

Tiina Äikäs

Arkeologiaa muille ja meille

Kenttätöiden esittelytilaisuuden siirryttyä keväälle järjestetään arkeologipäivät puolestaan tänä vuonna marraskuussa. Yhtenä päivien teemoista on arkeopeda. Lyhenne viittaa arkeologian pedagogiikkaan, jota on jo aiemmin käsitelty lokakuussa 2011 Tieteiden talolla järjestetyssä teemaseminaarissa. Tuolloin keskityttiin siihen, miten tietoa arkeologiasta ja esihistoriasta voidaan tuoda erilaisille kohderyhmille. Lähtökohtana oli tieteen popularisointi.

Tässä numerossa Jenni Siltainsuu käsittelee myös perinteisesti arkeologian popularisoinniksi kutsuttua tiedonvälittämistä peräänkuuluttaen monensuuntaista kommunikointia yleisön kanssa. Esimerkkitapaukseksi hän ottaa Espoon Mankbyn kyläontilla järjestetyt yleisökaivaukset, joita hän lähestyy oppimisympäristön käsitteen kautta.

Arkeologian välittäminen yleisölle on kiistämättä tärkeää. Itse haluaisin kuitenkin kiinnittää huomion arkeologian yhteen keskeisimpään oppimisympäristöön, joka kenties ilmeisyydessään on jäänyt vähemmälle huomiolle tähänastisessa arkeopedakeskustelussa – nimittäin yliopisto. Siellä tietoa arkeologiasta välitetään tuleville arkeologeille, jotka puolestaan ovat vastaisuudessa määrittämässä arkeologian sisältöä. Vaikka yliopistolla näin ollen luodaan pohjaa tulevalle arkeologialle, on oman alan yliopistopedagogiikasta suomalaisten arkeologiien piirissä keskusteltu valitettavan vähän. Millaisia taitoja tulevat arkeologit tarvitsevat? Mikä on paras tapa välittää tietoa arkeologian opiskelijoille? Millainen yliopiston tulisi olla arkeologian oppimisympäristönä? Näiden ja monien muiden kysymysten toivoisin herättävän keskustelua tulevilla arkeologipäivillä. Uskoisin, että ilmapöydiltään rento tilaisuus Lammilla on myös hedelmällinen oppimisympäristö yliopistopettajille oppia opiskelijoiden ja kollegoidensa kommentaateista.

Kaisa Lehtonen & Aki Pihlman

Arkeologiaa Varsinais-Suomessa ja Turun kaupungissa

Arkeologi i Egentliga Finland och Åbo stad

Artikeln behandlar Åbo museicentrals/Egentliga Finlands Landskapsmuseums arkeologiska verksamhet under 2000-talet. Landskapsmuseets arkeologiska inventeringar i Egentliga Finland hör intimt ihop med museets omfattande kulturmiljöprojekt, som inbegriper såväl byggnadshistoriska som arkeologiska inventeringar och landskapshistoriska utredningar. Artikeln behandlar också de stadsarkeologiska utgrävningar som museet utfört sedan millennieskiftet. Åbo museicentral (f.d. Åbo landskapsmuseum) har varit en central aktör inom stadens arkeologiska verksamhet under 2000-talet och även innan. Det arkeologiska material som utgrävningarna genererat har blivit efterfrågat bland historiskt inriktade arkeologer.

Kaisa Lehtonen

Turun museokeskuksen maakunnallisesta arkeologiasta 2000-luvulla

Turun museokeskuksen/Varsinais-Suomen maakuntamuseon arkeologinen toiminta on jakautunut maakunnalliseen, Turun kaupunkiarkeologiseen ja kokeellisen arkeologian toimintaan. Maakunnallisen arkeologian osalta vuosi 2011 oli Varsinais-Suomen maakuntamuseossa poikkeuksellisen rauhallinen. Elokuussa 2011 maakuntamuseon pitkäaikainen maakunta-arkeologi Heljä Brusila jäi eläkkeelle ja syyskuun lopulla tehtävässä aloitti Kaisa Lehtonen. Kesälomista ja henkilövaihdoksesta aiheutuneesta siirtymäkaudesta johtuen museon suorittamat kenttätyöt maakunnan alueella jäivät kaikkinaensa varsin vähäisiksi. Siksi maakunnallisen arkeologian osalta tässä artikkelissa luodaan pikemminkin lyhyt yleiskatsaus museon

viime vuosien toimintaan kuin esitellään syvällisesti uusia tutkimustuloksia.

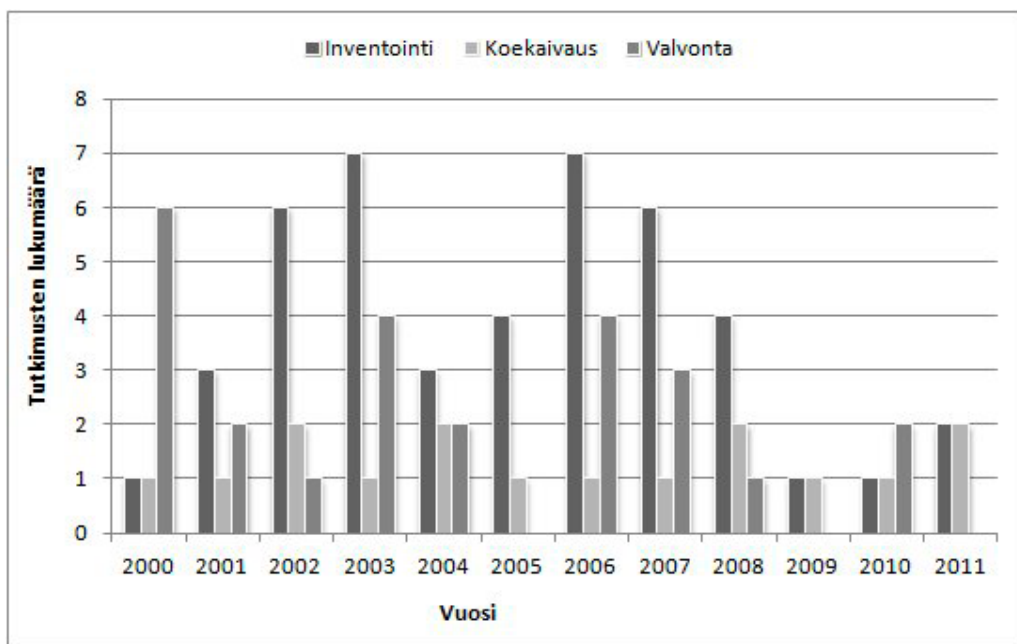
Maakunnallisen arkeologian osalta toimintaa raamittaa Museoviraston kanssa vuonna 1998 tehty yhteistyösopimus. Yhteistyösopimuksen puitteissa maakuntamuseossa on tehty vuosittain erilaisia maankäyttöön liittyviä maastotarkastuksia, pienimuotoisia koekaivauksia, arkeologisia konekaivun valvontoja sekä muinaisjäännösinventointeja (Kuva 1). Varsinkin kaivaututkimukset ovat poikkeuksetta liittyneet erilaisiin rakennus- tai maankäytöhankkeisiin; luonteeltaan ne ovat olleet pääasiassa koekaivautyyppisiä tutkimuksia, joissa tarkoituksena on ollut esimerkiksi rakennushanketta varten selvittää muinaisjäännöksen laajuus ja rajat. (Turun maakuntamuseon vuosikertomukset 2000–2010.) Laajemmat muinaismuistolain 15 §:n mukaiset kaivaukset on Varsinais-Suomessa tehty pääosin Museoviraston toimesta.

Maankäytön intensiteetistä Varsinais-Suomessa kertoo muun muassa se, että 2000-luvulla maakunta-arkeologi on tehnyt muinaisjäännöksiin kohdistuvia maas-

totarkastuksia vuosittain keskimäärin noin 50–70 kpl. Näistä osa on voinut olla löytöilmoituksiin liittyviä, osa taas laajempien alueiden kuten esimerkiksi kaava-alueiden inventointityyppisiä kartoituksia koekuopituksineen. Maankäyttöön liittyviä lausuntoja tai erilaisia muinaisjäännösselvityksiä on maakunnallisella arkeologilla ollut 2000-luvulla keskimäärin 50–85 kpl vuodessa. Lausunnot ja selvitykset ovat koskeneet erilaisia rakennushankkeita, kaavoitusta, tie- ja voimajohtohankkeita, vesijohto- ja viemäröintitöitä sekä maanaineksenottoa. (Turun maakuntamuseon vuosikertomukset 2000–2010.)

Kulttuuriympäristön inventointiprojektit

Maakuntamuseon toimesta tehdyt muinaisjäännösinventoinnit ovat 2000-luvun alkupuolelta lähtien liittyneet osaksi Varsinais-Suomen maakuntamuseossa toteutettuihin, laajempiin kulttuuriympäristön inventointiprojekteihin (VARAKUM), jotka ovat sisältäneet sekä vanhan rakennuskannan että arkeologisten kohteiden inventointeja. Kulttuuriympäristön inventointiprojektien tavoitteena on ollut tuottaa kattavat ja kokonaisvaltaiset perustiedot muinaisjäännöksistä, rakennetusta ympäristöstä ja maisemarakenteesta koko Varsinais-Suomen alueella (Saarento 2011c). Tällaista kulttuuriympäristön kokonaisvaltaista lähestymistapaa olisi tulevaisuudessa tarpeen vielä syventää; vaikka muinaisjään-

Kuva 1. Erilaisten kenttätutkimusten määrä maakunnallisen arkeologian osalta Varsinais-Suomen maakuntamuseossa vuosina 2000–2011. Lukumäärät on laskettu Turun maakuntamuseon/Turun museokeskuksen vuosikertomuksista 2000–2011 ja maakunta-arkeologin ylläpitämästä raporttitietokannasta. Lukumääriä on pidettävä suuntaa antavina, ei täysin eksakteina. Taulukossa ei ole kaupunkiarkeologisia tutkimuksia. (Kuva: Turun museokeskus / K. Lehtonen.)

nökset mielletäänkin jo tärkeäksi osaksi kulttuuriympäristöä, jäävät ne kuitenkin kokonaistarkastelussa usein varsin irrallisiksi ilmiöiksi, vailla luontevaa yhteyttä ympäröivään maisemaan ja muuhun rakennettuun kulttuuriympäristöön.

Varsinais-Suomen rakennettu kulttuuriympäristö ja maisema -projekti eli VARAKUM on koostunut useista pienemmistä projekteista. Vuosina 2000–2004 maakuntamuseossa toteutettiin *Salon seudun rakennettu kulttuuriympäristö ja maisema* -projekti (SARAKUM), jonka yhteydessä kuntakohtaiset muinaisjäännösinventoinnit tehtiin Kiikalassa (2011), Salossa (2001), Perttelissä (2002), Muurlassa (2002), Särkisalossa (2002) ja Kiskossa (2003). Vuosina 2005–2007 inventointi jatkui Turun seudun kehyskunnissa ns. VARAKUM 2/5 -projektina, jonka puitteissa inventoitiin Rymättylän (2005), Maskun (2006), Askaisten (2006), Kustavin (2006), Velkuan (2006), Vahdon (2007), Merimaskun (2007) ja Taivassalon (2007) kuntien muinaisjäännökset. Yhteensä muinaisjäännösinventointeihin ja inventointitietojen viemiseen paikkatietojärjestelmään käytettiin SARAKUM-projektissa aikaa noin 16 kuukautta ja VARAKUM 2/5 -projektissa noin 23 kuukautta. Pääosa inventointiprojektien rahoituksesta koostui Varsinais-Suomen liiton myöntämästä maakunnan kehittämisrahasta, Lounais-Suomen ympäristökeskuksen myöntämän Euroopan aluekehitysrahaston (EAKR) rahoituksesta sekä alueen kuntien rahoitusosuuksista. (Saarento 2008; Saarento 2011c:40–41.)

Käytännössä kulttuuriympäristöinventoinnit ovat hyödyntäneet erityisesti maankäytön suunnittelijoita ja kulttuuriympäristön suojelusta ja hoidosta vastaavia viranomaisia. Muinaisjäännösten osalta inventoinnit ovat olleet luonteeltaan kuntien perusinventointeja, joissa on tarkastettu jo tunnetut kohteet ja etsitty uusia ennestään tuntemattomia muinaisjäännöksiä potentiaalisilta maastonkohdilta. Kaiken kaikkiaan inventoinneilla on nostettu inventointitiedon tasoa huomattavasti maakunnan alueella. Tällä hetkellä vain kolmen kunnan alueella, Marttilassa, Mellilässä (Loimaa)

ja Karinaisissa (Pöytyä), perusinventoinnit ovat niinkin vanhat kuin 1970-luvulta.

Vuonna 2011 Varsinais-Suomen maakuntamuseossa alkoi Kemiönsaaren kulttuuriympäristöprojekti, joka noudattaa samaa toimintamallia kuin museon aiemmat kulttuuriympäristöprojektit. Projektissa inventoidaan Västansfjärdin (2011), Dragsfjärdin (2012) ja Kemiön (2013) muinaisjäännökset. Rahoitukset varmistuvat vuosittain ja tätä kirjoitettaessa päätös vuoden 2012 rahoituksesta on vielä avoin. Kemiönsaari on kokonaisuudessaan hyvin laaja runsaasti muinaisjäännöksiä sisältävä alue, jonka inventointitilanne muinaisjäännösten osalta on kuitenkin epätasainen ja hajanainen. Alueella ovat useat arkeologit tehneet maastotarkastuksia useina eri aikoina ja useissa yhteyksissä, mutta kokonaiskuvan saaminen esimerkiksi siitä, mitkä alueet on maastossa tarkastettu ja mitkä eivät, missä muinaisjäännösten puuttuminen on todellista ja missä se johtuu tutkimuksellisista tekijöistä, on vaikeaa. Kaikkein huonoimmalla inventointitasolla on ollut entisen Västansfjärdin kunnan alue, jossa Turun yliopiston 1980–1990-luvun hautaraunioihin keskittyntä inventointia ja joitakin yksittäisiä tarkastuksia lukuun ottamatta yhtenäisempi inventointi oli jo niinkin vanha kuin vuodelta 1933.

Maisemahistorialliset selvitykset

Kulttuuriympäristön kokonaisvaltaista tarkastelua tukevat merkittävästi niin sanottu maisemahistorialliset selvitykset, joita maakuntamuseossa on kulttuuriympäristöinventointeihin liittyen tehty jo 1990-luvun lopulta alkaen. Maisemahistoriallisissa selvityksissä vanhaa maisemaa on verrattu nykymaisemaan vanhojen isojakokarttojen avulla. Käytännössä alkuperäiset kartat on kuvattu digitaalisesti, minkä jälkeen karttojen sisältö on piirretty digitaalisesti puhtaaksi. Samalla kuhunkin karttaan liittyvät asiakirjatiedot ja muut ominaisuustiedot on kirjattu taulukkoon. Aineistona on käytetty

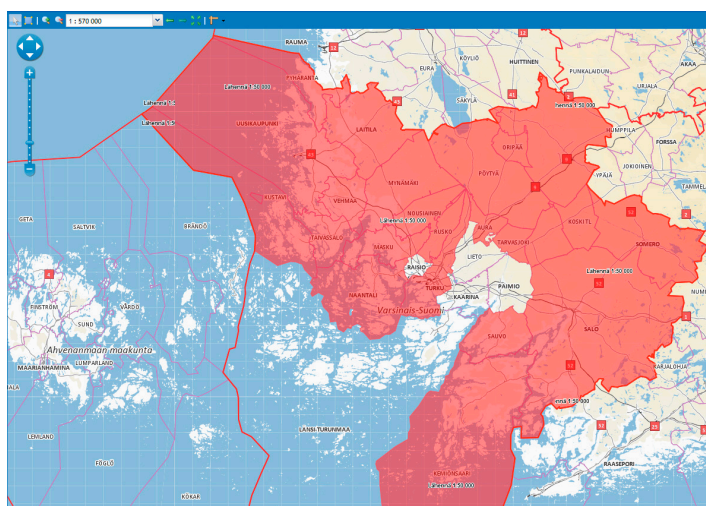
pääasiassa isojakokarttoja, koska suurimassa osassa Varsinais-Suomea ne ovat ensimmäinen riittävän tarkassa mittakaavassa tehty aineisto, joka voidaan täsmällisesti asettaa nykyisen peruskartan päälle. Digitoitu aineisto on viety karttapalvelimen avulla Lounais-Suomen alueelliseen paikkatietokeskukseen (www.lounaispaikka.fi), jossa se on kaikkien kansalaisten katsottavissa. (Saarento 2011a; Saarento 2011c:40.)

Vanhan karttamateriaalin käyttäminen ja hyödyntäminen arkeologisissa inventoinneissa ja tutkimuksissa on jo useimmille arkeologeille normaaliin inventointiin kuuluvaa, rutiiniluonteista taustatutkimusta, eikä siinä sinällään ole mitään uutta tai mulistavaa. Merkittäväksi työn tekee kuitenkin sen laajuus; maisemahistorialliset selvitykset, toisin sanoen isojakokarttojen digitoinnit kattavat jo lähes koko Varsinais-Suomen (Kuva 2). Toistaiseksi selvitykset puuttuvat vain Turun lähikunnista. Kemiönsaarella maisemahistoriallinen selvitys toteutettiin vuonna 2010 ja Turunmaan saaristossa digitointityö aloitettiin syyskuussa 2011.

Aineisto muodostaa poikkeuksellisen hienon ja laajan taustamateriaalin esimerkiksi historiallisen ajan muinaisjäännösten paikantamisessa ja ylipäättään asutus- ja maisemahistoriallisissa tutkimuksissa. Yhtenä mielenkiintoisena tulevaisuuden haasteena voisikin olla rahoituksen löytäminen inventointiprojektille, jossa keskityttäisiin esimerkiksi autioituneiden ja säilyneiden historiallisten kylätonttien kartoittamiseen Varsinais-Suomessa.

MIP - museon informaatioportaali

Vuonna 2010 maakuntamuseossa käynnistettiin Opetusministeriön avustuksella kulttuuriympäristötietokannan kehittämisshanke, jossa tavoitteena on luoda yksi yhtenäinen selainpohjainen Varsinais-Suomen kulttuuriperintöä koskeva tietojärjestelmä. Lopullisena tavoitteena on saada portaaliin mukaan kaikki museossa tuotettu kulttuu-

Kuva 2. Varsinais-Suomen kunnat, joissa isojakokartat on digitoitu paikkatietoaineistoksi. Kemiönsaaren tilanne näkyy kuvassa muuta yksityiskohtaisemmin. Turunmaan saariston isojakokarttojen digitointi on aloitettu syksyllä 2011. (Kuva: Lounais-Suomen alueellinen paikkatietokeskus.)

riperintötieto Varsinais-Suomen alueelta. Portaalin teknisestä kehittämisestä on vastannut Varsinais-Suomen paikkatietokeskus Lounaispaikka. (Saarento 2011b.)

Tietojärjestelmän luominen aloitettiin rakennusinventointiportaalin (RAKE) kehittämisenä; rakennusinventointien osalta portaali otettiin tuotantokäyttöön vuoden 2011 lopulla. Jatkossa portaalia on tarkoitus laajentaa ja kehittää siten, että sinne voidaan viedä myös kaikki museon arkeologisessa toiminnassa tuotetut arkeologiset tutkimustietokannat. Tämän niin sanottu ARKOn eli arkeologian ja konservoinnin tietokannan kehitystyö aloitettiin elokuussa 2011 nimenomaan kaupunkiarkeologian tarpeita silmälläpitäen. Tällä hetkellä Turun museokeskuksen kaupunkiarkeologisissa tutkimuksissa tuotettua tietoa on tallennettu lähes 50 erilliseen tutkimustietokantaan, jotka on vuoden 2012 aikana tarkoitus yhdistää yhdeksi tietokannaksi. Yhdistämisen jälkeen aineisto on mahdollista konvertoida MIP ohjelmistoon, jossa arkeologisissa kaivauksissa syntyneitä aineistoja, kuten stratigrafisia tietoja, löytö- ja näytetietoja, valokuvia, karttoja ja raportteja voidaan hallinnoida keskitetysti. (Liukas & Tuovinen 2011; Saarento 2011b.)

Maakunnallisen arkeologian osalta informaatioportaalia on tarkoitus kehittää siten, että se voisi toimia ikään kuin inventoijan tai ylipäättään kenttätöitä tekevän arkeologin työvälineenä. Tavoitteena on, että myös maakuntaa koskevat arkeologiset tarkastus- ja inventointiraportit pystytäisiin jatkossa tuottamaan ja tallentamaan informaatioportaalissa. Tämä helpottaisi ja selkeyttäisi esimerkiksi inventoijan työtä jälkityövaiheessa. Näin MIP toimisi museon kaikissa arkeologisissa kenttätöissä syntyneiden ja niiden yhteydessä tallennettujen kuvien, dokumenttien, karttojen ja raporttien tietovarastona. Lisäksi ARKO-tietokannan rakennetta on suunniteltu siten, että kaikki tieto mitä portaaliin lisätään, voidaan suoraan esittää myös kartalla (Liukas & Tuovinen 2011).

Vuoden 2011 kenttätöyt

Västanfjärdin inventointi

Västanfjärd, Dragsfjärd ja Kemiö yhdistyivät vuonna 2009 Kemiönsaaren kunnaksi. Aineiston käsittelyn ja maastotarkastusten suorittamisen kannalta päädyttiin projektissa siihen, että Kemiönsaaren kulttuuriympäristöinventoinnit tullessaan suorittamaan kolmena osa-alueena entisiä kuntarajoja noudattaen (Saarento 2011a). Västanfjärdin inventoinnin (3 kk) suoritti FK Esa Laukkanen elo-syyskuun aikana 2011. Uusia rekisteröimättömiä kohteita inventoinnissa löytyi yhteensä 7 kpl: 1 kivikautinen asuinpaikka, 2 hautarauniokohdetta, 1 autioitunut vanha kylätontti, 1 kivilatomus ja 2 vanhaa rajamerkkiä. (Laukkanen 2011.)

Västanfjärdin uusista kohteista voidaan tässä esitellä Västanfjärd Pörtsnäs (10000 19290), historiallinen kylätontti, joka paikannettiin vuoden 1765 isojakokartan perusteella (Kuva 3). Kohde sijaitsee Västanfjärdin kirkosta noin kolme kilometriä luoteeseen, Galtarbyviken nimisen merenlahden pohjoispäässä. Vanhimmat kirjalliset tiedot Pörtsnäsin kylästä ovat 1540-luvulta, jolloin asutuksen yleisluettelossa mainitaan kylässä olleen kahdeksan taloa. Isossajaossa vuonna 1787 taloja oli enää kaksi: Westergård ja Östergård, joista Östergård siirtyi isonjaon yhteydessä idemmäs. Västergårdin vanha päärakennus 1700-luvulta on edelleen jäljellä vanhan kylätontin läheisyydessä, siitä noin 200 metriä koilliseen, joten todennäköisesti myös Västergård lienee siirtynyt nykyiselle paikalleen viimeistään 1700-luvun kuluessa. Inventoinnissa 2011 todettiin, että autioitunut kylätontti sijaitsee ympäristöstään koivalla tasalakisella, osin avokallioisella ja ruohikkoisella mäellä (Laukkanen 2011). Paikalle ei inventoinnissa kaivettu koekuoppia, mutta koska asutus on siirtynyt nykyiselle paikalleen jo näin varhain, on oletettavaa, että mäellä on hyvinkin saattanut

säilyä muinaisjäännökeksi luokiteltavia kulttuurikerrostumia.

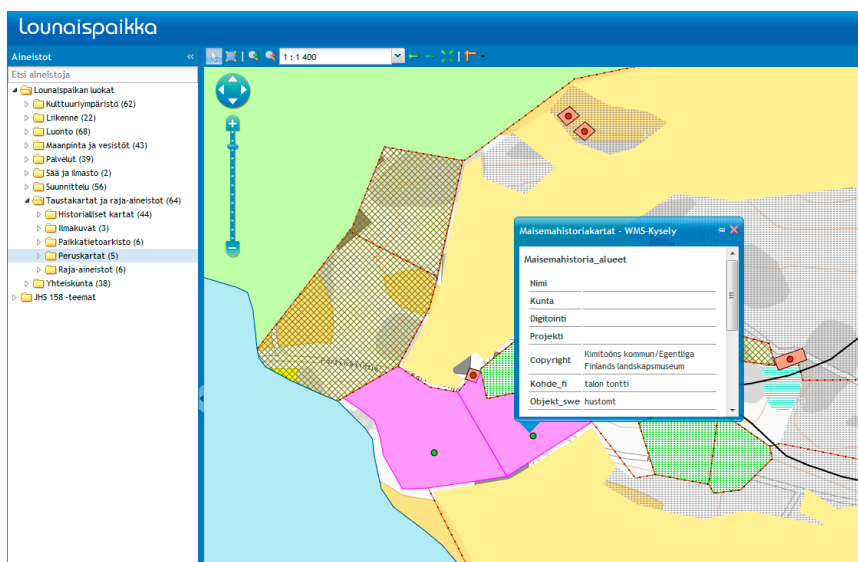
Turun Telakkarannan inventointi ja koekaivaukset

Turun niin sanotussa Telakkarannassa suoritettiin FM Jouko Pukkilan johdolla syyslokakuussa 2011 arkeologinen inventointi ja koekaivaukset, yhteensä noin neljän viikon ajan. Telakkaranta sijaitsee Korppolaismäen kyljessä, lähes Turun linnaa vastapäätä. Kaikkiaan koko Telakkarannan alueelle on kaavoitettu 18 kerrostaloa; näistä neljä sijoittuu Korppolaismäen luoteisrinteen alapuolelle, jokisuuhun, aivan vanhan sulkutelakan altaan viereen (Kuva 4). Koska kerrostalojen autosuojien rakentaminen ja alueen maisemointi edellyttivät mäen luoteisrinteellä melko laajamittaisiakin louhintatöitä, todettiin koekaivaukset perustelluiksi.

Korppolaismäeltä ja sen rinteiltä tunnetaan toimintaa usealta eri vuosisadalta

ja sillä lieneekin ollut Aurajoen suualueen puolustuksessa merkittävä asema. Heljä Brusila on vuonna 1982 kartoittanut mäellä ainakin seitsemän mahdollista muinaisjäännöskohdetta, joista kaksi sijaitsi suunnitellulla toimenpidealueella. Vanhimmat löydöt ovat jo esihistoriallisia: 500-luvun paikkeille ajoitettu hopeinen rengaskoristeinen kaarisolki, kaksi rautaista keihäänkärkeä sekä rautakauden alkupuolelle ajoittuva pronssinen rannerengas. On mahdollista, että esineet ovat hautalöytöjä ja peräisin samasta kalmistosta. (Brusila 1982.)

Mäen puolustusfunktion liittyen sen laelta tunnetaan useasta eri kohdasta maavallituksia, kumpumaisia rakennelmia ja kiviladelmia. Näistä todennäköisesti vanhin on Korppolaismäen pohjoisosassa sijaitseva neliskulmainen vallituksen jäänös, joka on mahdollisesti venäläisten jo vuonna 1714 rakentama neliömäinen skanssi. Rakennelma on merkitty venäläisten pikkuvihan aikana 1740-luvulla tekemään karttaan. Myös mäen lounaisella kukkullalla olevat vallitukset saattavat olla var-

Kuva 3. Västanfjärdin Pörtsnäsin kylätontti digitoituna ja asemoituna nykykartan päälle Lounaispaikassa. Digitoinnin pohjana on käytetty vuoden 1765 isojakokarttaa, Karta och delningshandlingar öfver åkrar och ängar samt rörande omkretsarna 1765, S. Kellander.

sin vanhoja, osa jopa Krimin sodan aikaisia. Varmuudella määllä tiedetään olleen puolustusvarustuksia ainakin 1. maailmansodan aikana. Talvisodan aikana määllä on ollut yksi tykkijaos ja jatkosodan aikana ilmatorjuntapatteristoa. Lisäksi linnoituslaitteiden itäpuolelta, Tuupikkalanpolun varrelta, on tietöissä 1950-luvulla löydetty ihmisten luurankoja ja pääkalloja. Näiden on arveltu olevan peräisin vuoden 1703 ruttoepidemiassa kuolleiden hautapaikasta, jollainen Korppolaismäellä on asiakirjalähdeiden mukaan ollut. (Brusila 1982.)

Vuoden 2011 koekaivauksissa Korppolaismäeltä ei löydetty mitään kiinteään muinaisjäännökseen viittaavaa. Myöskään etukäteen ajateltuna mielenkiintoisimmalta, Tuupikkalanpolun varrelta, ei löydetty merkkejä luurangoista tai haudoista. Mäellä havaittiin kuitenkin erittäin runsaasti arkeofyyttejä (sikoangervoa ja ahdekauraa), jotka saattavat kertoa mäen varhaisimmasta, rautakautisesta, asutustoiminnasta. Paikallishistoriallisesti mielenkiintoisia ovat myös Tuupikkalanpolun varresta, varsinaisen tutkimusalueen ulkopuolelta, löydetty kalioon hakatut kahden henkilön nimikirjaimet ”U.V” ja ”Q.K” tai ”Q.A” sekä vuosiluvut ”1934–37”. Ajanjakso on sama kuin sulkutelakan louhinta-aika eli 1934–1937. Sulkutelakka tehtiin Suomen laivaston tilaamien sukellusveneiden rakentamista varten. Kalliohakkaukset voisivat siten viitata alueella työskennelleisiin henkilöihin, ja ne saattaisivat liittyä alueen huolelliseen aitaamiseen, josta tutkimuksissa löydettiin myös selkeitä jäännöksiä. (Pukkila 2011a; Pukkila 2011b.)

Lopuksi hauskana kuriositeettina mainittakoon kivisestä kumpareesta löytynyt, kangassuikaleeseen kääritty, halkaisijaltaan 13,5 senttimetrin kokoinen ja 7,65 kilon painoinen rautakuula. Kuula on joko tykin ammus tai yleisurheilussa käytetty miesten kuulantyöntökuula. Täyttä varmuutta asiasta ei saatu, mutta Korppolaismäeltä tai mäen edustalta tiedetään tulitetun linnaa tykein ainakin jo 1500-luvun puolivälistä alkaen. (Pukkila 2011b.) Toisaalta miesten kuulantyöntökuulan virallinen paino on 7,26 kg, mutta harjoituskuulana on usein käytetty myös hieman ylipainoisia kuulia, joten täysin poissuljettu vaihtoehto ei tämäkään ole.

Kuva 4. Korppolaismäki Turun linnan puoleiselta rannalta kuvattuna. Intensiivisimmät tutkimukset suoritettiin nostureiden välissä olevalla alueella, kallion päällä. (Kuva: Turun museokeskus / K. Lehtonen 2012.)

Aki Pihlman

Turun museokeskuksen kaupunkiarkeologiasta 2000-luvulla

Turun museokeskuksen suorittamien kaupunkiarkeologisten kenttätutkimusten määrä on kasvanut tällä vuosituhannella pariin aiempaan vuosikymmeneen verrattuna.¹ Vuosien 2001–2011 aikana on tehty kuitusenkymmentä kenttätutkimusta. Niistä osa on ollut suuria kuten uuden kirjastorakennuksen kohdalla tehtyt kaivaukset vuosina 2003–2005. Osa on ollut pieniä, muutaman päivän kestoisia koekaivauksia. Arkeologisia tutkimuksia on tehty sekä keskiaikaisen kaupungin alueella että alueilla, joille kaupunkiasutus levisi myöhemmin. Suurimmat kaivaukset on tehty pääosin keskiaikaisen kaupungin alueella. (Keskiaikaisen kaupungin alueesta katso esim. Pihlman, A. 2007b, 79–80 ja kuva 5; Pihlman, A. 2010b, 18–21.) Keskiaikaisen kaupungin alueella tehdyistä tutkimuksista vähän vajaa puolet on ollut kenttätöväiheiltään yli kuukauden mittaisia ja runsas puolet tätä lyhyempiä. Alueella, jonne kaupunkiasutus levisi 1600- ja 1700-luvuilla, tutkimusten kenttätöväiheistä on yksi neljäsosa kestänyt yli kuukauden ja kolmessa neljäsosassa kenttätöväihe on ollut lyhyempi. Keskiaikaisen kaupungin ulkopuolella kulttuurikerrokset ovat olleet monesti ohuempia ja useassa kohtaa aika pahoin myöhemmän rakentamisen tuhoamia². Koska kaupunkiarkeologisia kaivauksia tehdään Turussa pääasiassa silloin, kun jotakin rakennetaan vanhan kaupungin alueella, riippuu kaivausalueiden sijainti siitä, mihin uudisrakentamista on suunniteltu. Rakentamisen voimakkuuden vaihtelut vaikuttavat vuosittain tehtävien arkeologisten kaivausten laajuuteen ja määrään. Viimeisen yhden toista vuoden aikana kaupunkiarkeologisiin hankkeisiin on palkattu määräaikaista työntekijöitä keskimäärin vähän yli 8,5 henkilötyövuotta/vuosi.

Suurimpia kaivauksia vuosina 2001–2011 ovat olleet Rettiginrinteen kaivaukset, Kirkkopihan ja Kaupunginkirjaston kaivaukset, Varhainen Turku hankkeen kaivaukset, Tryckerihuset –rakennuksen ympärillä tehtyt kaivaukset, puistoravintola Pinellan kaivaukset sekä Aurajoen rantojen kaivaukset vanhan kaupungin alueella mukaan lukien Aurajoen yli suunnitellun Kirjastosillan kaivaukset ja keskustan historiallisten puistojen, Brahenpuiston, Porthaninpuiston ja Tuomiokirkonpuiston kaivaukset.

Tutkimuksia keskiaikaisen kaupungin alueella

Kaupungin varhaisten vaiheiden tutkimusten kannalta erityisen merkittäviä olivat *Varhainen Turku* -hankkeen eli Tuomiokirkon kaivaukset vuosina 2005–2006 tuomiokirkon lähialueella sekä Gylichin pylväikön ja puistoravintola Pinellan maanalaisen laajennusosan kaivaukset vuonna 2010 Porthaninpuiston länsireunalla lähellä nykyistä Vanhaa Suurtoria (Kuva 5). Kaivausalueet sijaitsivat keskiaikaisessa Kirkkokorttelissa. *Varhainen Turku* -hankkeen kaivausalueet valittiin pelkästään tutkimuksen näkökulmasta lähtien. Kaivaukset eivät liittyneet mihinkään rakennushankkeeseen.³ Pinellan kaivaukset liittyivät puistoravintolan Pinellan korjaukseen. *Varhainen Turku* -hankkeen kaivaukset olivat ensimmäiset pohjimmaisiiin eli vanhimpiin kulttuurikerroksiin ulottuneet modernit kaupunkiarkeologiset kaivaukset juuri sillä alueella, joka on keskeinen kaupungin muodostumisen kannalta eli tuomiokirkon, Vanhan Suurtorin, keskiaikaisen Hämeenkadun ja Aurajoen rajaamalla alueella. Turun museokeskus teki kaivauksia tuomiokirkon lähellä kolmessa kohtaa: kirkon ja joen välisellä alueella, kirkon ja Brahenpuiston välisellä alueella sekä kirkon ja Vanhan Akatemiantalon välisellä alueella. Vanhimpien kaupunkirakentamiseen liittyvien kerrosten alta

paljastui peltokerros sekä tuomiokirkon lähialueella kaikilla kaivausalueilla että Pinellän maanalaisen laajennusosan kohdalla. Kaivausten perusteella näyttää siltä, että vanhimmat kaupunkirakentamiseen liittyvät kerrokset tällä alueella ajoittuvat aivan 1300-luvun ensimmäisiin vuosiin. Ennen kaupunkia, 1200-luvulla, alue on ollut viljelykäytössä. (Pihlman, A. 2010b, 11–16; Pihlman et al. 2011.)

Varhaisen kaupungin kannalta merkittävä oli myös tontin Nunnankatu 4 kaivaukset vuonna 2004. Tontti sijaitsee keskiaikaisessa Luostarinkorttelissa, varhaisen kaupungin alueella. Tontilla Nunnankatu 4 tehdyt tutkimukset liittyivät pääasiassa keskiaikaa huomattavasti nuorempiin kerroksiin, mutta kahdessa kohtaa, rasanerotuskaivon ja jätevesipumppaamon kohdalla, tehtiin pohjasaveen ulottuvat kai-

vaukset. Vanhimmat kerrokset ajoittuvat alueella 1300-luvun alkuun dendrokronologisten ajoitusten perusteella. (Pihlman, A. 2010b 19, 24; dendrokronologiset ajoitukset Zetterberg 2005a.) Kaupunkitaajama ulottui 1300-luvun ensimmäisinä vuosina tuomiokirkolta runsaat neljäsataa metriä joen alajuoksulle päin nykyisen Aboa Vetus & Ars Nova museon tontille asti (Pihlman, A. 2010b, 18–20).

Kaupunki kasvoi voimakkaasti 1300-luvun jälkipuoliskolla vuosisadan puolivälin tienoilta alkaen. Asutus laajeni Luostarinkorttelissa ja Kirkkokorttelissa sekä levisi Mätäjärven korttelin puolelle ja joen länsipuolelle. (Pihlman, A. 2010b, 20–21.) Keskiaikaisessa Luostarinkorttelissa nykyisellä Hämeenkatu 24–26 tontilla tehtiin kaivauksia vuosina 2000–2001 tontille suunnitellun uudisrakennuksen kohdalla.

Kuva 5. Pinellän maanalaisen laajennusosan kaivaus vuonna 2010. Etualalla on 1600-luvulla rakennetun ja 1700-luvun alkupuoliskolla tuhoutuneen kivirakennuksen kellaria. Taustalla näkyy Vanhan Suurtorin varressa oleva rakennus. (Kuva: Turun museokeskus/S. Hukantaival.)

Kaivauksia kutsutaan Rettiginrinteen kaivauksiksi uudisrakennuksen mukaan. Kaivausalue sijaitsee Vartiovuoren kuppessa keskiaikaisen Luostarin Yläkadun ja Vartiovuoren rinteen välisellä alueella. Vanhimmat rakennukset ajoittuvat täällä dendrokronologisten iänmääritysten perusteella 1350- ja 1360-luvuille. (Esim. Seppänen 2001, 30; dendrokronologiset ajoitukset Zetterberg 2001; 2002.) Vuonna 2006 Turun museokeskus kaivoi Piispankadun ja Gezeliuksenkadun kulmatontilla. Kaivaukset liittyivät tontilla olevan Tryckerihuset-nimisen rakennuksen saneeraukseen. Kaivausalue sijaitsee tuomiokirkon luoteispuolella keskiaikaisessa Kirkkokorttelissa. Dendrokronologisten ajoitusten perusteella vanhin rakennuksenjäännös on 1300-luvun lopusta ja vanhin puurakenne, joka liittyi Aurajokeen tuolloin laskeneeseen ojaan, on 1300-luvun puolivälistä. (Esim. Pihlman, A. 2010b, 11–12; dendrokronologiset ajoitukset Zetterberg 2007.) Aurajoen länsipuolelle entiseen Aninkaisten kortteliin nykyiselle Linnankatu 2:n tontille suunniteltiin uutta kirjastorakennusta. Kaivauksia tehtiin sekä uuden kirjastorakennuksen kohdalla että vanhan pääkirjaston kellareissa vuosina 2003–2005. Vanhan kirjastorakennuksen kellareissa kulttuurikerrokset olivat tuhoutuneita, mutta uuden kirjastorakennuksen kohdalla, vanhan pääkirjaston takana olleella piha-alueella, ne olivat säilyneet hyvin. Vanhimmat kulttuurikerrokset ovat 1300-luvun jälkipuolelta. (Yhteenvetona katso esim. Pihlman, A. 2010b, 20–21; dendrokronologiset ajoitukset Zetterberg 2004; 2005b.)

Kuva 6. Aurajoen rantalaiturien arkeologiset kaivaukset ja rantalaiturien korjaaminen ovat monivuotinen urakka. Joen itärannalla tehdään vuonna 2008 kaivauksia ja joen länsirannalla korjataan vanhaa tukimuuria edellisenä vuonna tutkitulla alueella. (Kuva: Turun museokeskus/ K. Kurri.)

Aurajoen nykyiset rantalaiturit on rakennettu vuonna 1827 tapahtuneen Turun suurpalon jälkeen. Osa niistä on tehty pian palon jälkeen, osa on rakennettu myöhemmin. Rantalaitureiden korjaamiseen liittyen arkeologisia kaivauksia on suoritettu vanhan kaupungin keskustan alueella usean vuoden aikana. Ensimmäiset tutkimukset tehtiin vuonna 2006 ja viimeiset joen yli suunniteltuun kevyen liikenteen siltaan, Kirjastosiltaan, liittyen vuonna 2011. Jokirantojen kaivausten perusteella voidaan tarkastella mm. sitä, miten rantojen sijainti on muuttunut keskiajalta alkaen. Kaivauksia on tehty sekä joen itärannalla että länsirannalla (Kuva 6). Aurajoen itälaiturin kaivauksissa on paljastunut keskiaikaisten ja sitä nuorempien rantalaitureiden ja rantaan liittyneiden tukirakenteiden, rantapaalutusten, jäännöksiä. Vanhimmat niistä ajoittuvat dendrokronologisten ajoitusten perusteella 1300-luvulle (Dendrokronologiset ajoitukset Zetterberg 2009). Paikoitellen on tavoitettu myös rannassa olleita keskiaikaa nuorempia rakennusten jäännöksiä. Keski-aikaisista esinelöydöistä pääosa on peräisin keskiaikaisen rannan vierestä. Ne ovat

aikoinaan rantaveteen pois heitettyjä tai hukuttuja. Aurajoen länsilaiturin kohdalla tavoitettiin pääasiassa 1700-luvun ja sitä nuorempia rakenteita. Keskiajalla joen länsiranta oli lähempänä nykyistä Rantakatuakin kuin nykyinen rantalinja. Aurajoen rantalaiturien korjaaminen on monivuotinen hanke, joka jatkuu vielä, kuten myös arkeologiset kaivaukset.

Turun kaupungin tunnetuimpien historiallisten keskustapuistojen, Brahenpuiston, Porthaninpuiston ja Tuomiokirkonpuiston, kaivaukset liittyivät puistojen puiden uusimiseen.⁴ Puistot, joiden vanhimmat istutukset ovat 1830-luvulta, sijaitsevat tuomiokirkon, Vanhan Suurtorin ja Aurajoen välisellä alueella. Ennen vuoden 1827 suurpaloa alue oli tiheään rakennettu. Ennen uusien puiden istuttamista puistois-

sa suoritettiin arkeologiset kaivaukset istutettavien puiden kasvualustojen kohdalla. Kaivaukset aloitettiin Brahenpuistosta vuonna 2008. Brahenpuiston tutkimuksia jatkettiin vuonna 2010 ja samana vuonna kaivettiin myös Porthaninpuistossa (Kuva 7). Viimeinen kaivausvuosi oli 2011, jolloin tutkittiin Tuomiokirkonpuisto ja Porthaninpuiston länsiosaa. Puiden istuttamiseen riitti se, että kasvualustat kaivettiin metrin syvyydelle. Keskiaikaiset kerrokset sijaitsevat syvemmällä. Puistojen kaivauksissa saavutettiinkin keskiaikaa nuorempia kerroksia, pääasiassa 1700-luvulta, osaksi 1600-luvulta. Tutkimuksissa paljastui katujen ja useiden rakennusten jäännöksiä. Rakennuksista osa oli puisia ja osa kivistä ja tiilestä rakennettuja. Rakenteet suojattiin dokumentoinnin jälkeen tarpeel-

Kuva 7. Brahenpuiston kaivaus vuonna 2010. 1700-luvun rakennusta kaivetaan esille. Kuvan keskellä näkyy hyvin säilynyttä kellariholvin kattoa. Rakennus sijaitsi Kirkkokadun, joka kulki tuomiokirkolta Suurtorille, varressa. Taustalla Uudenmaankatua ja sen takana Porthaninpuistoa. (Kuva: Turun museokeskus/ S. Hukantaival.)

lisiltä osin suodatinkankaalla ja peitettiin. Tiilirakenteita suojattiin juurimatoilla. Puistojen löytöaineisto on runsas. Se on pääosin 1700-luvulta, mutta joukossa on kaivamisen aikoinaan sekoittamia maakerroksia ja niistä löytöjä keskiajalta alkaen. Puistojen kohdalla tutkittiin yhteensä puolitoistatuhatta neliometriä. Tutkimuksissa saatiin laajalta alueelta läpileikkaus vuoden 1827 paloa edeltäneestä asemakaavasta ja 1700-luvun asutuksesta. (Pihlman, A. 2011, 12–13; Tuovinen 2011, 24–28.) Keskustan historiallisten puistojen puiden uusimissuunnitelma, jossa eri toimijat ja intressit oli otettu monipuolisesti huomioon, oli yhtenä valintakriteerinä Turun nimeämisessä Euroopan puupääkaupungiksi 2011 (European City of the Trees) (Helin 2011, 7).⁵ Turun kaupunki teetti viime vuonna keskustan historiallisten puistojen uusimis- ja täyden-

nyshankkeesta pienen julkaisun, jossa kerrotaan puistohankkeesta, puistojen puiden uusimisesta, alueen historiasta Turun palon jälkeen sekä arkeologisista tutkimuksista. Kirjoittajat ovat Turun Viherliikelaitokselta, Turun ympäristö- ja kaavoitusvirastosta sekä Turun museokeskuksesta. (*Tuomiokirkonpuisto. Brahenpuisto. Porthaninpuisto. Turun vanhimmat puistot.* 2011).

Tutkimusten alueellinen kattavuus keskiaikaisen kaupungin alueella on parantunut. Kaivaustoiminta keskittyi 1980-luvulta alkaen ennen vuotta 2005 Luostarin-kortteliin ja Mätäjärven kortteliin sekä joen länsipuolelle Aninkaisten kortteliin. Kirkkokortteli oli jäänyt paljon vähemmälle huomiolle. Vuodesta 2005 alkaen tilanne on Kirkkokorttelin osalta parantunut huomattavasti (Kuvat 8 ja 9).

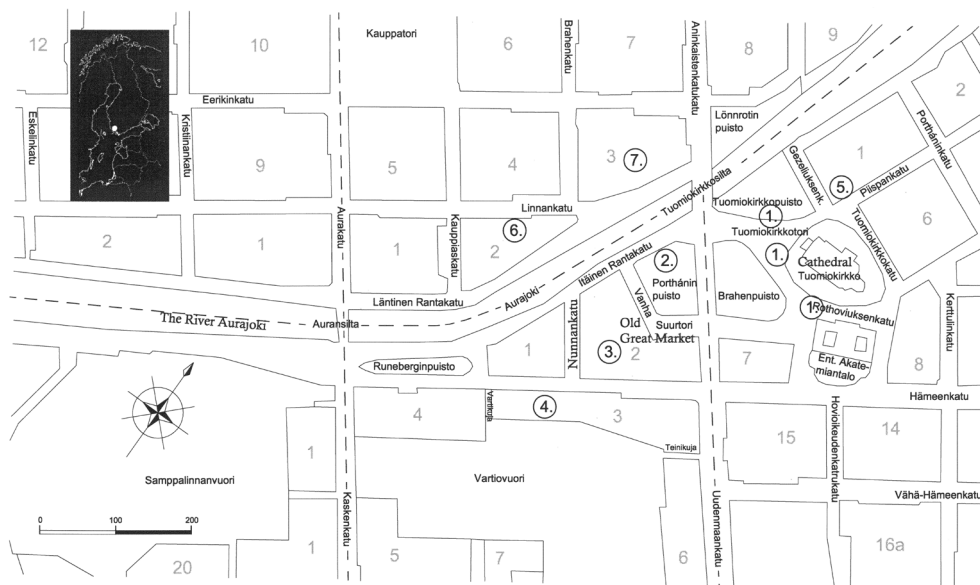

Kuva 8. Keskiajan lopussa Turussa oli neljä kaupunginosaa eli korttelia. Aurajoen itäpuolella sijaitsi Kirkkokortteli, Luostarin kortteli ja Mätäjärven kortteli. Joen länsipuolella oli Aninkaisten kortteli. (Kuva: Turun museokeskus/ A. Pihlman ja M. Puhakka.)

Tutkimuksia keskiaikaisen kaupungin ulkopuolella

Viimeisen kymmenen vuoden aikana tehdyistä kaivauksista laajin kaivaus alueilla, jonne kaupunkiasutus levisi vasta keskiajan jälkeen, oli Kirkkopihan kaivaus vuonna 2002 Linnankatu 3:n tontilla. Tonttia kutsutaan myös Kirkkopihan tontiksi ja

nykyisin myös Casagranden tontiksi. Kaivausalue sijaitsee Aurajoen länsipuolella, entisessä Aninkaisten korttelissa. Vanhimmat kulttuurikerrokset tontin piha-alueella ajoittuvat 1500-luvun lopulle. Lähempänä jokirantaa, tontin edustalla Linnankadulla, on jo keskiaikaisia kerroksia. (Esim. Saloranta 2002, 21–22; Pihlman, A. 2010b, 20–21.) Sillä kaupunkialueella, jonne kaupunkiasutus levisi vasta 1600- ja

Kuva 9. Karttaan on merkitty ympyrällä tekstissä mainittuja Turun museokeskuksen kaivauksia.

1. Varhainen Turku-hankkeen eli Tuomiokirkontorin kaivaukset vv. 2005–2006.
2. Pinellan kaivaukset vuonna 2010.
3. Nunnankatu 4 kaivaukset vuonna 2004
4. Rettiginrinteen kaivaukset vuosina 2000–2001
5. Tryckerihuset-rakennuksen kaivaukset vuonna 2006
6. Kaupunginkirjaston kaivaukset vuosina 2003–2005.
7. Kirkkopihan kaivaukset vuonna 2002.

Brahenpuiston, Porthaninpuiston ja Tuomiokirkonpuiston kaivausalueet vuosina 2008, 2010–2011 sijaitsivat eri puolilla kutakin puistoa. Aurajoen rantalaitureiden korjaamiseen liittyen kaivauksia on tehty joen länsi- ja itärannalla. Länsirannan tähänastiset kaivausalueet sijaitsevat Kauppiaskadun ja Linnankadun välillä, itärannan kaivausalueet Vanhan Suurtorin ja Runeberginpuiston välisellä alueella. (Kartta: Turun museokeskus/A. Pihlman ja M. Ainasoja.)

1700-luvuilla, tutkimuksia on 2000-luvulla tehty eri puolilla kaupunkia. Ne ovat painottuneet rakentamisesta johtuen Aurajoen länsipuolelle.

Aurajoen länsipuolella laajempia tutkimuksia on suoritettu muun muassa kaukokylmäkaivantojen kohdalla Yliopistonkadulla, Aninkaistenkadulla, Eerikinkadulla, Kauppiaskadulla, Linnankadulla, Brahenkadulla ja Aurakadulla vuosina 2004 ja 2005, Lönnrotinpuistossa sen kunnostamiseen liittyen vuonna 2008 ja tontilla Linnankatu 35a vuonna 2011. Linnankatu 35a sijaitsee noin puolentoista kilometrin päässä tuomiokirkolta joen alajuoksulle päin nykyisen Linnankadun varrella. Linnnaan johtanut tie on kulkenut jo aikoinaan suunnilleen nykyisen Linnankadun kohdalla. Tässä osassa kaupunkia kulttuurikerrokset ovat eri vuosina suoritettujen koetutkimusten perusteella monessa paikkaa huonosti säilyneitä, nuoremman rakentamisen pahoin tuhoamia. Linnankatu 35a:n kohdalla kulttuurikerroksia oli kuitenkin säilynyt osassa tonttia.⁶ Vanhimmat rakennusten jäännökset ja kulttuurikerrokset ajoittuvat löytöaineistonsa perusteella 1600-luvun jälkipuoliskolle. Löytöaineisto on aika runsas ja kaivaukset antavat harvinaisen mahdollisuuden vertailla kaupungin reunalla ollutta taloutta keskustan talouksiin 1600-luvun jälkipuoliskolla ja 1700-luvun alkupuoliskolla.⁷ Viime vuonna kaivettiin myös varsin poikkeuksellista kohdetta, 1800-luvun kolera-hautausmaata Kakolanrinteessä. Kolera-hautausmaan kenttätutkimukset jatkuvat tänä vuonna.

Haluttuja aineistoja, huomattua toimintaa

Turun museokeskuksen kaupunkiarkeologien kaivausten aineistoja on käytetty runsaasti erilaisissa yliopistollisissa opinäytetöissä, varsinkin Turun yliopiston arkeologian oppiaineessa. Niitä on hyödynnetty arkeologian oppiaineen eri pro-

jekteissa ja historiallisen ajan arkeologian eri toimijoiden, muun muassa Suomen keskiajan arkeologian seuran, julkaisuissa.

Erilaisia Turun kaupunkiarkeologiaan liittyneitä hankkeita on ollut 2000-luvulla mm. *Kylästä kaupungiksi – muuttuvat elämänmuodot Lounais-Suomessa 900-luvulta 1500-luvulle* -projekti, joka oli Turun yliopiston arkeologian oppiaineen ja Turun maakuntamuseon yhteishanke. Merkittäviä hankkeita olivat maakuntamuseon toteuttama *Varhainen Turku* -hanke ja *HIT – History in Town* -hanke. Viimeksi mainittu oli Turun maakuntamuseon hallinnoima Varsinais-Suomen ja Viron museoiden ja käsityöläisten yhteistyöhanke, jossa oli myös arkeologinen osio. Turun museokeskuksen omista julkaisusarjoissa on viimeisen viiden vuoden aikana julkaistu *Raportteja*-sarjassa kolme arkeologisia tutkimuksia käsittelevää kirjaa: *Arkeologisia kaivauksia Turussa 1990-luvulla* (2007), *Eurooppalainen Hansa. The European Hansa* (2007) ja *Varhainen Turku* (2010). Kirjat ovat artikkelijulkaisuja. Myös Turun museokeskuksen vuosikirja ABOA:ssa on ollut Turun kaupunkiarkeologisia löytöjä käsitteleviä artikkeleita. *HIT – History in Town* -hankkeessa tehtiin kaksi julkaisua vuonna 2007. *Elämää ja maalaiselinkeinoja keskiaikaisessa kaupungissa* sekä *HIT – History in Turku. Tietoja, taitoja ja löytöjä*. Jälkimmäinen liittyi Turun linnassa vuonna 2007 pidettyyn näyttelyyn. Laajan arkeologiaa käsittelevä näyttely järjestettiin kuitenkin jo vuosikymmenen puolivälissä Turun linnassa vuosina 2004–2005. Näyttelyyn liittyi myös julkaisu *Got Woldes. Elämää hansa-ajan Turussa*. Samana vuonna museo julkaisi myös suurelle yleisölle suunnatun kirjan, joka käsitteli Åbo Akademin päärakenuksen tontin vuoden 1998 kaivauksia ja sen löytöjä: *Aarnikotka. Keskiaikaa keskellä Turkua. Gripen. Medeltid i mitten av Åbo. Griffin. Middle Ages in the Middle of Turku*.

Varhainen Turku -hankkeessa museo panosti voimakkaasti myös yleisölle suunnattuun informaatioon kenttätöväihteiden aikana (Majantie 2010, 141–151; Pihlman S. 2010, 155–162). Tätä toimintaa on jatkettu

pienemmässä laajuudessa hankkeen jälkeeseen sopivissa kaivauskohteissa. Yleinen suhtautuminen arkeologiaa kohtaan onkin muuttunut myönteisemmäksi 1980-lukuun tai 1990-lukuun verrattuna. Rakennuttajille arkeologiasta on tullut osa arkipäivää. Kaupungin hallintokuntien kesken on tehty tiiviisti yhteistyötä kaupunkirakentamiseen liittyvissä hankkeissa. Sekä maanalaisten kulttuurikerrosten että maanpäällisen kulttuuriympäristön tutkimuksen ja suojelun yhteensovittaminen kaupunkirakentamisen kanssa on haasteellista ja vaativaa toimintaa. Tämä on huomattu. *Turun kulttuurikerrokset infran rakenteena* -esitys toi Turulle Suomen Kuntatekniikan yhdistyksen Kuntatekniikan saavutus -kilpailussa vuonna 2011 kunniainnoinnin.⁸

Lopuksi

Turun museokeskus on ollut keskeinen toimija Turun kaupunkiarkeologisissa kenttätutkimuksissa vuosia, kauan ennen kuin Museoviraston ja maakuntamuseon kesken solmittiin sopimus kaupunkiarkeologisten tehtävien hoitamisesta. Sopimus, joka oli kaupunkiarkeologisen toiminnan kehittämisen kannalta merkittävä, solmittiin vuonna 2002. Sen mukaisesti Turun maakuntamuseo (nykyinen Turun museokeskus) muun muassa hoitaa muinaismuistolain 15 §:n mukaiset kaupunkiarkeologiset kaivaukset Turussa. Turun museokeskuksella on pysyvä tutkimuslupa suorittaessaan arkeologisia tutkimuksia.⁹ Sopimus on antanut aiempaa tukevamman pohjan, kun museo on käynyt neuvotteluja arkeologisten tutkimusten suorittamisesta. Se on myös mahdollistanut aiempaa paremmin nopean ja tehokkaan reagoinnin muutuviin tilanteisiin. Erittäin tärkeää Turun museokeskuksen kaupunkiarkeologisen toiminnan onnistumiselle on ollut myös arkeologian ja konservoinnin saumaton yhteistyö. Museokeskuksessa konservointi kuuluu oleellisena osana arkeologiseen

kaivausprosessiin jo suunnittelu- ja kenttätöväaiheesta alkaen.

Aki Pihlman toimii kaupunkiarkeologina Turun museokeskuksessa.

Sähköpostiosoite:

aki.pihlman@turku.fi

Kaisa Lehtonen toimii maakunnallisena arkeologina Turun museokeskuksessa.

Sähköpostiosoite:

kaisa.e.lehtonen@turku.fi.

Bibliografia

Painamattomat lähteet

- Brusila, H. 1982. *Turku Korppolaismäki*. Inventointikertomus. Turun museokeskuksen arkisto.
- Laukkanen, E. 2011. *Kemiönsaaren Västanfjärdin arkeologinen inventointi vuonna 2011*. Turun museokeskus/Varsinais-Suomen maakuntamuseo.
- Liukas, P. & Tuovinen, T. 2011. *Museon informaatioportaali – MIP. Raportti Turun Museokeskuksen kulttuuriperinnön tietojärjestelmien keskittämisestä ja tiedon julkaisusta kansalaisille* 31.3.2011.
- Lounais-Suomen alueellinen paikkatietokeskus, www.lounaispaikka.fi
- Pihlman, A., Saloranta, E., Ainasoja, M., Hukantaival, S., Lompolo, V. & Martiskainen, H. 2011. *Turku II. Pinella. Kaupunkiarkeologinen tutkimus 2010*. Kaivauskertomus. Turun museokeskuksen arkisto.
- Pukkila, J. 2011a. *Turku Korppolaismäki 2011. Arkeologinen inventointi 5.–9. ja koekaivaus 14.–23.9.* Turun museokeskus/Varsinais-Suomen maakuntamuseo.

- Pukkila, J. 2011b. *Turku Korppolaismäki 2011. Arkeologinen koekaivaus 11.–14.10. Turun museokeskus/Varsinais-Suomen maakuntamuseo.*
- Saarento, P. 2008. *Loppuraportti VARAKUM 2/5. Projektiraportti 18.1.2008. Turun maakuntamuseo.*
- Saarento, P. 2011a. *Kemiönsaaren kulttuuriympäristöprojekti. Projektisuunnitelma 7.2.2011. Varsinais-Suomen maakuntamuseo.*
- Saarento, P. 2011b. *Turun museokeskuksen / Varsinais-Suomen maakuntamuseon informaatioportaalnin (MIP) kehittämishanke. Projektisuunnitelma 27.10.2011. Varsinais-Suomen maakuntamuseo.*
- Zetterberg, P. 2001. Turun Rettiginrinteen (Turku II/3/9, Hämeenkatu 24–26) arkeologisten kaivausten puulöytöjen iänmäärittäminen, osa I, dendrokronologiset ajoitukset FIT7301–FIT7305. *Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos, Ekologian osasto, Dendrokronologian laboratorio, ajoituslaskelma 188.*
- Zetterberg, P. 2002. Turun Rettiginrinteen (Turku II/3/9, Hämeenkatu 24–26) arkeologisten kaivausten puulöytöjen iänmäärittäminen, osa II, dendrokronologiset ajoitukset FIT7306–FIT7320. *Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos, Ekologian osasto, Dendrokronologian laboratorio, ajoituslaskelma 209.*
- Zetterberg, P. 2004. Turun kaupunginkirjaston v. 2003 arkeologisten kaivausten puulöytöjen iänmäärittäminen, dendrokronologiset ajoitukset FIT8301–FIT8317. *Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos, Ekologian osasto, Dendrokronologian laboratorio, ajoituslaskelma 236.*
- Zetterberg, P. 2005a. Turun Nunnakatu 4:n arkeologisten kaivausten puunäytteiden iänmäärittäminen, dendrokronologiset ajoitukset FIT8901–FIT8905. *Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos, Ekologian osasto, Dendrokronologian laboratorio, ajoituslaskelma 261.*
- Zetterberg, P. 2005b. Turun kaupunginkirjaston arkeologisten kaivausten puulöytöjen iänmäärittäminen, osa III, dendrokronologiset ajoitukset FIT8321–FIT8334. *Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitos, Ekologian osasto, Dendrokronologian laboratorio, ajoituslaskelma 265.*
- Zetterberg, P. 2007. Turun maakuntamuseon tontin Turku I/1/6 (Tryckerihuset) vuoden 2006 arkeologisten kaivausten puulöytöjen iänmäärittäminen, dendrokronologiset ajoitukset FIT0301–FIT0309. *Joensuun yliopisto, Biotieteiden tiedekunta, Ekologian tutkimusinstituutti, Dendrokronologian laboratorio, ajoituslaskelma 306.*
- Zetterberg, P. 2009. Turun maakuntamuseon vuoden 2008 Aurajoen itälaiturin viereisten arkeologisten kaivausten puulöytöjen iänmäärittäminen. Dendrokronologiset ajoitukset FIT0701–FIT0710. *Joensuun yliopisto, Biotieteiden tiedekunta, Ekologian tutkimusinstituutti, Dendrokronologian laboratorio, ajoituslaskelma 344.*

Tutkimuskirjallisuus

- ABOA. Turun maakuntamuseon vuosikirjat 2000–2005. Turku.
- ABOA. Turun museokeskuksen vuosikirjat 2006–2008. Turku.
- Ahola, M., Hyvönen, A., Pihlman, A., Puhakka, M. & Willner-Rönholm, M. (toim.) 2004. *Got Woldes. Elämää hansaajan Turussa.* Turun maakuntamuseo. Näyttelyesite 34.
- Helin, M. 2011. Historian siivet havisevat yhdessä puistopuiden kanssa. Teoksessa *Tuomiokirkonpuisto. Brahenpuisto. Porthaninpuisto. Turun vanhimmat puistot*, 7.
- Kostet, J., Pihlman, A. & Puhakka, M. (toim.) 2004. *Aarnikotka. Keskiäikää keskellä Turkua. Gripen. Medeltid i mitten av Åbo. Griffin. Middle Ages in the Middle of Turku.* Turun maakuntamuseo.
- Majantie, K. 2010. Tiedottamisen tärkeydestä ja haasteista arkeologisilla kaivauksilla. Söderström, M. (toim.). *Varhainen Turku.* Turun museokeskus. Raportteja 22, 141–153.

- Majantie, K. & Motuste, K. (toim.) 2007. *HIT – History in Turku. Tietoja, taitoja ja löytöjä*. Turun maakuntamuseo. Näytelyesite 42.
- Motuste, K. (toim.) 2007. *Elämää ja maalaislinkeinoja keskiaikaisessa kaupungissa*. Turun maakuntamuseo.
- Männistö, A. 2011. Vanhan Suurtorin ja Tuomiokirkontorin alueen puiden uusiminen. Teoksessa *Tuomiokirkonpuisto. Brahenpuisto. Porthaninpuisto. Turun vanhimmat puistot*, 16–21.
- Pihlman, A. 1999. Kaupunkiarkeologisista pelastuskaivauksista. *Muinaistutkija* 1999/2, 40–42.
- Pihlman, A. 2007a. Katsaus kaupunkiarkeologiseen toimintaan 1990-luvulla. Söderström, M. (toim.) *Arkeologisia kaivauksia Turussa 1990-luvulla*, Turun maakuntamuseo. Raportteja 20, 91–100.
- Pihlman, A. 2007b. Varhaisen Turun kaupungin laajuus ja arkeologia. The Archaeology of Early Turku and the Extent of the Town. Pihlman, A & Söderström, M. (toim.) *Eurooppalainen Hansa/ The European Hansa*. Turun maakuntamuseo Raportteja 21 – Turku Provincial Museum Report 21, 71–93.
- Pihlman, A. 2010a. Turun kaupunkiarkeologian kaksikymmentä viime vuotta. *SKAS* 1/2010, 17–25.
- Pihlman, A. 2010b. Turun kaupungin muodostuminen ja kaupunkiasutuksen laajeneminen 1300-luvulla. Söderström, M. (toim.). *Varhainen Turku*. Turun museokeskus. Raportteja 22, 9–29.
- Pihlman, A. 2011. Kaupunki puistojen alla. *Tuomiokirkonpuisto. Brahenpuisto. Porthaninpuisto. Turun vanhimmat puistot*, 12–13.
- Pihlman, A. & Kostet, J. 1986. *Turku. Keskiajan kaupungit* 3. Turun maakuntamuseo.
- Pihlman, A. & Söderström, M. (toim.) 2007. *Eurooppalainen Hansa. The European Hansa*. Turun maakuntamuseo. Turku Provincial Museum. Raportteja. Report 21.
- Pihlman, S. 2010. Käsitettävää arkeologiaa keskellä kaupunkia. Söderström, M. (toim.). *Varhainen Turku*. Turun museokeskus. Raportteja 22, 155–164.
- Saarento, P. 2011c. Rakennusinventointityöstä. Meurman-Ramstedt, F. & Seppälä, A.-L. (toim.). *Voimaa kulttuuriympäristöstä. Varsinais-Suomen kulttuuriympäristöohjelma 2010–2015*. Varsinais-Suomen elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen julkaisuja 5/2011, 39–45.
- Saloranta, E. 2002. Kaivaukset Pyhän Hengen kirkon itäpuolella. *Museotiedote* 2002/4. Turun maakuntamuseo, 21–22.
- Seppänen, L. 2001. Turun keskiaikainen kaupunkikuva täydentyy Rettiginrinteen kaivauksilla. *SKAS* 1/2001, 28–33.
- Söderström, M. (toim.) 2007. *Arkeologisia kaivauksia Turussa 1990-luvulla*. Turun maakuntamuseo. Raportteja 20.
- Söderström, M. (toim.) 2010. *Varhainen Turku*. Turun museokeskus. Raportteja 22.
- Talamo-Kemiläinen, M. 2010. Esipuhe. Söderström, M. (toim.). *Varhainen Turku*. Turun museokeskus. Raportteja 22, 7–8.
- Tuomiokirkonpuisto. Brahenpuisto. Porthaninpuisto. Turun vanhimmat puistot*. 2011. Turun kaupungin painatuspalvelukeskus.
- Tuovinen, T. 2011. Palaneen käryä: Turun Brahenpuiston ja Porthaninpuiston kaivaukset. *Arkeologia nyt! Arkeologi nu!* 1/2011, 24–28.

Loppuviitteet

- ¹ Kaupunkiarkeologia on ollut kauan keskeinen osa Turun museokeskuksen (aiemmin Turun maakuntamuseo) arkeologista toimintaa. 1980-lukua voi luonnehtia uudenlaisen kaupunkiarkeologisen dokumentoinnin alkamisen vuosikymmeneksi. Turun maakuntamuseon toimesta Turussa alettiin tehdä kaivauksia, joiden perustana oli stratigrafiasidonnainen dokumentointi

- ja aineiston stratigrafiaan sidottu talteenotto. Museo alkoi teettää Joensuun yliopiston dendrokronologian laboratoriossa iänmäärittäviä kaivauksissa tallennetuista puunäytteistä ja kaupunkiarkeologian ja luonnontieteiden yhteistyö alkoi. Kaivausalueet olivat kuitenkin useimmiten pieniä. Seuraavalla vuosikymmenellä, 1990-luvulla, Turussa suoritettiin kolme suurta kaivaushanketta pienempien tutkimusten lisäksi: Aboa Vetus & Ars Nova museon tontin tutkimukset (Aboa Vetus & Ars Nova museo/Museovirasto vv.1994–1995 ja Turun maakuntamuseo vv. 1992–1993), Åbo Akademin päärakennuksen tontin kaivaukset (Turun maakuntamuseo 1998) ja Österbladin tontin kaivaukset (Museovirasto v.1999). Turun kaupunkiarkeologiasta ennen 2000-lukua katso esim. Pihlman & Kostet 1986; Pihlman, A. 1999; 2007a ja 2010a. Tällä vuosituonnalla kaupunkiarkeologisia kenttätutkimuksia Turussa on tehnyt Turun museokeskus. Aboa Vetus & Ars Nova museo on tehnyt tutkimuksia oman museonsa tontilla.
- ² Paksuja kulttuurikerroksia alueella, jonne kaupunkiasutus levisi vasta 1600-luvulla, on esim. Kauppatorin Kauppiaskadun puoleisella puoliskolla. Turun maakuntamuseo suoritti koekaivaukset Kauppatorilla v. 2004. Ennen koekaivauksia torilla tehtiin myös koekairauksia kulttuurikerroksen paksuuden selvittämiseksi.
- ³ Hankkeen pääasiallinen rahoittaja oli Turun kaupunki. Mukana oli kaupungin eri laitoksia ja virastoja. Kaupungin ulkopuolisista tahoista hanketta tukivat rahallisesti tai työpanoksella Stiftelsen för Åbo Akademi, Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymä, Aurajoen Puhelin Oy, Turun maakuntamuseon ystävät ry, Turku Seura – Åbo Samfundet ry, Aboa Vetus & Ars Nova museo, Sparknet, WSOY, HIT – History in Town -hanke sekä Turun yliopiston museologian oppiaine, maaperägeologian oppiaine ja biologian laitoksen kasvimuseo. *Varhainen Turku* -hankkeesta katso esim. Pihlman, A. 2010b; Talamo-Kemiläinen 2010.
- ⁴ Osa puistojen puista oli jo elinkaarensa päässä. Puiden uusimisen lisäksi puistojen kulttuurihistoriallinen ja arkkitehtoninen aspekti päätettiin palauttaa. Ratkaisumalliksi valittiin puutarha-arkkitehtonisesti merkittävien puukaarien ja kujanteiden palauttaminen sekä monimuotoisuus ja tyypillisuus puuvalinnoissa. Helin 2011, 7; Männistö 2011, 16–21.
- ⁵ Helin 2011, 7. Kyseessä on Euroopan puidenhoitojärjestön EAC:n myöntämä kunnianimitys. Esim. Männistö 2011, 20.
- ⁶ Alkukesästä tontilla tehtiin koekaivaukset sen selvittämiseksi, oliko kulttuurikerroksia säilynyt jossain päin ko. tonttia. Laajemmat kaivaukset suoritettiin myöhemmin kesällä ja syksyllä.
- ⁷ Varsinkin saviastia-aineisto on runsas.
- ⁸ Turun Kiinteistöliikelaitoksen esityksen tekemiseen osallistui rakentamisen ammattilaisia Kiinteistöliikelaitokselta sekä kaupunkiarkeologian asiantuntija ja rakennetun kulttuuriympäristön asiantuntija Turun museokeskuksesta. Suomen kuntatekniikan yhdistys (SKTY), joka perustettiin vuonna 1926, on vaativissa tehtävissä toimivien kuntatekniikan ammattilaisten yhdysside ja tiedonvaihtofoorumi. Yhdistys kehittää kuntatekniikan osaamista ja välittää siitä tietoa.
- ⁹ Sopimuksen mukaisesti Turun museokeskus myös luetteloi omista kaupunkiarkeologisista tutkimuksistaan saadut löydöt Museokeskuksen arkeologisiin kokoelmiin. Museokeskuksen arkeologisissa kokoelmissa on runsas satatuhatta alanumeroa, joista pääosa on kertynyt viidentoista viime vuoden aikana. Katso esim. Pihlman 2010a, 21, 25.

Björn Forsén

Suomalaista arkeologiaa Kreikassa

Finsk arkeologi i Grekland

Sedan 1999 har en rad finska arkeologiska projekt organiserats i Grekland. Orsaken till denna förväntade aktivitet står att finna i Greklands förminneslag, enligt vilken de i landet verksamma utländska instituten klassificeras som arkeologiska skolor med såväl rätt som förpliktelse att utföra arkeologiskt fältarbete. Finlands Atheninstitut har därför genomgående understött finsk arkeologisk aktivitet i Grekland. I denna artikel ges en kort översikt över de finska arkeologiska projekten i Grekland och de förhållanden dessa utförs under. Avsikten är att sprida kunskapen i Finland om dessa projekt, genom vilka hundratals finska forskare och studenter har beretts en möjlighet att bekanta sig med Medelhavsområdets arkeologi.

Kreikassa on vuoden 1999 jälkeen järjestetty monta suomalaista arkeologista projektia, joiden kautta sadat suomalaiset arkeologit ja arkeologian opiskelijat ovat saaneet mahdollisuuden tutustua Välimeren alueen kaivausten osittain hyvinkin erilaisiin olosuhteisiin. Syy tähän yllättävään aktiviteettiin löytyy Kreikan laista, jonka mukaan maassa toimivat tieteelliset instituutit luokitellaan arkeologisiksi kouluiksi. Kreikassa toimivilla arkeologisilla kouluilla on maan kulttuuriministeriön antama oikeus, mutta myös velvollisuus suorittaa arkeologista kenttätyötä Kreikassa. Vuodesta 1984 toimiva Suomen Ateenan-instituutti on tästä syystä perustamisestaan asti pyrkinyt tukemaan suomalaista arkeologista toimintaa Kreikassa. Rahoitus instituutin nimessä suoritettuihin projekteihin tulee pääasiassa eri säätiöiden tahoilta.

Ennen ensimmäisen suomalaisen kenttätyöprojektin pystyttämistä Kreikkaan suomalaiset tutkijat hankkivat kenttätyökokemusta osallistumalla muun muassa kreikkalaisten sekä Norjan ja Ruotsin instituuttien johtamille kaivauksille ja inven-

tointitutkimuksiin. Pohjoismaisesta yhteistyöstä esimerkkinä mainittakoon Ruotsin Ateenan-instituutin alaisuudessa toiminut Asean Agios Eliaksen temppelin kaivausprojekti Peloponnesoksella (Forsén et al. 1999). Tähän vuonna 1997 järjestettyyn hankkeeseen osallistui Suomesta tämän artikkelin kirjoittajan lisäksi Mika Lavento, Arja Karivieri ja Jari Pakkanen.

Tässä artikkelissa annetaan lyhyt kuvaus Kreikassa tähän asti toteutuneista arkeologisista kenttätyöprojekteista sekä niiden tuloksista. Tarkoituksena on laajentaa tietoa Suomessa tästä suomalaisen arkeologian varsin aktiivisesta, mutta vähemmän tunnetusta erikoishaarasta.

Varhaiskristillisen kirkon ja sen lattiamosaikkien tutkimushanke

Ensimmäisen suomalaisen arkeologisen kaivausprojektin kohteena oli Arethousan Paliambelan varhaiskristillinen kirkko Poh-

jois-Kreikassa, noin 100 kilometriä Thessalonikista itään (Kuva 1). Tämä kohde oli löytynyt metsätien rakentamisen yhteydessä. Kreikkalaisten paikallisten arkeologian viranomaisten alustavien tutkimusten jälkeen oikeus jatkaa kaivauksia annettiin Suomen Ateenan-instituutille. Suomalaisien kaivaukset toteutettiin Arja Karivierin johdolla kolmen vuoden aikana, vuodesta 1999 vuoteen 2002, minkä jälkeen suurimmaksi osaksi kreikkalaisten kaivauksissa löydettyt upeat geometris- ja eläinaiheiset

lattiamosaiikit konservoitiin vuosina 2003–2004 (Karivieri 2005).

Kolmilaivainen basilikatyyppinen kirkko oli rakennettu 400-luvun lopulla tai 500-luvun alussa jKr. Kirkon käyttöaika oli korkeintaan noin 100 vuotta. Jo 500-luvun lopulla tai 600-luvun alussa se tuhoutui joko maahan tunkeutuvien slaavien tai maanjäristyksien takia. Suomalaisien kaivauksissa paljastettiin muun muassa kirkon kastekappeli tai baptisterio sekä pohjoislaivasta viininvalmistukseen ja ruuan

Kuva 1. Suomalaiset Kreikassa toteutuneet arkeologiset kenttätöprojektit (Kartta: E. Tikala).

varastointiin käytetty huone. Pohjoislai-
vasta löydettiin runsaasti eläinten luita,
rypäleensiemeniä sekä osia kuljetusam-
foroista ja säilytysastioista. Kaivauksen
aikana löytyi myös kirkkorakennuksen
arkkitehtonisia fragmentteja marmorista,
yli 150 rahaa, öljylamppuja sekä tuontike-
ramiikkaa Pohjois-Afrikasta, Italiasta ja
Vähä-Aasiasta.

Kreikasta löytyy harvoin kohteita, jot-
ka olisivat olleet käytössä ainoastaan lyhy-
en aikaa. Myös Paliambelasta löytyi kirkon
ympäriältä jäänteitä muista rakennuksista,
hautoista ja kulttuurikerroksista, jotka
kertoivat alueen pitkästä asustushistoriasta
alkaen noin 400/300-luvulla eKr. ja jatkuen
aina 600-luvulle jKr.

Temppeliarkkitehtuurista meriarkeologiaan

Suomalaiset arkeologit ovat osallistuneet
Kreikassa kaivauksiin, mutta myös erikois-
tuneet eri mittausmenetelmien kehittämi-
seen. Tämä koskee erityisesti kahta Jari Pak-
kasen johtamaa projektia. Pakkanen väitteli
kreikkalaisten temppelien arkkitehtuurista
ja kehitti jo väitöskirjaansa varten (Pak-
kanen 1998) ennen kaikkea monumentaa-
lirakennuksien pylväsrumpujen dokumen-
tointiin uusia mittausmenetelmiä, joita hän
on myös suurella menestyksellä käyttänyt
eri kohteiden tutkimisessa.

Vuosina 2000–2001 Pakkanen järjesti
Suomen Ateenan-instituutin alaisuudessa
laajemmän mittausprojektin, jonka kohtee-
na oli Länsi-Kreikan Stratoksessa sijaitseva,
300-luvun lopulle eKr. ajoittuva Zeuksen
temppeli (Kuva 1). Projektin päämääränä
oli tämän keskeneräiseksi jääneen, mutta
pahoin tuhotun temppelin korkeuden
uudelleen rekonstruoinen ja sen pohjalta
kolmiulotteisen tietokonemallin luominen
(Pakkanen 2004). Pylväsrumpujen uudel-
leen mittaamisen ja tutkimisen yhteydessä
paljastui, ettei temppeli tuhoutunut maan-
järistyksessä – näyttäisi siltä, että pylväiden
alaosien rumpuja olisi varsin systemaat-

tisesti moukaroitu rikki, jotta pylväät saa-
taisiin helpommin vedettyä köysillä nurin.
Rakennusta tuhouttiin kenties siksi, että alu-
eella asuvat ihmiset tarvitsivat sen kiviä ja
metallikiinnikkeitä muihin tarkoituksiin.

Toinen Jari Pakkasen johtama, vuonna
2008 käynnistynyt projekti keskittyy Pelo-
ponnesoksen länsirannikolla sijaitsevan
Kyllenen satamarakennuksien jäännösten
dokumentointiin (Kuva 1). Kyllene toi-
mi antiikin aikana Eliksen ja keskiaikana
frankkilaisten Akhaian ruhtinaskunnan
satamakaupunkina. Osia antiikin ja keski-
ajan satamarakennuksista on säilynyt sekä
rannalla että sen läheisyydessä vedenpin-
nan alla. Yksityiskohtaisilla takymetri- ja
magnetometrimitauksilla kaikki satamaan
liittyvät rakenteet on dokumentoitu, ja sa-
malla on kehitetty uusia menetelmiä veden-
alaisten rakennuksien mittaamiseen.

Thesprotian tutkimushanke: inventointia, koekaivauksia ja paljon muutakin

Monipuolisin ja suurin suomalaisista
projekteista on ehkä Thesprotian -tutki-
mushanke, joka toteutettiin 2004–2010
(Forsén 2009; Forsén & Tikkala 2011).
Projektin päämääränä on ollut Luoteis-
Kreikassa, Epeiroksen maakunnassa, Thes-
protiassa sijaitsevan laakson diakroonisen
historian kirjoittaminen paleoliittiselta
kaudelta nykyaikaan saakka (Kuva 1). Itse
työ on historiallisten lähteiden keräämisen
ja tulkitsemisen lisäksi sisältänyt inten-
siivisen arkeologisen pintainventoinnin
koekaivauksineen, geoarkeologisen in-
ventoinnin sekä siitepölynäytteiden ke-
räämisen alueen järvistä. Eri geofysikaalisia
menetelmiä on myös kokeiltu inventoin-
nissa löydettyissä kohteissa.

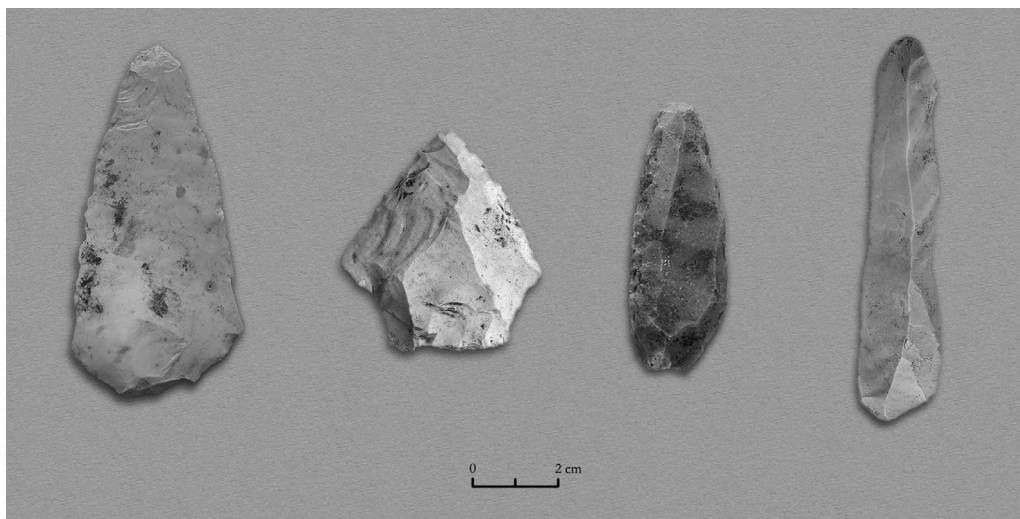
Mielenkiintoisimpia Thesprotiassa in-
ventoiduista kohteista ovat ehkä olleet
Karvounarin kaksi keski- ja myöhäispa-
leoliittista löytö- tai asuinpaikkaa. Nämä
sijaitsevat Karvounarin Adrianmeren
itärannikolle varsin tyypillisellä *terra rossa*

-alueella, joista monesti erodoituu esiin suuria määriä paleoliittisia löytöjä (Kuva 2). Monet tutkijat ovat olleet sitä mieltä, että eroosio tämäntyyppisillä alueilla on ollut niin valtava, että yksikään näistä esineistä ei voi olla lähelläkään alkuperäistä sijaintiaan. Jakamalla Karvounarin usean hehtaarin kokoisen altoilevan punaisen hiekkasärkän osiin, joista dokumentoitiin kaikki piiesineet, pystyimme kuitenkin todistamaan, että osa löydöistä ei välttämättä ole liikkunut juuri mihinkään ja että ne siten voivat kertoa meille lisää näiden löytö- tai asuinpaikkojen käytöstä. Pystyimme esimerkiksi näyttämään, että suurin osa keihäänkärjistä löytyi Karvounarin *terra rossa* -alueen lävitse vievän solan kapeimmasta kohdasta, jonne eläimiä todennäköisesti oli hätyytelty tapettavaksi (Forsén & Tikkala 2011: 75–76; 123–180).

Koekaivauksia suoritettiin Thesprotian -projektin yhteydessä viidessä eri kohteessa. Tarkoituksena oli koekaivauksien avulla kerätä tarkempaa tietoa stratigrafiasta ja eri aikakausien paikallisesta keramiikasta. Jotkut kohteista osoittautuivat erityisen mielenkiintoisiksi, ja niissä suoritimme lopuksi varsin laajamittaiset kaivaukset. Tässä suhteessa voisi erityisesti mainita pronssikautisen asuinpaikan PS 12 kalmis-

toineen (Forsén & Tikkala 2011, 79–82; Forsén 2011) sekä varhaisheleenislinnoituksen PS 25 (Agios Donatos), jonka sisälle oli rakennettu 2.–1. vuosisadalla eKr. mahtava roomalainen villa seinämaalauksineen ja hienoine tuontiesineineen (Forsén 2009: 119–166; Forsén & Tikkala 2011: 109–113, 247–310).

Pronssikautisessa asuinpaikassa PS 12 olimme pintainventoinnin ja ensimmäisten vuosien kaivauksien aikana löytäneet jäänteitä asumisesta, esimerkiksi pitkän terassimuurin. Kohteessa suoritettua magnetometriprospektoinnin perusteella odotimme löytävämme lisää rakennuksia. Kaivettaessa prospektoinnissa näkyneet anomaliat osoittautuivat kuitenkin haudoiksi. Toinen hautamonumenteista oli *tumulus*, jonka läpimitta oli noin yhdeksän metriä. Tumuluksen keskeltä löytyi paasiarkkuhauta, johon oli haudattu keskipronssikauden lopussa tai myöhäispronssikauden alussa (kal. 1780–1601 eKr.) kaksi vainajaa. Tumuluksen alta löytyi jäänteet sitä vanhemmasta polttohaudasta, joka ajoittuu keskipronssikaudelle (kal. 1955–1755 ja kal. 1980–1865 eKr.). Polttohaudan alta paljastui lopulta 20–30 cm paksu ja tumma varhaispronssikautinen asuinpaikkakerros.

Kuva 2. Keskipaleoliittisia löytöjä Karvounarin *terra rossa* -alueesta (Kuvannut: E. Tikkala).

Noin 75 metriä tumuluksesta pohjoiseen löytyi toinen myöhäispronssikaudelle ajoittuva hautakalmisto (Kuva 3), josta kaivettiin yhteensä kuusi paasiarkkuhaudata. Jokaisen haudan ympäriltä löytyi kivistä rakennettu kehä. Viiden haudan kehät oli yhdistetty toisiinsa tarhakalmistonkaltaiseen rykelmään. Aivan kuten tumuluksen paasiarkkuhaudasta näistäkään haudoista ei löydetty yhtään esinettä. Markku Niskasen alustavan tutkimuksen perusteella (Forsén 2011) tiedämme, että kaikki paasiarkkuhaudat yhtä lapsen hautaa lukuun ottamatta sisälsivät useita vainajia. Jotkut haudoista sisälsivät jäännöksiä kolmesta tai neljästä vainajasta. Yhdestäkään vainajasta ei ollut säästynyt koko luurankoa, ja joistakin oli jäljellä ainoastaan yksittäisiä luita.

Luiden löytökohdista käy ilmi, että luut olivat irronneet niiden ympärillä olevasta sidosmassasta jo arkkuihin sijoittamisen yhteydessä. Vaikuttaa siis siltä, että ruumiit oli haudattu alun perin jonnekin muualle ja että paasiarkut ovat toimineet ainoastaan jonkinlaisina luuarkkuina, jonne luut myöhemmässä vaiheessa on siirretty alkuperäisistä haudoista.

Thesprotian tutkimushankkeessa olemme myös keskittyneet geoarkeologiaan. Päämääränä on selvittää, millä tavalla maisema on muuttunut vuosituhansien aikana sekä missä määrin ihmiset ovat vaikuttaneet näihin muutoksiin ja miten heidän elinehtonsa niistä johtuen ovat muuttuneet. Mika Lavennon johdolla olemme tutkineet eroosion vaikutuksia kairaamalla ja otta-

Kuva 3. Ortokuva PS 12:n hautakalmistosta (Kuva: E. Tikkala).

mallalla maanäyitteitä 4–5 metriä maapinnan alta. Tällä tavalla pystyimme esimerkiksi todistamaan, että suuri osa kaivamastamme varhaisrautakautisesta asuinpaikasta PS 36 on monen metrin paksuisen, täysin steriilin paikalle kasaantuneen maakerroksen peittämänä. Maisemakin PS 36:n ympärillä on muuttunut niin paljon, että nykyään on vaikeata havaita, miten asukkaat aikoinaan asettuivat asumaan pienen puron ja sen uomassa olevan lähteen molemmin puolin (Forsén 2009: 55–88).

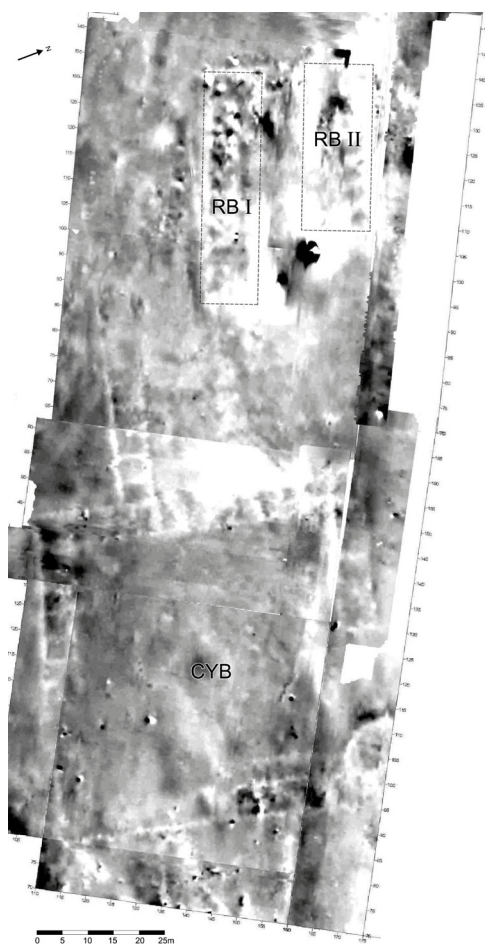
Pyhäkköarkeologiaa

Uusin suomalaista arkeologisista projekteista Kreikassa on Arakhamitain Agia Paraskevin kaivaukset (Kuva 1). Tästä Arkadian vuoristossa sijaitsevasta kohteesta oli jo 1930-luvulla löydetty arkkitehtonisia blokkeja, muun muassa kaksi pylväsrumppua. Tutustuessani kohteeseen 1990-luvun puolivälissä Agia Paraskevin pienen kappelin ympäristö oli puhdistettu aluskasvillisuudesta, minkä seurauksena pari uutta arkkitehtonista blokkia sekä useita kattotiilien ja keramiikan kappaleita oli näkyvissä noin 200x70 metrin suuruisella alueella.

Työt Arakhamitaissa aloitettiin vuosina 2006–2008 magnetometrimittauksilla sekä koekuopituksella. Magnetometriprospektointi onnistui tavallista paremmin, ja sen tuloksena löytyi ainakin kaksi ja mahdollisesti jopa kolme monumentaalirakennusta (Kuva 4). Laajimman näistä rakennuksista, noin 65x65 metrin kokoisen, neliömäisen, sisäpihalla varustetun rakennuksen (*Courtyard Building* = CYB) pystyimme koekaivauksien perusteella ajoittamaan roomalaiseen kauteen. Suurin osa löydöistä tuli kuitenkin tämän valtavan rakennuksen

länsipuolelta sijaitsevasta suorakaiteen muotoisesta rakennuksesta (*Rectangular Building I* = RB I) ja sen ympäristöstä. Tämä hellenistiseen kauteen ajoittuva rakennus on muun muassa fragmentaaristen kattotiilileimojen perusteella kuulunut Pausaniiaan 100-luvulla jKr. mainitsemaan Artemis Lykoatoksen pyhäkköön (Paus. 8.36.5–8), jonka tarkka sijainti on siis vasta meidän kaivauksiemme tuloksena löydetty (Forsén 2012).

Tutkimustoimintaa Arakhamitain Agia Paraskevissa jatkettiin vuonna 2010. Projektin toisen vaiheen tarkoituksena on 4–5 vuoden laajamittaisilla kaivauksilla lisätä ymmärtämystämme tästä jo rakennuksen valtavasta koosta päätellen selvästi hyvinkin tärkeästä pyhäköstä. Kahden

Kuva 4. Magnetometrikartta Arakhamitain Agia Paraskevin alueelta, jossa näkyy kolme rakennusta: *Courtyard Building* (CYB), *Rectangular Building I* (RB I) ja *Rectangular Building II* (RB II). (Kuva: T. Smealova ja E. Tikkala).

ensimmäisten vuoden kaivauksien jälkeen tiedämme, että RB I, joka rakennettiin toisella vuosisadalla ja tuhoutui vähän vuoden 30 eKr. jälkeen, on ollut noin 45x11 metrin kokoinen. Rakennusta, jossa oli pyöreä huone, käytettiin paitsi kylpemiseen myös ruoan valmistamiseen, syömiseen ja juomiseen. Lamppujen suuri määrä viittaa siihen, että rakennuksessa oleskeltiin myös pimeällä. RB I:n paras vertailukohde sekä mittasuhteiden, muodon että löytöjen puolesta löytyy Nemean panhelteenisen pyhäkön Ksenonista, joka ajoittuu neljännen vuosisadan loppupuolelle eKr. Nemeaa kaivaneet amerikkalaiset ovat tulkinneet Ksenonin ja sen vieressä olevan kylpylän ainutlaatuisiksi yhtenäiseksi kompleksiksi, jossa urheilijat, valmentajat ja muut toimihenkilöt saattoivat majoittua, syödä, juoda ja kylpeä (Birge et al. 1992).

Kaikissa kreikkalaisissa pyhäköissä ei välttämättä ollut temppeliä, mutta temppelin luulisi kyllä löytyvän pyhäköstä, johon oli pystytetty Ksenonin -tyyppinen rakennus. Noin 10 metriä RB I:stä pohjoiseen sijaitseva toinen suorakaiteen muotoinen rakennus (RB II) voisi mahdollisesti olla temppeli (Kuva 4), mutta varmistusta tähän hypoteesiin voidaan saada ainoastaan avaamalla uusia koeojia.

Suuren kreikkalaisen pyhäkön, kuten esimerkiksi Artemis Lykoatiksien, tutkiminen on vaativa tehtävä. Monumentaalirakennusten valtavat mittasuhteet asettavat rajoituksia sille, mitä kaikkea voi kaivaa. Rakennuksien alta paljastuu tyypillisesti jäänteitä samoissa kohdissa sijaitsevista rakennuksista, joiden tutkiminen on hyvinkin hankalaa. RB I:n alta olemme esimerkiksi monissa kohdissa löytäneet viitteitä edeltävästä, mahdollisesta samantyyppisestä rakennuksesta, joka ajoittuu neljännen vuosisadan loppuun tai kolmannelle vuosisadalle. Irtolöytöjen perusteella tiedämme, että kulttitoiminta paikalla alkoi kuudennen vuosisadan toisella puoliskolla eKr. ja jatkui aina roomalaiseen kauteen saakka. Löytöjen määrä on valtava ja hyvinkin kirjava ja tulee siten vaatimaan suuria ponnistuksia lopullista julkaisua laadittaessa.

Tulevaisuudennäkymiä

Vaikka tässä katsauksessa lyhyesti kuvatut projektit ovat suomalaisia, niihin on tyypillisesti osallistunut tutkijoita ja asiantuntijoita monista eri maista (Thesprotian -tutkimushankkeeseen jopa kymmenestä eri maasta). Yhteistyö kreikkalaisten arkeologien kanssa on tietenkin ollut erityisen tärkeää. Tällä hetkellä on epävarmaa, millä tavalla Kreikan valtion suunnitellut säästötoimenpiteet tulevat vaikuttamaan suomalaisiin projekteihin Kreikassa.

Kreikan kulttuuriministeriön alaisuudessa toimii 66 paikallista eforaattia, jotka vastaavat arkeologisesta hallinnosta ja tutkimuksesta omalla maantieteellisellä alueellaan. Kulttuuriministeriön palkkalistoilta löytyy yhteensä 950 arkeologia ja noin 2000 vartijaa, joita tarvitaan Kreikan erittäin rikkaiden kulttuurijäännösten hoitamiseen. Kaivauskausia varten palkataan joka vuosi lyhyillä työsopimuksilla noin 3500 lisää työntekijää. Ensimmäinen säästötoimenpide toteutettiin marraskuussa 2011, jolloin kaikki arkeologit, jotka olivat olleet töissä 33 vuotta tai enemmän, pakotettiin siirtymään varhaiseläkkeelle. Tällä tavoin työväkeä saatiin vähennettyä noin 10 %, mutta toisaalta menetettiin kokeneimpien arkeologien kanssa myös paljon osaamista. Nyt suunnitellaan kuitenkin jo uusia leikkauksia, joiden tarkoituksena on vähentää Kulttuuriministeriön työväkeä vielä 30–50 %. Sellaiset säästötoimenpiteet saattavat vaarantaa koko Kreikan kulttuuriperinnön, ja kreikkalaiset arkeologit hakevat tällä hetkellä kansainvälistä tukea näitä suunniteltuja leikkauksia vastaan (Kuva 5).

Yksittäisten projektien tasolla huononeva taloustilanne heijastuu esimerkiksi siihen, että ulkomaalaisilta vaaditaan taloudellista tukea sellaisiin asioihin, joiden periaatteessa pitäisi kuulua kreikkalaisille viranomaisille kuten esimerkiksi valvovien arkeologien ja vartijoiden palkan maksamiseen, varastointitilojen rakentamiseen sekä elektronisen valvonnan kustantamiseen. Toisaalta valonpilkkuja-

kin löytyy. Paikallista ja taitavaa työväkeä, jota vielä kymmenisen vuotta sitten oli jollain alueilla melkein mahdotonta löytää, on tällä hetkellä runsaasti tarjolla. Eikä ole epäilystäkään siitä, että Kreikka tulevaisuudessaakin tulee tarvitsemaan ulkomaista tukea oman menneisyyden tutkimiseen ja vaalimiseen. Suomalaiset arkeologit tulevat siis varmasti tavalla tai toisella jatkossakin harjoittamaan arkeologista tutkimusta Kreikassa.

Dos. Björn Forsén on Helsingin yliopiston historian yliopistonlehtori, joka vuosina 2004–2007 toimi Suomen Ateenan-instituutin johtajana.

Bibliografia

- Birge, D.E., Kraynak, L.H. & Miller, S.M. 1992. *Excavations at Nemea 1. Topographical and Architectural Studies: The Sacred Square, the Xenon and the Bath*. University of California Press, Berkeley, CA.
- Forsén, B. (toim.). 2009. *Thesprotia Expedition I. Towards a Regional History*. Papers and Monographs of the Finnish Institute at Athens XV. Suomen Ateenan-instituutin säätiö. Helsinki.
- Forsén, B. 2011. Seitsemäs vuosi Thesprotian puolesta. *Fossa* 2001/1: 12–20.
- Forsén, B. 2012. Mysteeriä ratkaisemassa. Arakhamitain Agia Paraskevin tutkimushankkeen uusimmat tulokset. *Fossa* 2012/1: 13–22.

Kuva 5. Kreikan arkeologien ammattiliiton tekemä kansainvälinen vetoamus maansa arkeologista toimintaa suunniteltuja leikkauksia vastaan (Kuva: Kreikan arkeologien ammattiliitto).

- Forsén, B. & Tikkala, E. (toim.). 2011. *Thesprotia Expedition II. Environment and Settlement Patterns*. Papers and Monographs of the Finnish Institute at Athens XVI. Suomen Ateenan-instituutin säätiö, Helsinki.
- Forsén, J., Forsén, B. & Østby, E. 1999. The Sanctuary of Agios Elias – Its Significance, and Its Relations to Surrounding Sanctuaries and Settlements. T.H. Nielsen & J. Roy (toim.) *Defining Ancient Arkadia. Symposium, April 1–4 1998*. Acts of the Copenhagen Polis Centre 6. Det Kongl. Danske Videnskabernes Selskab, Hist.-fil. Medd. 78: 169–191. Copenhagen
- Karivieri, A. 2005. Floor Mosaics in the Early Christian Basilica in Artethousa: Conservation, Maintenance and Presentation. Ch. Bakirtzis (toim.) *VIIIth Conference for the Conservation of the Mosaics (ICCM). Wall and Floor Mosaics: Conservation, Maintenance, Presentation: 191–202*. Europaiko Kentro Vyzantinon kai Metavyzantinon Mnemeion. Thessaloniki.
- Pakkanen, J. 1998. *Buildings, Columns, and Blocks: Five Studies on Ancient Greek Architecture*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Pakkanen, J. 2004. The Temple of Zeus at Stratos: New Observations on the Building Design. *Arctos* 38: 95–121.

Projektien muista pienemmistä julkaisuista löytyy tietoja Suomen Ateenan-instituutin kotisivulta (www.finninstitute.gr) tai Thesprotian ja Arakhamitain projektien omista kotisivuilta (www.thesprotiaexpedition.com sekä www.arachamitaiproject.com).

Jenni Siltainsuu

Arkeologikeskeisyydestä kohti yleisökeskeisyyttä

Från arkeologer till publiken i centrum

Arkeologiskt publikarbete har traditionellt klassats som popularisering, vilket innebär att de forskningsresultat som arkeologer producerar förmedlas till en bredare publik. Det här fungerar enbart delvis. Jag söker verktyg att förnya publikarbetet på utgrävningar i ljuset av ett material som jag samlat in bland arkeologer och publik på utgrävningar. Publikarbete borde vara en välplanerad del av utgrävningen, och ur publikens synvinkel borde utgrävningen i första hand vara en inlärningsmiljö. För att utveckla det publika arbetet behövs forskning och en tydligare terminologi. Istället för klassisk förmedling borde vi eftersträva att kommunicera med publiken.

Arkeologian tutkimustuloksista on tehty perinteisesti yleisötyötä käyttäen siitä nimitystä arkeologian popularisointi. Tieteen popularisointi ja alamme tila ovat aiheita, joista keskustellaan paljon epävirallisissa tilanteissa, mutta tutkimus yleisötyöstä ja toimintakäytäntöjen luominen puuttuvat. Tavat popularisoida ja kehittää alamme yleisötyötä jakavat arkeologien mielipiteitä. Olemassaolevat käytännöt ovat kirjavia ja aiheesta tehdyt tutkimukset ovat pääasiassa opinnäytetöitä (esimerkiksi Eilola 2002; Hauta-aho 2008; Kaivonurmi 2008; Karilainen 2008; Lange 2008; Salo 2008; Uusitalo 2011). Laaja-alaiselle yleisötyön pohdinnalle on tilausta, koska toimiminen yhteiskunnassa ja yleisön parissa on tärkeä osa arkeologin työtä.

Yksi tällä hetkellä näkyvimpiä arkeologian yleisötyön muotoja ovat yleisökaivaukset. Ne saattavat toisinaan herättää voimakkaitakin tunteita arkeologeissa. Arkeologisilla kaivauksilla yleisö tulee keskelle omaa työtilaamme, jolloin yleisön ohjaaminen oman työn ohessa saattaa aiheuttaa hankaluuksia. Yleisökaivauk-

set ovat nousseet joka kesäiseksi, lähes vakiintuneeksi ilmiöksi, joiden taustalla olevat niiden järjestämiseen liittyvät motiivit vaihtelevat. Yleisökaivauksista on kuitenkin tehty tutkimusta ennen omaa pro gradu -työtäni melko vähän. Keskeisimpiä Suomessa aiheesta kirjoitettuja artikkeleita ovat Varhainen Turku -projektin puitteissa tehdystä yleisötyöstä kirjoitetut artikkelit (Majantie & Ikäheimo 2007; Pihlman & Muhonen 2007; Majantie 2010; Pihlman 2010).

Yleisön ja arkeologien kohtaaminen kaivauksella on monimutkainen ilmiö, joka koostuu monesta tekijästä. Näitä ovat yleisökaivauksilla työskentelevät arkeologit, paikalle yleisökaivajina tuleva yleisö, kaivausten yhteydessä opastuksilla käyvä yleisö, rahoittajat ja median edustajat. Esimerkiksi Anna Wickholm (2007: 28) on todennut vuonna 2006 arkeologipäivillä pitämässä esitelmässään yleisökaivausten kiinnostavan toimittajia erityisen paljon. Mielestäni on tärkeää tarkastella yleisökaivauksella esiintyviä eri tekijöitä monesta näkökulmasta. Pelkästään

yleisön ottaminen kaivaukselle rahoituksellisista syistä ei ole riittävä lähtökohta yleisökaivauksille.

Tarkastelen tässä artikkelissa oman pro gradu -työni aineiston valossa mahdollisuuksiamme kehittää arkeologian parissa tehtävää yleisötyötä. Yritän esimerkiksi muiden tutkimusten avulla löytää mahdollisuuksia ajatella yleisötyötä uudennlaisista näkökulmista käsin.

Arkeologian popularisointia yleisökaivauksilla

Kiinnostukseni yleisökaivauksiin heräsi ollessani töissä Espoon kaupunginmuseon ja Helsingin yliopiston arkeologian laitoksen yhteisprojektissa Espoon Mankbyssä. Kaivauksilla järjestettiin yleisökaivaukskurssoja. Yleisön kiinnostus arkeologista tutkimusta kohtaan, ja toisaalta taas arkeologien ristiriitainen suhtautuminen yleisöön kaivauksilla, olivat mielestäni kysymyksiä, joita oli syytä tarkastella tarkemmin. Aiheesta syntyi opinnäytetyöni *Voimavara vai uhka? – yleisön ja asiantuntijan kohtaaminen yleisökaivauksella* (Siltainsuu 2012).

Tutkimuksen kohteeksi valitsin Espoon Mankbyn keskiaikaisen kylätontin yleisökaivauksen, jota tutkin tapaustutkimuksen keinoin. Tarkoitukseni oli kyselytutkimuksella tarkastella yleisön ja henkilökunnan kokemuksia yleisökaivauksesta. Yleisölle suunnatut kyselyt tehtiin vuosina 2008 ja 2009 ja ne toteutettiin lomakekyselyinä. Henkilökunnan kyselyn osalta kävi aika pian kuitenkin selväksi, että yksien kaivauksien henkilökunnan haastatteleminen olisi epäeettistä, ja vastaajat olisivat olleet helposti yksilöitävissä tiettyyn henkilöön. Nämä ongelmat välttääkseni päädyinkin lähettämään kyselyni internet-linkin välityksellä muutaman sähköpostilistan kautta kaikille arkeologeille, jotka se tavoitti. Esittelen seuraavaksi kyselyiden tuloksia. Aineiston tarkempi analyysi löytyy pro gradu -työstäni (Siltainsuu 2012: 32–69).

Yleisölle kokemus yleisökaivauksesta oli hyvin positiivinen ja mielenkiintoinen. Kursseille toivottiin jatkoa ja järjestelyjä kiiteltiin. Monelle kurssi toimi kipinästä tutustua tarkemmin Espoon alueen historiaan. Monet toivoivat mahdollisuutta nähdä löytöjä myöhemminkin sekä mahdollisuutta kuulla lisää tutkimuksen pohjalta saaduista tuloksista. Joissakin vastauksissa näkyi kuitenkin myös, että toisinaan arkeologin ja yleisön kohtaaminen ei suju aivan ongelmitta. Muutama kurssilainen oli esimerkiksi kokenut kaivausten henkilökunnan kohtelevan heitä tylästi. Yleisön vastausten kokonaiskuva oli kuitenkin hyvin positiivinen, ja järjestelyjä kehitettiin useaan otteeseen. Vastaavanlaista palautetta sai myös Varhainen Turku -projektin yleisötyö. Turussakin kaivauksilla vierailut yleisö oli tyytyväistä ja toivoi kaivauksille jatkoa (Pihlman & Muhonen 2007: 62–63).

Arkeologian ammattilaisille suunnattuun kyselyyn tuli 55 vastausta, huomattavasti enemmän kuin mitä odotin. Ammattilaisten kysely oli kolmiosainen. Ensimmäisessä osassa kysyttiin vastaajan taustatietoja, toinen osa keskittyi yleisökaivauksia koskeviin kysymyksiin ja kolmannessa osassa kysyin yleisesti arkeologian popularisointiin liittyviä kysymyksiä. Vastaukset olivat avoimien kysymysten kohdalla pitkiä ja kyselyn pohjalta jäi selkeä tunne, että vastaajilla oli tarve tulla kuulluksi asian tiimoilta. Aiheen pohtimiselle on siis tilausta.

Kyselyn vastaajissa erottui kaksi toisistaan poikkeavaa ryhmää. Nämä olivat tutkimusavustajina työskennelleet alemman korkeakoulututkinnon suorittaneet opiskelijat ja kaivaustenjohtajana työskennelleet maisterit/jatko-opiskelijat. Vastaajaryhmät katsoivat yleisökaivauksia eri näkökulmista. Tutkimusavustajat tekevät töitä yleisöpinnassa ja hoitavat yleisötyötä muun työnsä ohessa. Kaivaustenjohtajat taas hahmottavat yleisökaivaukset laajempina, esimerkiksi rahoitukseen liittyvinä kokonaisuuksina.

Erityisen tärkeäksi näyttäisi nousevan se, että tutkimusavustajille yleisö-

työn hoitaminen muun työn ohessa on suuri haaste. Harvalle kaivaukselle on varaa palkata työntekijä huolehtimaan vain yleisötyöstä, jolloin yleisöstä huolehtiminen on tutkimusavustajien kontolla. Vapaaehtoisten ohjaamiseen ei ole välttämättä koulutusta tai kokemusta, jolloin tilanne saattaa aiheuttaa tarpeetonta kitkaa yleisön ja henkilökunnan välille. Tämä yleisötyön haaste näkyy niin muutamassa yleisön vastauksessa, tutkimusavustajien vastauksissa kuin yhden kaivaustenjohtajan vastauksessa.

Arkeologit kokevat popularisoinnin yleisesti ottaen kuitenkin hyvin tärkeäksi. Mielipiteet jakautuvat siltä osin, kenen arkeologiaa tulisi popularisoida. Osa arkeologeista oli sitä mieltä, että vain arkeologien kuului popularisoida arkeologiaa. Osa taas olisi valmis käyttämään kaikkia mahdollisia kanavia Museovirastosta harrastajiin.

Pidän tätä tulosta mielenkiintoisena. Arkeologien näkeminen ainoina mahdollisina tiedonvälittäjinä on varsin perinteinen näkemys, ja termi arkeologian popularisointi heijastelee sitä hyvin. Käytinkin kyselyssä arkeologian tiimoilta tehtävästä yleisötyöstä termiä arkeologian popularisointi, koska termi on tällä hetkellä yleisesti käytössä. Esimerkiksi *Johdatus arkeologiaan* (2008) -teoksen arkeologian popularisointia käsittelevässä luvussa tieteiden popularisoinnin sanotaan olevan tiedon yleis- tai kansantajuistamista (Sliden 2008: 485–487). Voisiko arkeologian tieteellisten tulosten ja tieteiden metodien tutuksi tekemiseen olla muitakin näkökulmia?

Arkeologinen kaivaus oppimisympäristönä

Edellä kuvaamani ajatusmaailma vain arkeologien suorittamasta popularisoinnista heijastelee popularisoinnin klassista mallia. Klassisessa mallissa arkeologit tutkivat, julkaisevat saamansa tulokset tieteellisesti ja vasta sitten välittävät valikoitua tietoa yleisölle. Tällöin arkeologit myös itse päät-

tävät siitä, mitä tietoa yleisölle välitetään. Yleisön on kuitenkin todettu olevan kiinnostuneita itse prosessista, jolla tietoa tuotetaan. (Svanberg & Wahlgren 2007: 15, 17–18.) Klassinen malli tuntuu lisäksi toimivan vain osittain, sillä monet kyselyyni vastanneista arkeologeista ilmaisivat huolensa siitä, että yleisön käsitykset arkeologiasta ja maamme esihistoriasta ovat varsin hataralla pohjalla.

Ongelma tuntuu selkeästi olevan siinä, että yleisötyötä hoidetaan ylimääräisenä oman työn lisänä. Mielestäni tämä vaatisi ajattelutavan muutosta pohtiessamme arkeologian parissa tehtävää yleisötyötä. Ajatellessani kaivaukselle saapuvaa yleisöä, näen heidät ensisijaisesti oppijoina. Yleisön saadessa tietoa kulttuuriperinnöstä tapahtuu aina ainakin jossakin määrin uuden tiedon oppimista. Tullessaan kaivaukselle yleisö tulee tiettyyn ympäristöön, jolloin on luontevaa pohtia, millä tavoin arkeologinen kaivaus voisi toimia oppimisympäristönä.

Oppimisympäristö on terminä kuitenkin haasteellinen, koska se voi tarkoittaa montaa asiaa tieteellisestä muotitermistä tilan käytön suunnitteluun. Suomessa useimmiten kuitenkin käytetään oppimisympäristöstä Mannisen & Pesosen (1997: 268) määritelmää, jonka mukaan: "*Oppimisympäristö määritellään paikaksi, tilaksi, yhteisöksi tai toimintakäytännöksi, jonka tarkoituksena on edistää oppimista.*"

Kasvatustieteen kentässä on lisäksi viime aikoina herätty siihen, että oppiminen tapahtuu nykyisin liian kaukana oikeista tilanteista. Esimerkiksi tilannesidonnaisen oppimisen teoria painottaakin oppimista oikeissa reaali maailman tilanteissa. Tilannesidonnaisen oppimisen mukaan kaikki ihmisen toiminta on sidonnaista kulttuuriin, aikaan, paikkaan ja tilanteeseen. Oppiminen on lisäksi aina sosiaalistumista johonkin tiettyyn kulttuuriin. Näin ollen nähdäänkin, että oppimistilanteita pitäisi tuoda lähemmäksi oikeita autenttisia tilanteita. (Tynjälä 2000: 128–130.)

Jos haluamme saada yleisön ymmärtämään, mitä arkeologinen tutkimus pitää

sisällään, on arkeologinen kaivaus luonnollinen paikka sen opettamiselle. Arkeologisella kaivauksella arkeologit toimivat oman alansa asiantuntijoina. Kaivauksella voidaan käytännössä näyttää, miten tietoa tuotetaan. Tämän ovat todenneet myös Kunnas et al. (2011) artikkelissaan Provinssirockin alueen arkeologisista tutkimuksista. Festivaalialueella työtä tehneet arkeologit herättivät huomiota ja yleisö pysähtyi juttelemaan heidän kanssaan. Monelle ohikulkijalle arkeologia tarkoitti menneisyyttä hammasharjalla tutkivaa tieteenalaa. Tutkimuksen yhtenä tarkoituksena olikin haastaa näitä mielikuvia tutkimalla nykyäikää. (Kunnas et al. 2011: 31–33.)

Oman tutkimukseni tulokset tukevat ajatusta yleisökaivauksen toimimisesta oppimisympäristönä. Moni yleisökaivauskurssilla ollut kurssilainen totesi ymmärtäneensä kaivauksella, että arkeologia on paljon muutakin kuin kesäistä kenttätöitä. Keskellä arkeologien ammattikulttuuria on helpompi sisäistää arkeologien työhön sisältyviä kysymyksiä. Tästä kertovat esimerkiksi yleisön kommentit alaa vaivaavasta välillä hankalastakin rahoitus-tilanteesta.

Arkeologinen kaivaus on oppimisympäristönä ennen kaikkea paikka. Kun ympäristöä tarkastellaan paikallisesta näkökulmasta, tarkastellaan tällöin sitä, miten opetuksessa voidaan hyödyntää erilaisia myös formaalin kouluympäristön ulkopuolella sijaitsevia paikkoja. Mitä tahansa paikkaa ei voida kuitenkaan kutsua oppimisympäristöksi, vaan ympäristö vaatii sille asetettuja oppimista tukevia tavoitteita toimiakseen aitona oppimisympäristönä. Tähän erilaiset ympäristöt ja paikat tarvitsevatkin didaktiikkaa, jolla tarkoitetaan teoriaa opetuksesta. (Manninen et al. 2007: 16, 18, 38–41.)

Toimiakseen oppimisympäristönä arkeologinen kaivaus vaatii suunnitelmaa opetuksesta ja opetukselle luotuja puitteita. Yleisökaivauksia ajateltaessa yleisöä ei kannattaisikaan nähdä vain ilmaisena työvoimana tai rahoituskeinona vaan opetustapahtuman osallistujina.

Arkeologian popularisoinnista kohti yleisöarkeologiaa

Teoriassa ajateltuna arkeologinen kaivaus olisi siis ihanteellinen paikka välittää tietoa arkeologiasta. Käytännössä on kuitenkin todettava, että asiantuntija-opettajana toimimisessa on omat haasteensa. Yleisötyöhön varatuilla resursseilla on omat vaikutuksensa, mutta päästäksemme parempiin tuloksiin tulisi ajattelullemme ottaa erilainen lähtökohta. Pelkkä klassinen arkeologian popularisointi ei tunnu riittävän.

Etsiessäni, mitä aiheesta on julkaistu muualla, kävi selväksi, että yleisön kiinnostus arkeologiaa kohtaan ei ole vain kotimainen ilmiö, vaan se on osa laajempaa kansainvälistä ilmiötä. Muualla maailmassa arkeologian, kulttuuriperinnön ja yleisön suhde onkin otettu yhdeksi arkeologian tutkimussuuntaukseksi. Kokonaisuus pitää sisällään useampia tutkimusaiheita ja yhteiseksi nimittäjäksi näille on muotoutunut *public archaeology* (julkinen arkeologia). Termi juontaa juurensa 1960- ja 1970-lukujen taitteeseen Yhdysvaltoihin. Yleisötyön kehittäminen tuli tuolloin ajankohtaiseksi, koska hallinnoitavan alueen koko takasi sen, että ilman yleisön apua arkeologien olisi ollut mahdotonta selviytyä kulttuuriperinnön hoidosta. Aluksi termillä tarkoitettiin vain kulttuuriperintöhallintoa, mutta myöhemmin se on tarkoittanut myös vapaaehtoisuutta, arkeologian popularisointia ja kasvatuksellista arkeologiaa. (Merriman 2004: 3.)

Ruotsissa on otettu englanninkielisen esikuvan mukaisesti käyttöön *publik arkeologi* -termi. Englannin sanasta *public* poiketen sanalla *publik* on hiukan suppeampi merkitys. Käsitettä on käytetty kuitenkin yhtä laajassa merkityksessä, mutta lisäksi termin sisältöä on pyritty määrittelemään tarkemminkin. *Publik arkeologi* tarkoittaa laajasti määriteltynä kaikkea yleisön kanssa tapahtuvaa kommunikointia. Jos termi halutaan määritellä hiukan suppeammin, voidaan nähdä sen tarkoittavan laajojen yleisöjen tavoittamiseen tähtäävää

toimintaa. Suppein määritelmä rajaa *publik arkeologin* tarkoittamaan yleisön kanssa tapahtuvaa kommunikaatiota. Tällaisessa tapauksessa yleisö osallistuu arkeologien kanssa kommunikaatioon, joka on monensuuntaista. Kommunikaatio ei siis ole vain arkeologien suunnalta tapahtuvaa akateemisen tutkimuksen lopputulosten välittämistä yleisölle. Yleisön osallistuminen tutkimusprosessiin nousee tärkeälle sijalle. (Svanberg & Wahlgren 2007: 11–12.)

Ruotsissa Fredrik Svanberg ja Katty H. Wahlgren (2007) ovat ottaneet *publik arkeologin* määritelmäksi edellä kuvatun suppean määritelmän. Heidän mukaansa *publik arkeologin* tutkimuskohteena ovat yleisön ja arkeologien yhteistoiminnan vaikutukset arkeologiaan. Arkeologian yhteiskunnallinen toiminta nousee myös tärkeälle sijalle. Svanbergin ja Wahlgrenin mielestä arkeologialla on kaksi tärkeää toimintaperiaatetta suhteessa yhteiskuntaan. Ensimmäiseksi yleisön on tärkeää osallistua arkeologisen tiedon konstruamiseen. Toiseksi kommunikaatio yleisön kanssa ei voi olla klassista tiedon yhdensuuntaista välittämistä, vaan kommunikointi yleisön kanssa tulee olla monensuuntaista. (Svanberg & Wahlgren 2007: 13–15, 17.)

Suomessa arkeologien ja yleisön välistä kommunikaatiota on tapahtunut varmasti aina ja keskusteluakin kommunikaatiosta on käyty jo pitkään (ks. esimerkiksi Kanerva & Rissanen 1973). Pääasiassa kommunikaatiosta on puhuttu edellä kuvaamassani klassisessa mielessä, ja siitä on käytetty nimitystä arkeologian popularisointi. Tutkimuksellinen kiinnostus aihetta kohtaan on herännyt pääasiassa 2000-luvulla ja suurin osa tutkimuksesta on opinnäytteitä (esimerkiksi Eilola 2002; Hauta-aho 2008; Kainonurmi 2008; Karilainen 2008; Lange 2008; Salo 2008; Uusitalo 2011). Jonkun verran keskustelua on käyty muuallakin, ja tämä keskustelu on erityisesti koskenut arkeologian ja median kohtaamista (ks. esimerkiksi Haggrén 2006; Lavento 2007; Wickholm 2007).

Vanha klassinen arkeologian popularisoinnin malli ei kuitenkaan tunnu tuotta-

van halutun kaltaista tulosta. 2010-luvulla Suomessa onkin alettu herätä arkeologian ja yleisön välisen kommunikaation tarkempaan tarkasteluun. Mielestäni tarvitsemme yleisön kanssa toimimiseen uudemmaa, toimivampaa termistöä ja lisäksi tutkimusta siitä, miten kommunikointi yleisön kanssa tapahtuu. Englanninkielistä mallia soveltaen voisimme käyttää kaikesta yleisön ja yhteiskunnan kanssa käytävästä kommunikaatiosta yläkäsitettä julkinen arkeologia. Vastaavasti taas tavoitteellisesta, yleisön kanssa monensuuntaiseen kommunikaatioon pyrkivästä sekä yhteiskunnallisesta roolistaan kiinnostuneesta arkeologiasta voitaisiin käyttää Ruotsin mallin mukaisesti termiä yleisöarkeologia.

Yleisöarkeologia-käsitettä on käytetty Suomessa jo jonkin verran. Tiia Salo käytti pro gradu -työssään käsitettä englanninkielisen vastineen mukaisesti laajassa merkityksessä (Salo 2008: 12), mutta mielestäni selkeämpää on puhua julkisesta arkeologiasta erikseen silloin, kun yleisön kanssa toimimiselle ei ole asetettu selkeitä tavoitteita. Anniina Laine ja Ilari Aalto taas käyttävät yleisöarkeologia-käsitettä suppeamassa, Ruotsin *publik arkeologin* mallin mukaisessa mielessä artikkelissaan Kruunupyyn yleisökaivauksista. Kruunupyyn kaivauksilla oli käytetty Svanbergin ja Wahlgrenin monensuuntaisen kommunikaation mallia yleisötyön järjestämisestä kaivauksilla, ja kokemukset olivat olleet positiivisia. Mallin mukaisesti kaivauksille otettiin paikallisia, jotka saivat näin elämyksellisesti osallistua oman asuinalueensa ja osan kohdalla myös sukunsa historian tutkimiseen. (Laine & Aalto 2012.)

Yleisöarkeologiassa näkyvä pyrkimys arkeologikeskeisyydestä kohti yleisökeskeisyyttä ei ole vain arkeologialle tyypillinen ilmiö. Esimerkiksi 2000-luvun oppimisen teorioissa tärkeäksi on muodostunut siirtyminen opettajakeskeisyydestä kohti oppilaskeskeisyyttä (Kumpulainen et al. 2010: 50–59).

Yhteenveto

Yleisön kanssa kommunikoimisesta kiinnostuneiden arkeologien määrä kasvaa koko ajan. Siitä kertoo jo aihetta koskevien opinnäytetöiden määrän kasvu. Osalle arkeologeista yleisöarkeologia terminä on jo tuttu. Arkeologian yleisötyöstä ja alamme tilasta yleisesti käydylle keskustelulle on kuitenkin vielä paljon tarvetta. Tarvitsemme toimivia käsitteitä ja tutkimusta arkeologian ja yleisön välisestä kommunikaatiosta.

Yleisötyössä piilee suuri käyttämätön voimavara, sillä yleisö näyttäisi olevan hyvin kiinnostunut arkeologiasta ja sen tutkimusmenetelmistä. Arkeologinen kaivaus onkin oppimisen kannalta ihanteellinen oppimisympäristö. Toimiminen asiantuntija-opettajana on kuitenkin haaste, johon on vaikea vastata. Monelle arkeologille yleisön läsnäolo näyttäytyy uhkana, joka saa alamme kääntymään sisäänpäin.

Arkeologiaa ei voi kuitenkaan erottaa yhteiskunnasta. Selviytyäksemme haasteellisesta rahoitustilanteesta on meidän otettava aktiivisempi rooli yhteiskunnassa ja käytävä monensuuntaista kommunikointia yleisöömme kanssa. Kulttuuriperintöä ei voida suojella vain lain ja kaavoituksen voimalla. Pelkkä suojelupäätös ei auta suojelemaan muinaisjäännöksiämme, vaan tarvitsemme yhteiskunnalliseen tietoisuuteen tähtäävää kulttuuriperintökasvatusta. Passiivinen arkeologeilta yleisön suuntaan tapahtuva kommunikointi ei riitä, vaan yleisön kanssa tulee kommunikoida monensuuntaisesti. Jos haluamme todella perustella paikkaamme myös nyky-yhteiskunnassa, on meidän aika siirtyä arkeologikeskeisyydestä kohti yleisökeskeisyyttä.

Bibliografia

Painamattomat lähteet

- Eilola, M. 2002. *Muinaisjäännöksestä matkailutuotteeksi – Pattijoen Kastellin tuoteistamissuunnitelma*. Pro gradu -tutkielma. Yleinen arkeologia. Oulun yliopisto.
- Hauta-aho, R. 2008. *Kaupunki jalkojesi alla. Kaupunkiarkeologiasta kertova näyttely Oulussa 29.1.–18.2.2008 ja arkeologian popularisointi*. Pro gradu -tutkielma. Yleinen arkeologia. Oulun yliopisto.
- Kaivonurmi, H. 2008. *Mitä kivet kertovat? – Museoammattilaisen haastattelut esihistorian näyttelystä viestinnän välineenä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Arkeologia.
- Karilainen, U. 2008. *Arkeologisen aineiston vaikutus paikalliseen historiankuvaan Kuhmoisten ja Padasjoen kunnissa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Arkeologia.
- Lange, Katja 2008. *Menneisyyden heijastuksia tulevaisuuteen – Arkeologisen Museopedagogiikan mahdollisuudet ja rajat Suomessa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Arkeologia.
- Salo, T. 2008. *Valikoitu menneisyys – Arkeologian kuvat Helsingin Sanomien sivuilla*. Pro gradu -tutkielma. Yleisen arkeologian laitos. Oulun yliopisto.
- Siltainsuu, J. 2012. *Voimavara vai uhka? Yleisön ja asiantuntijan kohtaaminen yleisökaivauksella*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Arkeologia.
- Uusitalo, A. 2011. *Spurgu junassa? – arkeologia suomalaisessa perusopetuksessa*. Pro gradu -tutkielma. Arkeologia. Oulun yliopisto.

Tutkimuskirjallisuus

- Haggrén, G. 2006. Arkeologia ja media. Pääkirjoitus. SKAS 4.
- Kanerva, M. & Rissanen, K. 1973. *Arkeologian lähitavoitteet*. Gaudeamus, Helsinki.
- Kumpulainen, K., Krokfors, L., Lipponen, L., Tissari, V. Hilppö, J. & Rajala, A. 2010. *Oppimisen sillat. Kohti osallistavia oppimisympäristöjä*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Kunnas, O., Kuokkanen, T., Mönkkönen, R., Perttola, W. & Äikäs, T. 2011. Sinusta jää jälki. Arkeologit tutkimassa Provinssirockin festivaalialuetta. *Muinaistutkija* 1: 21–34.
- Laine, A. & Aalto, I. 2011. "Jag har hittat en släkting!". Yleisökaivaukset Kruunupyssä. SKAS 3: 27–34.
- Lavento, M. 2007. Menneisyyden ja median kohtaaminen. *Arkeologipäivät 2006. Arkeologi(a) ja media. Mikä on muinaisjäänös?:* 34–44. Suomen Arkeologinen Seura ry, Helsinki.
- Majantie, K. 2010. Tiedottamisen tärkeydestä ja haasteista arkeologisilla kaivauksilla. *Varhainen Turku. Turun museokeskuksen raportteja* 22: 141–154. Turku.
- Majantie, K. & Ikäheimo, M. 2007. Havainnollistavaa, eläytyvää ja opastavaa arkeologiaa koululaisille. *HIT – History in Turku: Tietoja, taitoja ja löytöjä:* 66–68. Turun maakuntamuseo, Turku. s.
- Manninen, J. & Pesonen, S. 1997. Uudet oppimisympäristöt. *Aikuiskasvatus* 4: 267–274.
- Manninen, J., Burman, A., Koivunen, A., Kuittinen, E., Luukannel, S., Passi, S. & Särkkä, H. 2007. *Oppimista tukevat ympäristöt. Johdatus oppimisympäristöjätelleeseen*. Opetushallitus, Helsinki.
- Merriman, N. (toim.) 2004. *Public archaeology*. Routledge, New York.
- Pihlman, S. 2010. Käsitettävää arkeologiaa keskellä kaupunkia. *Varhainen Turku. Turun museokeskuksen raportteja* 22: 155–164. Turku.
- Pihlman, S. & Muhonen, T. 2007. Museopedagogiikkaa ja tiedonvälitystä. Arkeologit lähestyvät yleisöä kaivausten äärellä. *HIT – History in Turku: Tietoja, taitoja ja löytöjä:* 62–64. Turun maakuntamuseo, Turku.
- Sliden, M. 2008. Arkeologian popularisointi. P. Halinen, V. Immonen, M. Lavento, T. Mikkola, A. Siiriäinen & P. Uino (toim.) *Johdatus arkeologiaan:* 485–490. Gaudeamus Helsinki University Press, Helsinki.
- Svanberg, F. & Wahlgren, K. H. 2007. *Publik arkeologi*. Statens historiska museum. Nordic academic press, Lund.
- Tynjälä, P. 2000. *Oppiminen tiedon rakentamisena. Konstruktivistisen oppimiskäsitteen perusteita*. Tammi, Helsinki.
- Wickholm, A. 2007. Millaisen kuvan sanomalehdet antavat arkeologiasta? *Arkeologipäivät 2006. Arkeologi(a) ja media. Mikä on muinaisjäänös?:* 27–33. Suomen Arkeologinen Seura ry, Helsinki.

Kirjoittaja työskentelee Espoon kaupunginmuseossa ts. museolehtorina.
jenni.siltainsuu@gmail.com

Jaakko Häkkinen

Kalliomaalajien kielestä – vastine Antti Lahelman artikkeliin Muinaistutkijassa 1/2012

Antti Lahelma kirjoitti Muinaistutkijassa 1/2012 kalliomaalauksista ja pohti samassa yhteydessä maalajien kieltä antaen varovaisen tukensa mahdolliselle kielelliselle jatkuvuudelle kivikaudesta lähtien. Kielitieteen tulokset eivät kuitenkaan jätä tilaa tällaiselle oletukselle.

Lahelma (2012: 18) kirjoittaa: ”Kielitieteen teoriat mm. kantaauralin ja kanta-saamen syntyajankohdasta ovat tätä kirjoittaessa muutostilassa (esim. Koivulehto 2006; Kallio 2006 ja Häkkinen 2009) ja ulkopuolisen on vaikea arvioida, mikä kanta jää voitolle. Mutta tapahtui kielitieteen parissa mitä tahansa, arkeologin on hyvä muistaa, että kielitieteen keinot ajoittaa esihistoriallisia kielivaihteita ovat rajalliset ja perustuvat pääosin analogioihin nykykielten muutosvauhdin kanssa.” Tässä on parikin tarkennusta vaativaa kohtaa: (1) kielitieteen uudet näkemykset; (2) kielitieteen keinot ajoittaa muinaisia kieliä.

2000-luvulla perusteltu lyhyt kronologia, jonka mukaan uralilaisen kielen leviäminen Suomeen olisi vasta pronssikautinen ilmiö, kun puolestaan kantasamen ja kantasuomen leviäminen Suomeen olisivat vasta rautakautisia ilmiöitä, perustuu nimenomaan entistä laajempaan ja aiempaa tarkempaan kielitieteellisen menetelmäarsenaalin hyödyntämiseen. Aiemmat jatkuvuusteoriat (maltillinen eli ns. Tvärminnen jatkuvuusteoria, jossa kielellinen jatkuvuus johdetaan kampakeramiikan ajalta, ja radikaali eli ns. periglasiaalinen jatkuvuusteoria, jossa kielellinen jatkuvuus johdetaan jo jääkauden jälkeisistä alkuasukkajista) perustuivat yksinkertaisesti arkeologisen jatkuvuuden perusteella tehtyyn

oletukseen kielellisestä jatkuvuudesta. Jo se, että tällä menetelmällä saavutetaan keskenään ristiriitaisia tuloksia, osoittaa sen arvottomuuden (kritiikkiä mm. Aikio & Aikio 2001; Mallory 2001; Häkkinen 2006; Häkkinen 2010a).

Kielitieteen menetelmät ovatkin ainoita, joiden avulla muinaisista kielistä ja niiden puhuma-alueista ja -ajoista ylipäätään voidaan luotettavasti sanoa jotain. Vaikka jonkinlaista osviittaa kielten muutosnopeudesta saadaankin nykykieliin ja niiden kirjoitettuun historiaan vertaamalla, on kielitieteellä käytössään muitakin keinoja. Näistä tärkeimmät ovat paleolingvistinen menetelmä ja lainasanavertailu.

Paleolingvistiikassa kielen sanoille etsitään vastineita kielenulkoisesta todellisuudesta: esimerkiksi kantaindoeuroopan hajoaminen on ajoitettu vaunuteknologiaan liittyvän sanaston perusteella (esim. Parpola 1999), ja uralilaisen kantakielen ajoittamisessa puolestaan hyödynnetään tietoa maatalouden ja metallurgian kehityksestä (Häkkinen 2009). Tässä menetelmässä kielellinen aines ankkuroidaan paleoekologian tai arkeologian tuloksiin. Paleolingvistisen menetelmän heikkous liittyy rekonstruktoiden laatuun: tulokset ovat epävarmoja, mikäli kantakieleen rekonstruoidun sanan äänneasussa tai merkityksessä on epävarmuutta (tytärkielten vastineet eivät joko palaudu säännöllisesti yhteiseen kantamuotoon, jolloin ne voivat olla myöhemmin kielilihaarasta toiseen lainautuneita, tai ei voida päätellä, mikä eri kielilihaarojen vastineiden merkityksistä on alkuperäinen). Sen sijaan luonnontieteelliset ankkurit itsessään ovat luotettavia,

vaikka tarkennuksia niidenkin tuloksiin voi tuki tulla; silloin kyse ei kuitenkaan ole virheestä vaan tiedon päivityksestä. Kun huomioidaan vain riittävän laadukkaat etymologiat, menetelmäkin on luotettava. Kiistanalaisia tuloksia saadaan silloin, jos tietyllä sanalla viitataan eri kielissä eri puulajiin (kuten indoeuropeistiikan pyökki-argumentti) tai kalalajiin (kuten uralistiikassa) eikä ole mahdollista tietää, mikä merkityksistä kantakielen sanalla oli.

Lainasanavertailussa kielellinen aines ankkuroidaan naapurikielikunnan kronologiaan. Kantaauralin osalta tämä merkitsee erityisesti indoeurooppalaisen kielikunnan jo toisella vuosituhanella eaa kirjoitetusta arjalaisesta (indo-iranilaisesta) haarasta saatuihin lainasanoihin ankkuroimista (Kallio 2006; Häkkinen 2009; Häkkinen 2012a), saamen ja itämerensuomen osalta taas erityisesti pian ajanlaskun alun jälkeen kirjoitetusta germaanisesta haarasta saatuihin lainasanoihin ankkuroimista (Kivilehto 2002; Aikio 2006; Kallio 2009; Häkkinen 2010b). Ajoituksissa on tuki joidenkin satojen vuosien virhemarginaali, mutta kielivaiheita on siitä huolimatta mahdotonta venyttää ajassa tuhansia vuosia taaksepäin.

Kielitieteen uudet ajoitukset ovat siis metodisesti paljon vankemmalla pohjalla kuin aiemmat jatkuvuusperusteluihin nojaavat ajoitukset, eikä lopputulos näiden näkemysten puntaroinnissa olekaan asian tuntijoille millään tavoin epäselvä. Toki silti kuluu vielä aikaa, ennen kuin uudet näkemykset vakiinnuttavat paikkansa esimerkiksi peruskoulujen oppikirjoissa. Arkeologin on hyvä muistaa, että arkeologian keinot ajoittaa esihistoriallisia kielivaiheita ovat käytännössä olemattomat: arkeologia ei lainkaan tavoita kieltä, ellei kyse ole esineestä, joka sisältää kirjoitusta.

Uusi kieli - jos, niin mikä?

Lahelma esittelee mielenkiintoisia yhtymäkohtia kalliotaiteen ja saamelaisen rumputaiteen välillä. Tämän jälkeen hän

mainitsee esimerkkejä kielen ja uskonnon perinteen korrelaatioista päättäen (2012: 17): ”Edellä kirjoitettua seuraillen voisi myös ajatella, että kalliomaalausperinteen alku ehkä merkitsi uuden kieliryhmän saapumista Suomeen.” Tässä on kaksi olennaista kohtaa: (1) voiko kalliomaalausperinne todistaa tai edes vihjata kielestä? (2) miten oletus sopii kielitieteen tuloksiin?

Edellä esitetyn perusteella voidaan vastata, että kalliomaalausperinne ei ole sen arvokkaampi jatkuvuustodiste kuin mikään muukaan kulttuurin piirre. Yhdenkään kulttuuripiirteen jatkuvuus ei voi todistaa kielellisestä jatkuvuudesta, eikä myöskään niiden summa voi sitä tehdä. Kalliomaalausperinteen jatkuvuus edellyttää vain, ettei totaalista väestökatkosta ole tapahtunut (tähän palaan lopussa).

Kuitenkin Lahelma on oikeassa siinä, että kalliomaalausperinne on hyvinkin voinut levitä Suomeen uuden kieliryhmän mukana. Samaa voidaan tietysti olettaa lähes kaikista kulttuuripiirteistä, jotka leviävät alueelle jostain ulkopuolelta. Eri asia sitten on, kumpi kieli lopulta jäi voitolle: tulokkaiden kieli vai alkuperäisväestön kieli. Tätähän on tunnetusti vaikea nähdä arkeologisesta aineistosta, koska kulttuurien yhteensulautumisen aikana on todennäköisesti vallinnut laaja kaksikielisyys. Siinä vaiheessa kun tilanne alkaa jälleen vakiintua yksikielisyydeksi, ei puhujien lukumääräsuhde (mikäli sulautumista edeltäneestä kulttuurikuvasta voitaisiin tämä päätellä) suinkaan ratkaise voitollista kieltä, vaan asiaan vaikuttavat monet sosiaaliset ja yhteiskunnalliset seikat. Näin abstrakti taso taas näkyy heikosti aineellisesta jäämistöstä.

Oletetaanpa silti ajatusleikkinä, että tulokkaiden kieli olisi jäänyt voitolle. Mikä kieli se olisi voinut olla? Miten sellaisen kielen jäljille voitaisiin päästä? Lahelma olettaa, että jo tuo kieli olisi voinut olla uralilainen, mutta tämän oletuksen taustalla ei liene muita perusteluja kuin että (1) alueella tiedetään myöhemmin puhutun uralilaista kieltä ja että (2) hän haluaa tulkita kulttuurisen jatkuvuuden myös

kielelliseksi jatkuvuudeksi. Jälkimmäiseen kohtaan palaan jäljempänä, joten käsittelen tässä yhteydessä vain ensimmäistä.

Olisi looginen umpikuja olettaa, että kaikkialla missä on myöhemmin puhuttu johonkin kielikuntaan kuuluvaa kieltä, olisi aina puhuttu siihen kielikuntaan kuuluvaa kieltä. Kielikunnat palautuvat kantakieleen, joka on voinut syntyä (= kehittyä esimuodostaan) vain suppealla alueella, yhden puhujayhteisön keskuudessa. Vaikka kantakieli olisi ollut kontaktien tuloksena syntynyt sekakieli, se olisi siitä huolimatta syntynyt suppealla alueella: siellä, missä kahden eri kielen puhujayhteisöjen kontaktipinta oli. Jokainen laaja-alainen kielikunta palautuu siis kantakielen suppeaan puhuma-alueeseen.

Ilman kielitieteen tuloksia voitaisiin tietysti olettaa, että uralilaisen kielikunnan leviäminen olisi niin varhainen tapahtuma, että uralilaisia kieliä olisi puhuttu Suomessa asti jo varhaisen keramiikan kaudella, tai miksei jo heti jääkauden jälkeen. Tällaisissa oletuksissa ei itsessään ole mitään vikaa, vaan olennaista on, sopivatko ne yhteen kielitieteen tulosten kanssa vai eivät. Kielitiedehän on kuitenkin ainoa tieteenala, joka tutkii kieltä ja voi luotettavasti sanoa siitä yhtään mitään.

Eri menetelmillä (joita esittelin lyhyesti edellä) saadut uudet tulokset viittaavat johdonmukaisesti siihen, että uralilaisen kantakielen leviäminen on alkanut jostain Volgan mutkan ja Ural-vuoriston väliltä, todennäköisimmin Kama-joelta, vasta pronssikauden alussa eli noin 4000 vuotta sitten (Kallio 2006; Häkkinen 2009). Entä olisiko täällä lännempänä voitu aikaisemmin puhua jotakin uralinsukuista kieltä, joka ei kuitenkaan polveutuisi kantauralista vaan olisi sen sisarkieli? Vastaus on kielteinen kahdesta syystä: ensinnäkin kantauralin esimuotoja on todennäköisimmin puhuttu Aasian puolella (Janhunen 2001; Häkkinen 2012b), ja toiseksi läntiset uralilaiset kielet, mukaan lukien saame ja itämerensuomi, näyttäisivät syrjäyttäneen aikaisempia paleoeurooppalaisia kieliä, joista tulokaskieliin on jäänyt erityisesti

paikalliseen flooraan, faunaan, maastoon ja elinkeinoihin liittyvä kielellinen substraatti eli alakerros sekä lainasanojen että saamen kohdalla myös paikannimien muodossa (Aikio 2004; Saarikivi 2004; Häkkinen 2009).

Sikäli kuin koko länsiuralilaisella alueella on puhuttu samaan paleoeurooppalaiseen kielikuntaan kuuluneita kieliä (mihin suuntaan laajalevikkiset fonotaktiset eli äänneyhdistelmiin liittyvät epäuralilaisuudet viittaavat), sopii tuon kielikunnan leviäminen ajan, paikan ja suunnan osalta erinomaisesti kampakeramiikan leviämiseen. Kampakeramiikan levinneisyys sopii selvästi paremmin tuohon paleoeurooppalaiseen kielikuntaan kuin uralilaiseen, koska kyseisenlaisia substraattisanoja tavataan Liettuasta Lappiin ulottuvalla alueella, eikä Liettuassa tiedetä koskaan puhutun uralilaista kieltä ja Lapissakin vasta tuhansia vuosia kampakeramiikan jälkeen. Lisäksi kampakeramiikan alueiden väliin näyttää jäävän aukko juuri sinne, minne kielitieteen tulosten perusteella sijoitetaan kantauralin puhuma-alue, eli Volgan-Kaman-linjan pohjoispuolelle (ks. kartta Huurre 2004: 25).

Mikäli kalliomaalausperinne siis levisi Suomeen uuden kieliryhmän mukana, kyseessä eivät ole voineet vielä olla uralilaisen kielen puhujat.

Miksi juuri arkeologit?

Oma mielenkiintoinen kysymyksensä on, miksi juuri arkeologit niin hanakasti ovat taipuvaisia näkemään kielellistä jatkuvuutta kaikkialla silloinkin, kun kielellinen epäjatkuvuus olisi tilastollisesti paljon todennäköisempi (ks. Häkkinen 2006). Tätä taipumusta ovat kielitieteilijät kritisoineet jo ennen kuin jatkuvuusperustelut olivat uralistiikassa päässeet edes kunnolla vauhtiin (esim. Toivonen 1953). Mahdollisesti vastaus löytyy siitä, miten arkeologit opetetaan seuraamaan jatkuvuutta ja nimenomaan paikallista jatkuvuutta.

Alueellinen jatkuvuus on ollut olennainen osa arkeologista tulkintamallia ainakin jo Virchowin päivistä alkaen (Immonen 2008), koska tietyllä alueella toisiaan ajallisesti seuraavien kulttuurien hahmottaminen toisistaan täysin erillisinä olisi kaoottista ja epäuskottavaa. Paikallisen jatkuvuuden seuraaminen ei saisi kuitenkaan syrjäyttää muita tärkeitä linjoja, kuten alueen ulkopuolelle johtavia jatkuvuuksia (vaikutteita muista kulttuureista). Ei ole myöskään perusteltu mitään sellaista lainalaisuutta, jonka perusteella alueella varhain puhuttu kieli olisi suuremmalla todennäköisyydellä voitollinen kuin joltain toiselta alueelta myöhemmin levinnyt kieli. Päinvastoin: mitä pidempään alueella on ollut asutusta, sitä epätodennäköisempää on, että alkuperäinen kieli olisi säilynyt nykypäivään (Häkkinen 2010a).

Kieli ei käyttäydy samalla tavoin kuin aineellinen kulttuuri, koska kielellä on vain yksi kielikunnallinen juuri. Kielialueet leviävät ja siirtyvät, syrjäyttävät ja tulevat syrjäytetyiksi, ja siitä huolimatta ilmeisesti kaikkialla vallitsee jonkinasteinen arkeologisesti havaittava jatkuvuus (= missään ei havaita totaalista epäjatkuvuutta). Arkeologian kannalta on mielekästä ottaa tarkastelun keskiöön tietty alue, vaikka kulttuurisesti kyseinen alue ei olisikaan naapurialueista irrallinen. Esimerkiksi Suomen alue on ollut pitkään eri suunnilta tulleiden vaikutusten sulatusuuni. Suomalainen arkeologia on luonnollisesti kiinnostuneempi siitä, kuinka ja mitkä eri vaikutteet ovat Suomen alueella sulautuneet, kuin siitä, millainen kokonaiskulttuuri valitsi niillä alueilla, joilta näitä vaikutteita on tullut. Tämän paikkasidonnaisuuden syy on etnisiteetti: Suomen arkeologian katsotaan liittyvän suomalaisen kansan syntyyn. Onhan sekä järjen että intuition kannalta uskottavaa, että suomalaisuus on ollut paikallinen ilmiö, eikä suomalaisuutta ole mielekästä pirstaloida heittelemällä sitä retrospektiivisesti eri suuntiin merten taakse vain siksi, että joltain toiselta alueelta tullut vaikutus on myöhemmin täällä liittynyt johonkin, jota voidaan pitää suoma-

laisuuden esiasteena. Tuskinpa minkään tieteenalan tutkija kyseenalaistaa tällaista aluekeskeistä näkökulmaa.

Ongelmia syntyy kuitenkin siitä, että arkeologian keinot tavoittaa etnisiteetti ovat hyvin epävarmoja. Koska esimerkiksi suomalaisuus (tässä kulttuurisena ilmiönä) on syntynyt täällä hiljalleen monenlaisten vaikutteiden sulautumana, ei ole havaittavissa mitään selvää rajaa, jonka jälkeen Suomessa vallitsi kulttuurinen suomalaisuus ja jota ennen täällä vallitsi jokin aivan muu etnisiteetti. Kulttuurin kannalta suomalaisuus on kerrostunutta, ja mitä lähempänä nykyaikaa ollaan, sitä enemmän kulttuurissa on suomalaisiksi luettavaa ainesta, koska suomalaisuus määritetään nykyhetkestä (tai jostain lähimenneisyyden historiallisesta tilanteesta) käsin.

Toisin on kielen kohdalla: suomen kielen (oikeammin kunkin muinaismurteen) esimuoto on levinnyt Suomeen tasan yhden ainoan kerran. Kieli ei leviä kerroksina kuten kulttuuri, niin että kivikaudella tänne olisivat levinneet perusverbit, pronsikaudella lukusanat ja pronominit, ja rautakaudella tekninen kulttuurisanasto. Siksi suomalaisuus kielellisenä ilmiönä on tarkasti rajattavissa oleva kausi, jolle voidaan määrittää se alkupiste, jota ennen Suomessa ei vielä ollut kielellistä suomalaisuutta mutta jonka jälkeen se jo täällä oli. Toki kielellisessäkin suomalaisuudessa on erilaisia rajoja: itämerensuomalainen kieli näyttää levinneen Suomeen varhain, jo keskikantasuomen kaudella ennen ajanlaskun alkua, mutta itsenäisestä suomen kielestä voidaan alkaa puhua vasta selvästi myöhemmin – siinä vaiheessa kun kantasuomalainen kieli ei enää päivittynyt Virosta vaan alkoi kehittyä täällä omaan suuntaansa (Häkkinen 2010b viitteineen).

Ilmeisesti arkeologit kuitenkin yleensä tiedostavat, että kielen vaihtuminen jollain alueella on kertakaikkinen tapahtuma, koska he olettavat sellaisen näkyvän selvänä muutoksena kulttuurikuvassa (esim. Carpelan 1999: 265–266). Kun mitään jyrkkää kulttuurista katkosta ei sitten ilmenekään vaan edelleen voidaan seurata paikallisia

jatkuvuusrihmoja ajassa taaksepäin, arkeologit ovat taipuvaisia tulkitsemaan tämän merkiksi myös kielellisestä jatkuvuudesta (juuri tähän kaikki jatkuvuusteoriat perustuvat).

Kielen vaihtuminen alueella ei kuitenkaan edellytä kulttuurin täydellistä epäjatkuvuutta. Täydellinen epäjatkuvuus toki todistaisi kielen vaihtumisesta, koska se todistaisi samalla totaalista väestön vaihtumisesta, mutta kieli voi vaihtua myös ilman totaalista väestökatkosta. Esimerkiksi ehdottomasti suurimmassa osassa Eurooppaa (ellei kaikkialla, mikäli baskilainen, indoeurooppalainen ja uralilainen kieli ovat levinneet kokonaan Euroopan ulkopuolelta) nykyinen kielitilanne on seurausta kielenvaihdosta ilman totaalista väestönvaihtoa. Mistä se tiedetään? Ensinnäkin genetiikan tulokset kertovat, että Eurooppa on saanut väestölisää eri suunnilta, ja etenkin eteläisessä ja läntisessä Euroopassa on käynyt melkoinen kuhina. Nykykäsityksen mukaan esimerkiksi maanviljely on levinnyt pitkälti väestöliikkeen mukana aina Skandinaviaan asti, kun taas Itämeren itäpuolella enemmän kulttuurisena diffuusiona (Skoglund et al. 2012).

Toiseksi kielitieteen tulokset kertovat, mistä ja milloin indoeurooppalainen (Malory 1989 *contra* Renfrew 1987; Anthony 2001) ja uralilainen kielikunta ovat alkaneet levitä (Kallio 2006; Häkkinen 2009). Näiden kielten leviäminen on myöhäisempi ilmiö kuin mainittu maanviljelyn leviäminen, ja vaikka se olisi hieman varhaisempikin ilmiö, niin maanviljelijät eivät suinkaan syrjäyttäneet tai tuhonneet kaikkia aikaisempia eurooppalaisia edes etelässä.

Muiden tieteenalojen tulosten perusteella siis tiedetään, että kielet vaihtuvat yleisesti myös ilman totaalisia väestökatkoksia, joten arkeologien olisi säädettävä anturinsa herkempään asentoon: kulttuurikuvassa näkyvä totaalinen katkos (epäjatkuvuus) on liian jyrkkä ja harvinainen tapahtuma, jotta sen avulla saataisiin haaviin enempiä kuin pieni murto-osa kaikista kielenvaihdosta. Tilanne on sama kuin jos maaperän heikompia järähtelyjä yritettäi-

siin jäljittää katsomalla heiluuko kymmenien tonnin painoinen maansiirtokone. Eihän se heilu, joten tuomio on, että maa ei koskaan järise.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen jatko-opiskelija, joka viimeistelee monitieteisen alkuperätutkimuksen menetelmiin ja tuloksiin liittyvää väitöskirjaa.

Bibliografia

Painamaton käsikirjoitus

Häkkinen, J. 2012a. Uralic evidence for the Indo-European homeland. (Käsikirjoitus) <<http://www.mv.helsinki.fi/home/jphakkin/UralicEvidence.pdf>> (Luettu 15.8.2012)

Tutkimuskirjallisuus

- Aikio, A. 2004. An essay on substrate studies and the origin of Saami. I. Hyvärinen, P. Kallio & J. Korhonen (toim.) *Etymologie, Entlehnungen und Entwicklungen. Festschrift für Jorma Koivulehto zum 70. Geburtstag*: 5–34. *Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki*, LXIII. Uusfilologinen yhdistys ry, Helsinki.
- Aikio, A. 2006. On Germanic-Saami contacts and Saami prehistory. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 91: 9–55.
- Aikio, A. & Aikio, A. 2001. Heimovaelluksista jatkuvuuteen. Suomalaisen väestöhistorian tutkimuksen pirstoutuminen. *Muinaistutkija* 4: 2–21. <http://cc.oulu.fi/~anaikio/Heimovaelluksista_jatkuvuuteen.pdf> (Luettu 15.8.2012)

- Anthony, D. 2001. Persisted identity and Indo-European archaeology in the western steppes. Carpelan, C., Parpola, A. & Koskikallio, P. (toim.) *Early Contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and Archaeological Considerations*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 242: 11–36.
- Huurre, M. 2004. *9000 vuotta Suomen esihistoriaa*. (Kahdeksas painos.) Otava, Helsinki.
- Häkkinen, J. 2006. Uralilaisen kantakielen tutkiminen. *Tieteessä tapahtuu* 1: 52–58. <<http://www.tieteessatapahtuu.fi/0106/hakkinen.pdf>> (Luettu 15.8.2012)
- Häkkinen, J. 2009. Kantaauralin ajoitus ja paikannus: perustelut puntarissa. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 92: 9–56. <<http://www.sgr.fi/susa/92/hakkinen.pdf>> (Luettu 15.8.2012)
- Häkkinen, J. 2010a. Jatkuvuusperustelut ja saamelaisen kielen leviäminen (OSA 1). *Muinaistutkija* 1: 19–36. <<http://www.mv.helsinki.fi/home/jphakkin/Jatkuvuus1.pdf>> (Luettu 15.8.2012)
- Häkkinen, J. 2010b. Jatkuvuusperustelut ja saamelaisen kielen leviäminen (OSA 2). *Muinaistutkija* 2: 51–64. <<http://www.mv.helsinki.fi/home/jphakkin/Jatkuvuus2.pdf>> (Luettu 15.8.2012)
- Häkkinen, J. 2012b. Early contacts between Uralic and Yukaghir. Hyytiäinen, T., Jalava, L., Saarikivi, J. & Sandman, E. (toim.) *Per Urales ad Orientem. Iter polyp-honicum multilingue Festschrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 264: 91–101. <http://www.sgr.fi/sust/sust264/sust264_hakkinen.pdf> (Luettu 15.8.2012)
- Immonen, V. 2008. Romantiikan ja evoluutioantropologian vuosisata. P. Halinen, V. Immonen, M. Lavento, E. Mikkola, A. Siiriäinen & P. Uino: *Johdatus arkeologiaan*. Gaudeamus Helsinki University Press, Helsinki.
- Janhunen, J. 2001. Indo-Uralic and Ural-Altaic: On the diachronic implications of areal typology. Carpelan, C., Parpola, A. & Koskikallio, P. (toim.) *Early Contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and Archaeological Considerations*: 207–220. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 242.
- Kallio, P. 2006. Suomen kantakielten absoluuttista kronologiaa. *Virittäjä* 1: 2–25. <http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/2006_2.pdf> (Luettu 15.8.2012)
- Kallio, P. 2009. Stratigraphy of Indo-European loanwords in Saami. T. Äikäs (toim.) *Máttut – máddagat: The Roots of Saami Ethnicities, Societies and Spaces / Places*. Giellagas-instituutin julkaisut 12: 30–45. Giellagas-instituutti, Oulu. <<http://www.mv.helsinki.fi/home/petkalli/mattut.pdf>> (Luettu 15.8.2012)
- Koivulehto, J. 2002. Contact with non-Germanic languages II: Relations to the East. Bandle, O., Braunmüller, K., Jahr, E. H., Karker, A., Naumann, H-P (toim.) *The Nordic Languages. An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*: 583–594. Walter de Gruyter, Berlin – New York.
- Koivulehto, J. 2006. Arkeologia, kielihistoria ja jatkuvuusteoria. M. Suhonen (toim.) *Arkeologian lumoa synkkyys-teen*. Artikkeleita Christian Carpelanin juhlapäiväksi: 153–165. Helsinki, Kulttuurien tutkimuksen laitos / Arkeologia, Helsingin yliopisto.
- Mallory, J. P. 1989. *In Search of the Indo-Europeans. Language, Archaeology and Myth*. Thames and Hudson, London.
- Mallory, J. P. 2001. Uralics and Indo-Europeans: Problems of time and space. Carpelan, C., Parpola, A. & Koskikallio, P. (toim.) *Early Contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and Archaeological Considerations*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 242: 345–366.
- Parpola, A. 1999. Varhaisten indoeurooppalaiskontaktien ajoitus ja paikannus kielellisen ja arkeologisen aineiston perusteella. P. Fogelberg (toim.) *Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutki-*

- muksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk, 153: 249–280. Societas Scientiarum Fennica, Helsinki.
- Renfrew, C. 1987. *Archaeology and Language. The Puzzle of Indo-European Origins*. Penguin Books Ltd., Harmondsworth, Middlesex, England.
- Saarikivi, J. 2004. Is there Palaeo-European substratum interference in western branches of Uralic? *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 90: 187–214.
- Skoglund, P., Malmström, H., Raghavan, M., Storå, J., Hall, P., Willerslev, E., Gilbert, M. T. P., Götherström, A., Jakobsson, M. 2012. Origins and Genetic Legacy of Neolithic Farmers and Hunter-Gatherers in Europe. *Science* 27: 336(6080): 466–469.
- Toivonen, Y. H. 1953. Suomalais-ugrilaisesta alkukodista. *Virittäjä* 1953: 5–35.

Carl-Gösta Ojala

Aktuella teoretiska diskussioner och nya perspektiv i nordisk arkeologi - XII Nordic TAG (Theoretical Archaeology Group) vid Uleåborgs universitet 25–28 april 2012

Den 25–28 april 2012 arrangerades XII Nordic Theoretical Archaeology Group (Nordic TAG) vid Uleåborgs universitet. Nordic TAG är en återkommande arkeologisk konferens, som arrangeras i något av de nordiska länderna. Syftet med konferenserna är att främja teoretiska diskussioner och debatter inom arkeologin och dess olika verksamhetsfält. Konferensserien karakteriseras av en flexibel och informell organisation, vilket underlättar en öppen och prövande diskussion, där deltagarna ofta vågar ta ut svängarna lite extra. Samtidigt har de olika konferenserna i serien sett rätt så olika ut, både till form och innehåll, och konferensprogrammen kommer säkerligen i framtiden att kunna läsas som dokument som speglar den föränderliga arkeologiska tiden. Den föregående Nordic TAG konferensen ägde rum i Kalmar i Sverige i april 2011, med temat mångvetenskap. Även årets konferens karakteriserades av en omfattande mångvetenskaplighet, med många deltagare från andra ämnen än arkeologi och med tvärvetenskapliga angreppssätt på arkeologiska problemområden.

Konferensen i Uleåborg bjöd på tre intressanta dagar fyllda med föredrag och diskussioner, samt en fjärde dag med exkursioner. Konferensprogrammet inrymde totalt 13 sessioner, vilka genomfördes i tre parallella spår. Bredden i programmet var stor, med alltifrån bredare tematiska sessioner till rätt så specialiserade sessioner. Det vetenskapliga programmet ägde rum på universitetscampus, vilket gjorde det

enkelt att ta sig mellan de olika sessionerna. Ett bokbord stod uppdukat med arkeologiska publikationer till mycket fördelaktiga priser – vilket dock fick till följd att bagaget på hemresan blev lite väl tungt för vissa deltagare.

Konferensen lockade drygt 120 deltagare, huvudsakligen, som brukligt vid en Nordic TAG konferens, från de nordiska länderna, men även från andra länder, bland annat Storbritannien, USA, Estland och Ryssland. Det kan vara värt att notera att hela konferensen denna gång genomfördes på engelska, till skillnad från många tidigare konferenser då delar av programmen genomförts på skandinaviska språk. Detta kan vara en orsak till det bredare internationella deltagandet, något som jag ser som positivt för konferensen. Även om huvudfokus ligger på det nordiska perspektivet eller sammanhanget så medför utomnordiska deltagare en fördjupning och breddning av diskussionerna. Kanske kan man rentav tänka sig att någon framtida Nordic TAG konferens skulle kunna arrangeras i något land i Nordens närhet, till exempel i något av de baltiska länderna? Det vore, tycker jag, en intressant breddning av konferensen, och kanske en nyttig utmaning av formatet för konferensserien.

Milton Núñez, professor i arkeologi vid Uleåborgs universitet, inledde konferensen med några välkomstord och en kort reflektion över konferensseriens historia och utveckling. Därefter följde två intressanta

keynote föredrag. Den förste keynote talaren Anssi Paasi, professor vid Geografiska institutionen vid Uleåborgs universitet, talade om gränsstudier och gränsteorier i ett tvärvetenskapligt perspektiv. Gränser studeras i många olika ämnen, men det är ett problem att disciplinerna inte kommunicerar tillräckligt med varandra. I föredraget belystes olika synsätt på och teorier om gränser och gränsproducerande praktiker. Paasi betonade att gränser är ett komplext fenomen, som måste förstås som något kontextuellt och dynamiskt, och att det finns ett behov av att omtolka och omdefiniera gränsbegreppet. Det är även något som jag tror är viktigt i ett arkeologiskt perspektiv, att kritiskt analysera och diskutera skapandet och upprätthållandet av olika slags gränser i arkeologisk forskning och kulturarvskurser – något som även var temat för den session som jag ledde vid konferensen (se nedan). Paasi tog även upp gränser i dagens värld, den nya regionalismen i Europa, Europeiska Unionen, globaliseringen och nyskapandet eller förstärkandet av gränser i upprätthållandet av säkerhet och kontroll över människors mobilitet.

Den andre keynote talaren var Veli-Pekka Lehtola, professor vid Giellagas institutet vid Uleåborgs universitet, som i sitt intressanta föredrag tog upp frågor kring historieuppfattning och historietraditioner i samiska samhällen och samisk kultur, inte minst i samisk konst och samiskt konsthantverk. Det förflutna – i form av minnen och berättelser om platser, händelser och personer i det förgångna, men även föremål och materiella lämningar i landskapet och arkeologiska lämningar och hållkonst – används som inspiration av många samiska konstnärer. Lehtola ser detta som en slags dialog mellan nuet och det förflutna, där känslan för historien ofta är mycket stark. Han ställde sig också frågan hur traditionellt "det traditionella" egentligen är. Stereotyper och en mystifierad motsättning mellan "det traditionella" och "det moderna" förekommer ofta. Men, påpekar Lehtola, det traditionella är historiskt

till sin karaktär och föränderligt, och frågan om vad som är genuint och autentiskt är också en fråga om perspektiv.

David Anderson, antropolog från Tromsø universitet, ledde sessionen "Rangifer Domus", som hade lockat en rad forskare som på olika sätt studerat frågor kring relationen mellan människa och ren. Sessionen ingår i en serie av seminarier, och är del av ett större nätverk med samma namn, med deltagare från de nordiska länderna, Kanada och Ryssland. Syftet med nätverket är att utforska domesticeringen av renen och människa-ren relationer och interaktioner genom historien i det cirkumpolära området, utifrån olika ämnesområden som etnografi, arkeologi, genetik, miljöhistoria och paleobotanik. Sessionen erbjöd också viss debatt mellan deltagarna, där olika synsätt på renskötselns framväxt och historia möttes och stöttes mot varandra. Debatten om renskötselns utveckling och om förståelsen av begrepp som "domesticering" och "pastoralism" har pågått länge och ny forskning, inte minst arkeologisk, i olika geografiska regioner kan förhoppningsvis i framtiden bidra med nya infallsvinklar och en mer nyanserad bild av en komplex historisk process som tidigare alltför ofta förklarats. David Anderson diskuterade i sitt föredrag etnoekologi bland renskötare i östra Sibirien, utifrån ett landskapsperspektiv där både renar och människor väljer och skapar goda platser i landskapet ("domus") och där platserna skapar relationer mellan människor och renar. Anderson tog också upp en del utmaningar i samarbetet mellan forskare som kommer från olika ämnestraditioner, såsom etnografi och paleobotanik. Vladislava Vladimirova, forskare vid Tromsø universitet och Uppsala universitet som bedrivit antropologiska studier på Kolahalvön, bidrog med intressanta inblickar i den nuvarande situationen för renskötsel och renskötare på Kolahalvön. Några andra talare i sessionen var Ivar Bjørklund från Tromsø universitet, Oddmund Andersen från Árran lulesamiskt center i Norge och Ingrid Sommerseth från Tromsø universitet.

Klimatförändringar, deras orsaker och verkningar, är som bekant ett högst aktuellt ämne i samhällsdebatten i dag, som även diskuteras alltmer på olika sätt inom arkeologisk forskning. Så också vid Nordic TAG i Uleåborg. Thomas B. Larsson från Umeå universitet och Jans Heinerud från Västerbottens museum ledde sessionen "Archaeological perspectives on climate change", där ett antal forskare diskuterade olika vinklingar på detta problemområde. Larsson och Heinerud diskuterade klimatförändringarna i norra Sverige under århundradena kring 4000 BP och sambanden med en samtida minskning av älgben i arkeologiska kontexter, älgsymboliken i samhället och användningen av fångstgropar samt andra förändringar i materiell kultur. I föredraget presenterades också en rad exempel från olika arkeologiska undersökningar i norra Sverige och från det av Thomas B. Larsson ledda forskningsprojektet kring älgens roll i de förhistoriska samhällena i norra Sverige. Brit Solli, från universitetet i Oslo, presenterade i sitt föredrag "Finds from a frozen past: climate and cultural history in South Norway" spännande resultat från fältarbeten under de senaste åren i högfjällsområdena i södra Norge, där mängder av fynd, inte minst av organiskt material, har framkommit ur smältande snö- och isfläckar, och berättade om samarbetet med beteckningen SPARC (Snow Patch Archaeology Research Cooperation). Detta nya material är betydelsefullt för att studera såväl klimatförändringar i historien som utnyttjandet av högfjällsområdena, jaktstrategier och kontakter under järnålder och medeltid. Materialet som smälter fram visar också på brådskan att inventera och dokumentera större områden innan det organiska materialet förstörs.

"What about the things themselves?" var titeln på en session, ledd av Bjørnar Olsen från Tromsø universitet, som ställde spännande och utmanande frågor och skapade debatt kring tingens existens och deras olika roller inom arkeologi och kulturarvsförvaltning. Bjørnar Olsen inledde sessionen med ett engagerat anförande,

som en uppmaning, eller ett slags manifest, för en ny syn på tingen och tingens etik. Olsen lyfte fram ett perspektiv, i motsats till det dominerande perspektivet i kulturarvsdiskurserna där tingens relation till människan är i centrum, där tingen har värde och integritet i sig själva och där tingen har rätten att vara i sin "Otherness", att ibland vara tysta, fragmenterade och inte meningsbärande. Brit Sollis föredrag utgjorde ett rätt så fränt angrepp på bland annat den så kallade kritiska kulturarvsdiskursen, representerad av till exempel Laurajane Smith, och dess antropocentrism och fokus på "heritage" som socialt konstruerad. Torill Christine Lindström från universitetet i Bergen talade om djuridentiteter och relationer människa-djur genom historien. "Smoking, singing, and moving stones" var titeln på en spännande och intressant presentation av Tiina Äikäs, arkeolog från Uleåborgs universitet och även XII Nordic TAG:s konferenssekreterare. I detta anförande diskuterade hon samiska *sieidi* stenar (seite) och deras interaktioner, delvis baserat på hennes avhandlingsarbete i arkeologi från år 2011 och arkeologiskt fältarbete i finska Lappland. I den samiska världsbilden sågs *sieidi* stenar som del av den sociala världen. De kunde vara aktiva aktörer som kunde röra sig, göra ljud och ha känslor. *Sieidi* stenarna interagerade inte bara med människor, utan även med djur, landskapet och med andra *sieidi* stenar. Enligt Äikäs utmanar *sieidi* stenarna det sätt som man tidigare har sett på relationerna och interaktionerna mellan människor och "livlösa" ting. Matt Edgeworth, från University of Leicester, i sin tur angrep problemställningen från ett delvis annat perspektiv genom ett försök till en människa-ting "sam-presentation" i en ansats att tränga djupare in i tingens närvaro och verkan.

Historisk arkeologi och social och rumslig kontroll genom övervakning och reglering i historiska processer som urbanisering, modernisering och industrialisering var teman för sessionen "Surveillance in historical archaeology: Theories and technologies, and the material culture of social

control", som initierats av Timo Ylimaunu, Uleåborgs universitet, Per Cornell, Göteborgs universitet och Göran Tagesson, Riksantikvarieämbetet i Sverige. I föredraget "Regulated space! Regulated mind? An archaeology of early modern production of space" talade Jonas M. Nordin, forskare vid Historiska museet i Stockholm, om förändringar i uppfattningen av rummet och rumsliga relationer under 1600-talet, om framväxten av reglerad rumslighet och landskapsuppfattning och sambandet med utvecklingen av kapitalism, kolonialism, globalisering och modernitet. Nordin tog upp exempel på platser där denna förändring kan studeras, och ett antal centrala aktörer i denna process. Presentationen av Titta Kallio-Seppä och Timo Ylimaunu, Uleåborgs universitet, och Paul R. Mullins, Indiana University - Purdue University Indianapolis, USA, behandlade kontroll och motstånd i stadsplanerings- och stadsregleringsprocesserna i det tidigmoderna norra Finland. Arkeologer vid Uleåborgs universitet har under flera år studerat utvecklingen av de tidigmoderna städerna Torneå och Uleåborg, vad gäller stadsplanering och förändringar i bebyggelse och materiell kultur och sammanhängande sociala och kulturella förändringar. Det är, tycker jag, ett mycket spännande pågående forskningsarbete, som knyter samman de lokala historierna i norr med de storskaliga, internationella historiska processerna under denna tid.

Ett för arkeologin intressant och nyskapande perspektiv presenterades i sessionen "Archaeology of pain and suffering", arrangerad av Anna-Kaisa Salmi och Jari-Matti Kuusela från Uleåborgs universitet. Fokus för sessionen var ämnen som smärta och lidande, sjukdom, aggression och emotioner – ämnen som inte varit så uppmärksammade inom arkeologin på grund av svårigheterna att fånga och studera dessa tillstånd och fenomen. Musikarkeologi, musikartefakter, ljud och "soundscapes" ur ett arkeologiskt perspektiv var temat för en session arrangerad av Riita Rainio, från Helsingfors universitet.

"Archaeology of auditory past" inrymde en rad studier från olika tidsperioder och platser runt om i världen. En av talarna var Cajsa S. Lund, som talade om musikarkeologi. En annan föredragshållare var Aleksey Kossykh, arkeolog från Novgorod Center for Music Antiquities, som talade om musikinstrument och ljudskapande föremål från de arkeologiska utgrävningarna i Novgorod och systematiseringen av detta arkeologiska material.

"New aspects on the dress in the past" var titeln på en session arrangerad av Sanna Lipkin och Tiina Kuokkanen, från Uleåborgs universitet, som bjöd på ett brett perspektiv med studier från olika delar av världen. Sessionen "Medical humanities in search of mobility and physical activity – theoretical principles", som anordnades av Sirpa Niinimäki och Juho-Antti Junno från Uleåborgs universitet, samlade en rad talare från olika vetenskapliga discipliner. I sessionen "The archaeology of holiness", ledd av Tönno Jonuks från Estonian Literary Museum och Ester Oras från University of Cambridge, efterlystes ett bredare synsätt på religion och "helighet" inom arkeologin och en kritisk granskning av teorier och metoder för att studera dessa fenomen i det förflutna.

Filosofiska och vetenskapsteoretiska perspektiv på relationen mellan det observerbara arkeologiska materialet i nuet och tolkningarna och förståelserna av detta var i fokus i sessionen "On the relationship between past and the present in archaeology", arrangerad av Eero Muurimäki. En annan session, "Warring heritages", anordnad av Ezra Zubrow från University at Buffalo, var inriktad på konflikter kring kulturarv och arkeologiska lokaler.

Nästa år kommer den trettonde i ordningen Nordic TAG konferensen att arrangeras i Reykjavik på Island, vilket blir den första gången som konferensen besöker Island. Temat för den kommande konferensen är "Borders, margins, fringes: Archaeologies on/from the edge", vilket verkar vara ett mycket intressant och lovande tema. Vid konferensen i Uleåborg

ägde också en session med samma namn rum, initierad av arrangörerna för nästa års konferens, Kristján Mímisson och Steinunn Kristjánsdóttir, från University of Iceland.

Den sista av sessionerna vid konferensen, "North and South, East and West – Archaeology with and without borders", organiserades av undertecknad, Carl-Gösta Ojala från Uppsala universitet. Sessionens tema om gränser inom arkeologin och om arkeologins geografi och kartografi anknöt till Anssi Paasis keynote anförande om gränser och gränserns betydelser. Timo Salminen, forskare från Helsingfors universitet, talade om nationalism i arkeologi och om behovet av att kritiskt diskutera definitioner av och förhållandet mellan nationell och nationalistisk förhistoria. I föredraget författat av Ulla Rajala, Uleåborgs universitet och University of Cambridge, och Philip Mills, University of Leicester, presenterades deras gemensamma forskningsprojekt vid Nepi nordväst om Rom. I föredraget, som presenterades av Ulla Rajala, diskuterades också det intressanta nya begreppet *ceramiscene*, som betecknar ett landskap definierat av tillverkningen, användningen och deponeringen av artefakter av bränd lera. Mirette Modarress, Uleåborgs universitet, diskuterade arkeologisk forskning i Iran, dess historia, struktur och geografi. Marika Mägi, arkeolog från Tallinn University, talade om samhällen och kommunikationsleder i Östersjön och de nuvarande baltiska staterna under vikingatid. Hon pekade bland annat på det faktum att Baltikum ofta har varit, och fortfarande är, frånvarande i diskussionerna om vikingatida kommunikationer och kontakter i Östersjön, något som hon ser som ett arv från den politiska historien. Lilli Nordin, student vid Uleåborgs universitet, diskuterade olika skeppsvrak i Bottenviken och Östersjön. Presentationen av Charlotta Hillerdal och Rick Knecht, från University of Aberdeen, handlade om Yup'ik historia och arkeologi i Alaska, utifrån författarnas forskningsprojekt, som involverar ett mycket spännande arkeologiskt fältarbete i nära samarbete med det lokala Yup'ik sam-

hället. Slutligen talade Carl-Gösta Ojala om representationer av samisk förhistoria och samisk arkeologi och deras gränser i tid och rum, liksom om Sápmbegreppet och dess olika vetenskapliga och politiska kontexter. Som sessionsledare tillåter jag mig själv att säga att presentationerna i sessionen var mycket intressanta och tog upp många viktiga frågeställningar till diskussion, en diskussion som kunde ha fortsatt länge efter sessionens slut.

Utöver det vetenskapliga programmet kunde konferensdeltagarna också glädja sig över en rad trevliga sociala aktiviteter. Den första kvällen bjöds deltagarna på en generös välkomstmottagning med mat och dryck i Uleåborgs stadshus. Den andra kvällen arrangerades en konferensmiddag på en trivsam restaurang i gamla industri kvarter i staden med musikunderhållning. En bastukväll erbjöds också, så som man kan förvänta sig när konferensen arrangerades i Finland, liksom en rundtur genom Uleåborgs stadscentrum och dess historia. Konferensdeltagarna kunde välja mellan två exkursioner som ägde rum under den sista dagen. Den ena exkursionen gick till förhistoriska lokaler i Uleåborg och Li områdena, framför allt till Stenålderscentret och stenålderslämningarna i Kierikki i Yli-Li. Den andra exkursionen gick till den senmedeltida kyrkan i Keminmaa, till utgrävningsplatserna i det tidigmoderna Torneå vid gränsen till Sverige och till mer sentida industrilämningar i Uleåborgsområdet.

Sammanfattningsvis var konferensen i min mening mycket välarrangerad och präglades av en öppen och glad stämning. Programmet var välfyllt med intressanta sessioner och många spännande föredrag, som speglade den stora bredden av inriktningar som rymts inom arkeologifältet. Vid avslutningen av konferensen diskuterades en framtida publicering av konferensbidragen, en publikation som jag ser mycket fram emot då många föredrag förtjänar att spridas till en större publik. Konferensarrangörerna hade gjort ett mycket gott arbete, så också alla studentvolontärer

som skötte de praktiska och tekniska arrangemangen.

Nu fortsätter alltså Nordic TAG till Reykjavik och Island. Det är min förhoppning att Nordic TAG konferensen ska fortsätta att utvecklas och skapa utrymmen för teoretiska fördjupningar, ut- och inblickar i arkeologins olika verksamhetsfält och kritiska debatter om aktuella frågeställningar i framtiden.

Carl-Gösta Ojala
Uppsala universitet

Maria Lahtinen

Where the wild things are -konferenssi Durhamissa

Kaiken piti olla vain keskustelua ja opiskelijaesitelmiä. Kun puhujiksi varmistui Britannian mesoliitikumin ja paleoliitikumin huippunimiä, konferenssi alkoi kiinnostaa muitakin. Niinpä opiskelijoiden järjestämästä tapahtumasta kasvoi suuri kokoontuminen, jonne saapuivat niin professorit, tutkijat kuin jatko-opiskelijatkin. Maaliskuun 24.–25. päivänä järjestetyssä tapahtumassa oli 160 osallistujaa, arviolta 20 eri maasta. Silti olin ainut suomalainen.

Konferenssi järjestettiin kotiyliopistosani Durhamissa. Vaikka en itse teekään mesoliittiseen kivikauteen liittyvää tutkimusta, osallistuin halvan hinnan ja sijainnin takia mielenkiintoiseen tapahtumaan. Kaksipäiväinen konferenssi käsitteli lähes kaikilta osa-alueilta lähinnä mesoliitikumin tutkimusta. Sessioita oli kaiken aikaaan viisi, joista yksi oli koko päivän mittainen yleinen sessio.

Englannissa opiskelijoiden järjestämät konferenssit tai työpajat ovat yleisiä. Myös esimerkiksi Archaeological review from Cambridge on yksi vapaaehtoisten jatko-opiskelijoiden pyörittämä lehti. Ainakin Durhamissa laitos tarjoaa pieniä apurahoja erilaisten työpajojen ja tapahtumien järjestämiseen. Ihmeekseni niistä on erittäin kova kilpailu ja yleensä myös tapahtumaan osallistuminen on aktiivista. Suurten konferenssien lisäksi jatko-opiskelijat pyörittävät vapaaehtois pohjalta viikoittaista seminaarisarjaa, käytännönläheistä työpajaa sekä erilaisia keskusteluryhmiä.

Tämän perinteen on varmasti saanut aikaan jatkuva ja kova kilpailu pienistä

resursseista. Täällä opiskelijat vain harvoin tekevät kesä- tai osa-aikatoita opintojen ohella. Näin ollen kokemusta ja merkintöjä ansioluetteloon kartoitetaan mitä erilaisimmissa palkattomissa tehtävissä. Tästä on ilmeisesti hyötyä, vaikka akateeminen ura ei jostain syystä jatkuisi. Isossa-Britanniassa hyväntekeväisyys on näkyvämmässä roolissa joka tapauksessa, joten se on tuttua monille useilta elämän osa-alueilta. Lisäksi vastavalmistuneiden opiskelijoiden on hyvin vaikeaa saada töitä ja he päätyvät usein palkattomiin harjoitteluihin. Tämä ei kuitenkaan istu Suomessa olevaan ajatukseen, että tehdystä työstä pitää maksaa palkkaa.

Ensimmäisen päivän sessiossa esitelmät käsittelivät monimuotoisesti eri aikakausia. Mieleeni jäi ensimmäinen esitelmä, jossa Patrick Hadley (University of York) vertaili Britannian ja Tanskan museoiden käsitystä mesoliittisesta kaudesta. Hänen hypoteesinsa oli, että jääkauden alle jääneiden maiden (Skotlanti, Pohjois-Irlandi, ja Tanska) näyttelyissä mesoliitikum olisi paremmin edustettuna kuin Englannissa. Näin ei kuitenkaan ollut. Iso-Britannian saaren valtioiden yhdessäkään museossa ei ole kokonaista osastoa tämän esihistorian kauden esittelylle, kun taas Tanskassa se on hyvin pantu esille ja yleisön nähtävissä. Tässä perusajatuksena oli myös se, että Yhdistyneen Kansakuntien maat olisivat itsenäisiä ja toisistaan riippumattomia museoiden ylläpitäjiä. Näin ei kuitenkaan ole vaan mielestäni tässä olisi voitu käsitellä myös imperialismien vaikutusta museoiden aineistoihin, nyt teema puuttui kokonaan.

Skandinavia oli edustettuna ainoastaan Peter Rowley-Conwyn (University of Durham) esitelmässä Tanskan alueen metsästäjä-keräilijöistä ja heidän kontakteistaan neoliittiseen maailmaan. Hän pohti esitelmässään sitä, miten esineiden merkitys ja arvostus on voinut olla hyvin poikkeava näiden kahden samanaikaisesti eläneen ryhmän välillä. Näemme usein mesoliittisen ryhmän jäsenten olevan asiakkaita, jotka himoitsivat lähinnä neoliittisen ryhmän hyödykkeitä. Näin ei kuitenkaan välttämättä ole asianlaita. Suhde saattoi olla enemmän vastavuoroinen, sillä säilyihän kahden ryhmän välinen raja lähes 1500 vuotta.

Esitelmiä oli kaiken kaikkiaan yli 50 ja tämän lisäksi toistakymmentä posteria. Itse en ymmärtänyt joistakin esityksistä yhtään mitään, mutta onneksi mukaan mahtui useita ahaa-elämyksiäkin. Kun aiheina oli niin siitepölyanalyysijä kuin sosiaaliteoriaa, on selvää, että kaikki eivät voi olla jokaisen esitelmän suhteen asiantuntijoita. Omalla geologin koulutustaustallani siitepölyt olivat paljon tutumpi aihe. Mesoliitikumin päättymisen tutkimista koskevaa siitepölyanalyysiä käsitteli useampi poster. Ikäväkseni en tietenkään merkannut kirjoittajia ylös, ja ohjelmassa tai Internet-sivustoilla ei heidän nimiään ole lueteltu.

Mielenkiintoisen kahden päivän jälkeen käteen jäi paljon laajempi kuva aikakausien tutkimukseen käytettävistä menetelmistä ja uusimmista keskusteluaiheista kuin olisin odottanut. Ennen kaikkea on hyvin helpottavaa huomata, että hyvä esitelmä ei muodostu yksin täydellisestä kielitaidosta. Ääntämystäkin on hyvin monenlaista, ja välillä hitaasti luettua voimakasta ranskalaista aksenttia on helpompi ymmärtää kuin ”pikakelattua” englantia. Oman kahden päivän kokemukseni perusteella korrelatio tekstin määrän vähyydellä ja esityksen ”paremmuuden” välillä oli suuri. Kuva tosiaan kertoo enemmän kuin tuhat sanaa.

Kaiken kaikkiaan konferenssi oli hyvin järjestetty ja esitelmät korkeatasoisia. Tapahtuma aiotaan organisoida tulevaisuudessa vuosittain. Seuraavan konferenssin

paikka ei ole kuitenkaan vielä tiedossa, sillä useammat järjestäjät valmistuvat tohtoreiksi, eivätkä todennäköisesti ole täällä enää ensi vuonna. Kannustaisinkin kuitenkin kaikkia suomalaisia mesoliitikumin tutkijoita olemaan kuulolla ja ottamaan osaa konferenssiin ensi vuonna.

Tohtorikoulutettava, FM
Maria Lahtinen
m.l.lahtinen@durham.ac.uk
Department of Archaeology
University of Durham

Teija Oikarinen

Arkeologiset kenttätöet Virossa vuosina 2008 ja 2009

Archaeological Fieldwork in Estonia 2008. Arheoloogilised välitööd Eestis. (Editors/Toimetajad Erki Oras, Erki Russow). National Heritage Board & Authors/Muinsuskaitseamet ja autorid. Tallinn 2009. ISSN 1406-3972. 238 s.

Archaeological Fieldwork in Estonia. Arheoloogilised välitööd Eestis 2009. (Compiled and Edited by/Koostanud ja toimetanud Erki Oras and Erki Russow). Tallinn 2010. ISSN 1406-3972. 206 s.

Julkaisun tausta

Archaeological Fieldwork in Estonia - Arheoloogilised välitööd Eestis on kausijulkaisu, jota on julkaistu vuodesta 1997. Se oli alkuaan erikoisnumerona sarjassa *Proceedings of the Estonian Academy of Sciences*, jota julkaisi Viron kansallinen muinaismuistoviranomainen Muinsuskaitseamet (engl. National Heritage Board). Julkaisu esittelee tuoreita arkeologisia tutkimuksia tiiviinä tai hieman pidempinä artikkeleina ja on johdannon tietojen mukaan suunnattu sekä tieteelliselle yhteisölle että yleisesti arkeologiasta kiinnostuneille. Julkaisun pääkieli on englanti ja yksittäisissä artikkeleissa saksa. Molemmat ovat teoksen virallisia kieliä, mutta kaikki artikkelit sisältävät myös pitkän tiivistelmän viron kielellä. Julkaisuajankohta on kerran vuodessa, joulukuun alussa, joten uunituorein sarjassa olisi aikataulun mukaan kokoomateos Viron kenttätutkimuksista vuodelta 2010. Julkaisija on Muinsuskaitseamet, ja nyt käsillä olevia julkaisuja ovat taloudellisesti tukenet myös: Eesti Kultuurkapital, Arheoloogiakeskus MTÜ, Tallinn Üli-

kooli Ajatool Instituut, Arheograator OÜ Teadusgrant GFLAJ 7375 *Coast and Inland. Dual settlement picture in the Eastern Baltic during the Stone and the Bronze Age*, (2008) ja Eesti Kultuurkapital, Eesti Rahvuskultuurifond, Tallinn Ülikooli Ajatool Instituut, MTÜ Arheoloogiakeskus (2009).

Vuoden 2008 kenttätutkimuksien julkaisu on uudistunut aiemmista versioistaan, ja alkusanoissa kiitetään pitkäaikaista toimittajaa Ülle Tamlaa omistautumisesta työlle, jonka aikana kehittyi kirja, jossa nuoret arkeologit ja heidän varttuneemat kollegansa voivat julkaista tieteellisiä tutkimustuloksiaan. Teoksen periaatteena kerrotaan olevan Maltan (Valletan) komission periaatteet, ja niitä seuraten se julkaisee myös pelastuskaivauksia, valvontatutkimuksia ja inventointeja. Toimittajiksi ovat vuonna 2008 siirtyneet Ester Oras Tarton yliopistosta ja Erki Russow Tallinnan yliopistosta. Samassa yhteydessä painos sai värillisen ulkoasun ja uuden yleisilmeen. Molemmat julkaisut ovat ulkoasultaan moderneja, mutta vuoden 2009 teos on selkeästi vielä edistyneempi, ja sen ulkoasua on kohennettu lukijan kannalta. Artikkeleihin on lisätty pienet indeksikartat, joissa on kohteen sijainti Viron kartalla. Ulkoasu on myös jämäkämpinen; otsikot, kirjoittajatiedot, kuvat ja kuvatestit on asemoitu tiiviisti leipätekstin kanssa saman kappalelevyyden sisälle, joten tuloksena on selkeämpi ja rajatumpi kokonaisuus. Molemmissa teoksissa kuvia ja karttoja on käytetty paljon, ja niiden sisältö on informatiivinen. Vuoden 2009 kirjassa visuaalista sisältöä on havainnollistettu myös hyvin rajauksin ja numeroin. Myös kartat sekä kaivauskartat ovat ulkoasultaan selkeitä. Vuoden 2009

teoksen kartoissa on käytetty värejä, mutta ei liikaa. Artikkeleissa on lukijoille faktoja tiivistäviä, johdonmukaisia taulukoita, mutta mielestäni vuoden 2009 teoksen taulukot ovat tiiviimpiä ja lukijaystävällisempiä kuin aiemmin. Molemmat teokset ovat ensituntumalta kaikin puolin kiinnostavia, ja niiden ulkoasu houkuttaa selailemaan ja lukemaan.

Vuoden 2009 julkaisun rakenne on myös uudistettu, ja sen sisältö on jaettu tutkimuspainotteisiin ja tieteellisempää keskustelua sisältäviin artikkeleihin sekä lyhyempiin kenttätöiden yleiskatsauksien kaltaisiin artikkeleihin. Tavoitteena on ollut nostaa julkaisun tasoa ja helpottaa kirjoittajia kohdistamaan omat kirjoituksensa. Julkaisussa on myös uusi osio, joka esittelee Viron arkeologian aiheita laajemmassa kontekstissa, ja sen teemana on esitellä henkilöitä ja kenttätöihin kohdistuvia keskusteluja. Osassa on vuonna 2009 esitelty vastavalmistuneita arkeologeja. Julkaisuun on lisätty kirjaesittely, ja tulevaisuudessa toimittajat haluavat myös laajentaa sisältöä teemoilla ”arkeologia ja yleisö” sekä ”kulttuuriperinnön suojelu ja arkeologia”. Heidän tulevaisuuden toiveenaan on myös avata arkeologian historiaosuus, jossa tutustutaan vanhoihin kaivauksiin, mutta myös kehittää julkaisua tutkimuspainotteisempaa suuntaan, mutta säilyttää silti sen traditionaaliset piirteet.

Teokset saapuivat muinaistutkijan toimutukseen kirjepaketina, ja ainakin nykyisellä sisällöllään pehmeäkantiset, neliväriset ja kompaktit A5-kokoa olevat kirjat sopivat suomalaisen arkeologin kirjahyllyyn ja kirjastojen Suomen lähialueiden tai Baltian arkeologian osastoille myös kaikkien arkeologiasta kiinnostuneiden luettavaksi. Molemmat kirjat sisältävät noin kaksikymmentä artikkelia, jotka on tiiviisti taitettu reiluun kahteensataan sivuun. Artikkelit ovat vuoden 2009 johdannon mukaan vertaisarvioituja, joten sisältö on käynyt läpi tieteellisen arviointiseulan. Sisällöltään artikkelit ovat helposti ymmärrettävää englantia, niissä käytetty tieteellinen kieli on selkeää ja avautuneen aina-

kin pienen terminologiaselvittelyn kautta arkeologiasta kiinnostuneelle yleisölle. Yleisö on mainittu myös uuden julkaisun kohderyhmäksi.

Vuosittaiskatsaus yksissä kansissa

Arkeologisia kenttätutkimuksia Suomessa tehneelle artikkelit avaavat mielenkiintoisen vuosittaiskatsauksen Viron arkeologiaan. Lähinnä kotimaasta samankaltaisena esimerkkinä tulevat mieleen Museoviraston järjestämät kenttätöiden esittelypäivät Kansallismuseossa, jotka kokoavat yhteen vuoden tapahtumia. Erona on se, että julkaisun tavoite on alkuaan tieteellinen ja toiseksi kenttäkatsauksia esittelevä - nykyään myös enemmän suurta yleisöä tavoitteleva.

Artikkelit sisältävät eri instituutioiden tutkimuskaivausten esittelyjä, käsitäten myös vedenalaisia tutkimuksia mutta eniten pelastuskaivauksia eri periodeilta, valvontoja ja koekaivauksia sekä inventointeja ja irtolöytöjen esittelyä. Niiden toteuttajia ovat olleet Muinsuskaitseamet, yliopistot ja yksityiset yrittäjät.

Julkaisujen johdannot ansaitsevat erityismaininnan. Ne ovat mielenkiintoiset – ainakin, jos lukijan työtaustalla on kenttätutkimuksia lähivuosilta tai jos kenttätöiden taustat ja piirteet kiinnostavat yleisenä kehityksenä. Johdannoissa kerrotaan kenttätöiden määrät vuosittain – vuonna 2008 141 kenttätutkimuslupaa ja vuonna 2009 116 kenttätutkimuslupaa – ja kenttätöiden jakautuminen tutkimuslajeittain. Esimerkiksi vuonna 2008 tutkimuskaivauksia oli alle 1/10 kaikista kaivauksista ja valvontoja oli kenttätutkimuksista puolet. Lisäksi todetaan, että pelastuskaivaukset ja valvonnat muodostivat tutkimuksista yli 80 %. Seuraavana vuonna tutkimuskaivauksia oli kaikista kaivauksista 6 % ja valvonnat, esitutkimukset ja pelastuskaivaukset kattoivat kaikista kenttätöistä 91 %. Syynä tähän jakaumaan olivat suurimpien kaupunkien keskustoissa tehdyt raken-

nustytöt kulttuuriperinnöllisesti arvokkailla alueilla. Vuonna 2009 toteuttajat olivat akateemisia instituutioita tai yksityisiä toimijoita, joista yksityisiä toteuttajia oli enemmän. Akateemiset instituutiot, Eesti Ajaloomuuseum (Viron historian museo), Tallinna Ülikool, Ajaloo Instituut (Tallinnan yliopisto, Historian instituutti) ja Tartu Ülikool (Tarton yliopisto) tekivät tutkimuspainotteiset kaivaukset, mutta osallistuivat myös esitutkimuksiin, pelastuskaivauksiin ja valvontoihin. Virossa tehtiin vuonna myös 2008 kuusi vedenalaista tutkimusta. Kaivauskäytäntö vastaa pääosin suomalaista lupakäytäntöä, jossa luvanvaraisista kenttätutkimuksista on toimitettava vuoden kuluessa raportti, jotta tutkimukset voivat jatkaa seuraavana vuonna. Yleinen kehityskuva vaikuttaa sumean tiedon näkökulmasta kovin karun samankaltaiselta Suomeen verrattuna, ehkäpä hurjemmalta ainakin pelastuskaivauksien osuusia ajatellen; vain yksityisten toimijoiden määrä tuntuu suuremmalta. Kirjojen numerista tietoa ja diagrammeja analysoimalla voi kukin arkeologi pohtia, mikä tilanne Suomessa on Viroon verrattuna.

Johdannoissa on koottu taulukoihin kaikki myönnetty tutkimusluvat: kohteiden nimet, numerotunnus, hallinnollinen yksikkö eli sijainti, kaivaja ja instituutio, löytöjen säilytyspaikka ja se, onko raportti toimitettu vai ei. Tekstiosuudessa ei tyydytä kuitenkaan pelkkiin tulosten esittelyihin ja prosenttiosuuksiin vaan ruoditaan kenttätutkimuksien luonnetta, niiden taustoja ja etenemistä kuten valvontojen muuttumista tutkimuskaivauksiksi, merkitystä tai muita ajankohtaisia piirteitä kuten kaivaustutkimusten aikana bloggaamista. Vuoden 2008 teoksessa ollaan jopa huolissaan siitä mahdollisuudesta, että eri toteuttajien varsinkin suurten kaivausten raportit eivät valmistu. Johdannoilla on selvästi sekä yleisölle kenttätöitä ja niiden tarkoitusta esittelevä luonne että arkeologeille suunnattu opettava, reflektioiva, huolehtiva tai osin jopa kontrolloiva ote. Käsittely on mielenkiintoinen. Yksittäisissä suurkohteissa pelastuskaivausten

laajuus ja lähes vuoden yhtäläinen kenttätöiden kesto saavat suomalaisen arkeologin silmät pyöristymään. Johdannot kokoavat yhteen ja säilyttävät mielenkiintoisella tavalla arkeologian historiaa ja ajan kuvaa, jota ei löydy tilastoista, ja tuovat esille kenttätöiden taustoja, jotka ovat tärkeitä tulevaisuuden arkeologian tieteenhistorian näkökulmasta. Tietoja voi löytyä raporttien johdanto-osuuksista, mutta kokoomatieto punoo ne yhteen tavalla, joita alkupe- räiskieltä taitamaton ei tavoita raporteista. Yleisen yhteistyön merkitystä ja yleisön kiinnostusta korostetaan esimerkiksi irtolöytöjen merkityksen tuomisessa esille. Vuoden 2009 julkaisun johdanto esittelee myös kenttätöitä, joista ei ole artikkeleita.

Itse artikkelien sisältö vastaa sisällöltään jakaumaa, joka kuvaa kenttätöiden luonnetta. Suuri osa artikkeleista on erilaisten pelastuskaivausten tulosten esittelyjä ja niiden alustavia tuloksia. Artikkelien kohteet painottuvat periodeittain molemmissa julkaisuissa ajanlaskun alkamisen jälkeiselle ajalle, mutta joukossa on artikkeleita, jotka esittelevät myös Viron esihistorian kohteita. Lyhyesti en voi tehdä oikeutta julkaisujen sisällölle, joten mainitsen vain yksittäisiä esimerkkejä ja toivon kiinnostuneiden löytävän tiensä teoksien pariin. Osa artikkeleista yhdistää luonnollisesti moniperiodisia kohteita ja erilaisia kaivaustyyppisiä, osa käsittelee uusia menetelmiä ja esimerkiksi historiallisen ajan tiedon yhdistämistä. Mielestäni artikkelit ovat kiinnostavia periodeista tai kohteiden luonteista riippumatta – oleellista on arkeologisen tiedon ja kohteiden monivivahteisuus. Artikkeleissa kerrotaan, millä tavalla erilaisia kohteita on tutkittu, mitä päämääriä niillä on ollut, mikä niissä on ollut problemaattista, ja millaisia tuloksia niistä on kirjoittamisen ajankohtaan mennessä saatu. Kohteet ovat hyvin erilaisia, yksittäisiä esimerkkejä epätyypillisistä mainitakseni ovat kalkin ja tervan tuotantokohteiden tutkimukset (Tvauri & Saimre 2009, 2010), joista on jatkuvuutta molemmissa julkaisuissa, ja gradiometrinen tutkimus Karksin linnasta, yhdistet-

tynä historialliseen karttatietoon ja linnan ympäristön siitepölyanalyysiin (Valk, Pluskowski, Thornley, Brown & Summerfield 2009). Vuoden 2008 julkaisussa on myös useita artikkeleita kirkkomaihin ja hautauksiin liittyen esimerkiksi Tarton katedraalin kaivauksista (Malve & Valk 2009) ja valvonnasta Jaanin (Johanneksen) kirkon ympäristössä Valgassa (Tvauri 2009b). Aiheita ovat myös Vendelin aikainen laivahautaus, linnoituskauvaukset (Bernotas, Kriiska & Vunk 2009, Lillak & Valk 2009b), mäkilinnakaivaukset (Valk, Juurik & Rannamäe 2009), rautakautinen raudanvalmistuspaikka (Kiudsoo, Mäll & Kallis 2009), eriperiodisia kaupunki- tai historiallisen ajan kaivauksia ja valvontoja (esim. Kadakar 2009, Tvauri 2009ab) ja muun muassa kooste vuoden inventoinneista ja löytyneistä monumenteista (Konsa & Ots 2009).

Esimerkiksi Vendelin aikaisen laivahautauksen pelastuskaivaus Salmen kylän läheltä Saarenmaalla pysäyttää aihetta tuntemattomankin (Konsa, Allmäe, Maldre & Vassilev 2009). Kohde löytyi valaistun pyörätien kaapelikaivannon kaivamisen yhteydessä, jolloin työntekijät löysivät ihmisluita ja useita esinelöytöjä. Rakennustyöt pysähtyivät, ja järjestettiin pelastuskaivaukset, jotka kustansi Muinsuskaitseamus ja toteutettiin arkeologien Jüri Peets, Külli Rikas ja Marge Konsa johdolla. Rakennustyöt olivat kohdistuneet laivahautauksen peräosaan. Kohde ajoitui 600-luvulle jKr, joka oli esiviikinkiaikaa Virossa. Löytö oli merkittävä, koska artikkelissa tehdyn yhteenvedon perusteella se on vanhin Virossa löydetty laivahautaus mutta myös huomattava löytö Itämeren alueen merellisen historian kannalta. Artikkelissa kerrotaan hautaustavan historiasta esimerkiksi se, että tapa oli yleinen ylemmän luokan hautauksissa Pohjois-Euroopassa ja se, että hautaustapoja oli erilaisia. Ruumis asetettiin yleensä keskelle laivaa, joskus erilliseen arkkuun rikkaiden hautaantimien kanssa, joita olivat aseet, talousesineet sekä eläimet kuten hevoset, koirat ja linnut. Laivan keula oli osin tuhoutunut, mutta sen koko pystyttiin määrittämään:

pituudeksi arvioitiin 11,5 m ja leveydeksi max. 2 m ja muoto nopeaksi ja kevyeksi aselaivaksi tai 12-airoiseksi soutuveneeksi. Löytyneet esineet olivat Virossa harvinaisia, mutta yleisiä Skandinavian eliittihaudoissa. Ne muodostivat kokoelman, joka kertoi aseistautuneista merenkulkijoista, jotka eivät olleet todennäköisesti paikallisia. Myös tunnistettujen vainajien määrä, seitsemän miestä, kertoi harvinaisesta löydöstä Viron mittakaavassa, koska aiemmin löytyneistä laivoista ei ollut löytynyt lainkaan ruumishautauksia. Muualtakaan Pohjois-Euroopasta tunneta artikkelin mukaan laivahautauksia, joissa vainajia olisi kahta enemmän. Huomio on tehty myös siitä, että koirien ja hevosten luita ei ollut hautaantimina kuten ruotsalaisissa vastaavissa löydöissä, vaikka muiden eläimien raatoja laivahautauksessa oli ollut. Laiva ja vainajat ajoitettiin AMS-menetelmällä, ja niiden tulokset tukivat toisiaan. Vaikka vainajien hautauksen olosuhteet jäivät vielä arvoituksiksi, ne kertovat Saarenmaan pitkistä kansainvälisistä yhteyksistä tai yhteiskunnan kansainvälisistä traditioista.

Vuoden 2009 kenttätöiden julkaisussa on puolestaan esitelty tutkimuspainotteisesti neoliittisen asuinpaikan kaivauksia aivan Tallinnan keskiaikaisen keskustan tuntumassa, kaupunkikeskustassa Vabaduse -aukiolla (Kadakas, Vedru, Kihno, Lõugas, Hiie, Kihnu, Kadakas, Püüa & Toos 2010). Toisessa tutkimusartikkelissa käsitellään saman kohteen historiallisen ajan kulttuurikerrostumien pelastuskaivauksia ja valvontaa Ingermanlandin linnoituksessa vuosina 2008–2009 (Kadakas, Nurk, Püüa, Toos, Lõugas, Hiie & Kihno 2010). Tutkimusartikkelit on kirjoitettu myös fossilisoituneiden kenttien (engl. fossil fields) tutkimuksista Loossa (Kaldre, Agurauja & Livin 2010), Pikasilla Võõremägi mäkilinnasta ja siihen liittyvästä asuinpaikasta (Veldi & Valk 2010) sekä Eerikneemen kivilabyrintistä (jatulintarha) (Püüa, Nurk, Kadakas & Toos 2010). Lyhyemmät artikkelit käsittelevät esimerkiksi pelastuskaivauksia ja valvontoja (Heinloo & Vissak 2010), linnoituskauvauksia (Tvauri 2010) ja

kiinnostavia keramiikka- (Metsallik 2010) ja rahalöytöjä (Kiudsoo 2010) sekä yksittäisistä esinelöydöistä harvinaista pronssinuijan päättä 12. ja 13. vuosisadalta Tammenkylästä Harshin kunnasta (Mäesalu 2010).

Artikkeleista huomiota herättävät Vabadusen aukion laajat pelastuskaivaukset, koska kaivaukset kestivät kauan, heinäkuusta 2008 maaliskuulle 2009. Ne olivat Viron historian laaja-alaisimmat 13 000 m², mutta ne olivat myös merkitykselliset rakennuskohteen, Viron itsenäisyysodan muistomerkin takia. Kohteesta paljastui sekä kivi- että historiallisen ajan kulttuurikerroksia. Mielenkiintoista on lukea, että keskeisen kaupungin, kuten Tallinnan tutkimuksissa joudutaan pohtimaan sekä kivikautisen että historiallisen ajan kohteiden inventointia ja valmistautumaan niiden tutkimukseen, koska samat alueet ovat suotuisia molempien ajan kohteiden löytymiselle. Asuinpaikka-alueelta on löytynyt muun muassa kvartsi- ja pii-iskoksia, kvartsiesineitä, myöhäistä ja tyyppillistä kampakeramiikkaa, nuorakeramiikkaa, eläinluita ja kalastukseen ja metsästämiseen viittaavia luuesineitä. Lisäksi sieltä on otettu makrofossiilinäytteitä, mutta löydetty on myös myöhäisempää löytöaineistoa kuten keskiaikaista keramiikkaa. Kohteen koko oli noin 2200 m². Toisaalta kohteessa tutkittiin valvonnoin laajasti muun muassa 1700-luvun linnoitusrakenteita (tenaille), niihin liittyviä tiekivetyksiä, lyhytaikaisia rakennuksia, paalun sijoja ja linnoitusten kivettyjä valleja, joiden yhteydessä olivat keskiaikaiset kerrokset hävinneet. Lisäksi tutkittiin myös kaivausalueittain keskiaikaisia ja niitä nuorempia kulttuurikerroksia, jotka olivat lähes häiriintymättömiä noin 3500 m²:n alueella. Kaivauksista kerrotaan, että ne toteutettiin yhtä aikaa yleensä kahdella kaivausalueella, joista toinen ajoittui kivikaudelle ja toinen historialliselle ajalle, jolloin ryhmät saattoivat työskennellä mahdollisimman tehokkaasti. Koko rakennettava alue oli jaettu pienimmiksi ”kaivaustilkuiksi”, jotka etenivät samanaikaisesti koko ajan jatkuvien rakennustöiden mukaan. Keskiaikaisen ja var-

haisimman modernin kaivauskerroksen paksuuden kerrotaan olleen noin 20 cm. Siinä eri-ikäiset artefaktit olivat sekoittuneet. Kaivauksissa tutkittiin muuan muassa keskiaikainen kivitatu, rakennusten perustuksia ja kivi- ja puukellareita sekä keskiajalta sekä nuoremmilta ajanjaksoilta. Lisäksi löydettiin keskiaikainen soranottopaikka, johon jääneet kuopat oli täytetty myöhempien, 1200–1600-lukujen löydöillä vuosisatojen aikana, eli käytetty roskakuoppina. Roskakuoppien löydöt muodostavat nyt yhden suurimman Tallinnan arkeologisen löytökokoelman ja antavat kuvan Tallinnan Vanhan kaupungin keskiaikaisista kulutustavoista. Valvonnoissa puolestaan löytyi muun muassa keskiaikainen kaupungin muurin osa, 1300-luvulle ajoittuvan vesimyllyn perustukset ja kalkkikivinen juomaveden putki, joka oli johdettu aikaan läheisestä järvestä. Aineistoista tehtiin myös kalanluiden sekä kasvijäänteiden määrittäksiä. Erikoista kaivauksissa on ollut niiden laaja-alaisuus, esikaupunkialuetta tutkittiin noin 5000 neliökilometriä. Artikkelissa myös korostetaan, että löytöaineistoa ei ole juurikaan tutkittu, eli niille on toistaiseksi tehty vain pakolliset luetteloinnit ja rekisteröinnit.

Artikkelien nimet molemmissa julkaisuissa kertovatkin yleensä vain kohteen nimen ja tutkimuslajin, mutta eivät välttämättä sen sisältöä. Yhteenvetona niistä voisi sanoa, että ne antavat rikkaan kuvan Viron arkeologiasta, ja tilaa on jätetty myös yksittäisille kiinnostaville esineille tai esineryhmille. Huomattavaa on myös se, että artikkelit ovat läpileikkaus kulloisenkin vuoden kaivauksista, eli ne ovat vain osa tehdyistä tutkimuksista.

Lopuksi

Mielestäni parasta teoksessa on sen kokoomaluonteisuus: sesopii lukijalle, joka on kiinnostunut *kaikesta* arkeologiasta ja nimenomaan kenttärakkeologiasta. Artikkeleiden tavoite ei ole olla tyhjentävä. Yleisölle ne

avaavat silmäyksen tieteellisen arkeologiaan ja kenttätutkimukseen, mutta jos arkeologien tieteellinen kiinnostus kohteisiin herää syvemmin, niin kohteen tutkijatiedot löytyvät taulukoista ja artikkeleista helposti. Pääosin englannin- ja vironkieliset teokset tavoittavat sekä kotimaisen että ulkomaisen lukijakunnan. Teos antaa myös arkeologeille nopean tieteellisen julkaisufoorumin, jonka toivoisi olevan olemassa myös Suomessa. Toisaalta se jättää tilaa laajemmille tieteellisille julkaisuille, koska suurissa aineistoissa on tutkimustyötä vuosikymmeniksi. Vertaisarviointi kasvattaa ainakin tieteellisorientoituneiden arkeologien julkaisuinnokkuutta, toisaalta pelkästään muutoin koordinoitu julkaisuprosessi antaa kannustusta arkeologeille kirjoittajaksi ryhtymiseen ja siinä kehittymiseen myös lyhyempien erilaisten kenttäkatsausjulkaisujen osalta. Kansainvälinen muoto kansalliskielisine tiivistelmineen tekee ajankohtaisia kenttätöitä tunnetummaksi myös maan rajojen ulkopuolelta. Julkaisumuodossa oleva tutkimusten tiivis käsittely mahdollistaa tulosten ja kokemusten omaksumis- ja vertailukokemuksen, johon mahdollisuutta ei välttämättä ole muuten. Olisikohan Suomessakin tilausta samankaltaiselle julkaisulle, vaikkapa elektronisessa muodossa? Arkeologeja usein moititaan julkaisematta jättämisestä, mutta todellisuudessa oma tieteellinen fokus voi olla muualla eikä aikaa suoraan julkaisuun ole. Koordinoitu prosessi tai julkaisumuoto voisi auttaa asiaan.

FM Teija Oikarinen
Muinaistutkijan toimittaja

Sanna Lipkin

Opas hautojen kaivamiseen

Arkeologisten hautakaivausten tutkimusmenetelmät, toim. Kati Salo ja Marianna Niukkanen, Museoviraston rakennushistorian osaston raportteja 22, 2011, ISBN 978-951-616-137-5.

Ladattavissa: <http://www.nba.fi/fi/ajankoh-taista/tiedotearkisto?Article=5338>.

Saatuani käsiini kirjan *Arkeologisten hautakaivausten tutkimusmenetelmät*, olin tyytyväinen. Vihdoinkin ulottuvillani on suomenkielinen kirja, jossa pohditaan hautatutkimuksen polttavimpia kysymyksiä. Teos paneutuu maaliskuussa 2010 Museoviraston rakennushistorian osaston järjestämän hautatutkimusseminaarin antiin.

Teoksen rakenne on kuin hautakaivaus itsekin ja siksi toimiva. Ensimmäiseksi pohditaan hautakaivauksen oikeutusta, mistä käsin lähdetään valmistelevaan kenttätutkimuksiin sekä tehdään niitä kajoamattomin keinoin. Sen jälkeen kerrotaan dokumentoinnista, niin kentällä kuin luulaboratoriossa. Sitten siirrytään jälkitöihin, joissa hyödynnetään lähtitieteiden (mm. genetiikka, makrofossiilitutkimus ja osteologia) informaatiota.

Esityöt

Kirjan ensimmäisessä artikkelissa Helena Ranta pohtii hautakaivausten etiikkaa. Hän ottaa esille kysymyksen siitä, kuka omistaa menneisyyden eli vainajien luut sekä niiden tutkimisoikeuden. Hän viittaa tutkimuksen historiaan, jossa yleistä oli kallojen vaihto sekä niiden mittaus. Ihmisluista kerättiin kokoelmia, joita nykytutkijan on

mahdollista tutkia luvanvaraisesti. Rannan pohdinta Jugoslavian ja Irakin konfliktien seurauksena syntyneestä tarpeesta vainajien tunnistamiseen sekä siihen liittyviin eettisiin kysymyksiin tuo esille kiinnostavia näkökulmia. Rannan artikkeli on kuitenkin hajanainen ja sen perimmäinen yhteys perinteiseen arkeologiseen hautatutkimukseen jää hämäräksi. Luutatutkimukseen liittyviä eettisiä kysymyksiä opetetaan Suomessa yliopistotasolla, joten etiikkaan liittyen olisi voitu pyytää myös toinen puheenvuoro.

Hautapaikkojen inventointia käsittelevässä artikkelissaan Juha Ruohonen antaa lukijalle hyvät ohjeet kenttätöiden valmisteluun ja inventointiin. Hän kertoo, mistä historiallisista lähteistä löytyy arvokasta tietoa historiallisen ajan hautapaikkojen paikantamiseksi. Lisäksi hän kertoo, miten paikannimistöä ja muistitietoa voidaan hyödyntää työssä. Mika Lavento jatkaa kalmistojen etsimisen ja laajuuden paikantamisen teemalla. Hän esittelee hautojen tutkimusta kajoamattomilla keinoilla, jotka hän jaottelee seuraavasti: 1) kohteen ympäristön geologinen ja maantieteellinen tulkinta, 2) pintapoiminta, 3) koekairaus ja -pistot, 4) geokemialliset menetelmät, 5) sovelletun geofysiikan menetelmät, 6) kaukokartoitus ja 7) ilmakuvauus. Näistä hän keskittyy tarkemmin neljään viimeiseen, kuvaillen kunkin menetelmän käytötavan, edut ja haitat. Lopussa Lavento esittää toiveen, että suomalaiset arkeologit ottaisivat yhä enemmän käyttöönsä kajoamattomia menetelmiä, erityisesti geofysikaalisia ja digitaalisia, jotta olisimme aktiivisesti mukana niiden kehityksessä ja siten myös tutkimuksemme olisi laadullisesti erinomaista.

Kentällä

Oula Seitsonen ja Maija Holappa perehtyvät hautakaivausten dokumentointiin esimerkkinään Huhtiniemen forensisen arkeologian tutkimukset. He käsittelevät perinteistä kartoitusta lyijykynän ja ruutupaperin avulla, takymetrikartoitusta, laserkeilausta ja fotogrammetriaa. He ovat sitä mieltä, että perinteistä kartoitusta ei tule unohtaa, vaikka digitaaliset menetelmät ovatkin tulleet käyttöön. Tekniikka nimittäin saattaa pettää ja tietoja hävittää. Huhtiniemessä takymetridokumentoinnissa kehitettiin yhteistyössä Keskusrikospoliisin luututkija Niklas Söderholmin kanssa tarkka mutta nopea menetelmä vainajan asennon kartoittamiseksi. Sen sijaan laserkeilaus todettiin nykyisillä laitteistoilla liian hitaaksi ja epävarmaksi menetelmäksi hautakaivauksille. Fotogrammetriassa kohde mitataan kolmiulotteisesti tarkkojen kuvien perusteella. Huhtiniemessä kolmiulotteista kuvaa ei onnistuttu tekemään luista otettujen yksityiskohtaisten kuvien puuttuessa. Vainajista saatiin kuitenkin aikaiseksi kaksiulotteinen orto-oikaistu kuva. Kirjoittajat pitävät parhaana menetelmänä käsin piirtämistä, sillä luotettavuutensa lisäksi vain siten arkeologi pystyy dokumentoimaan niitä piirteitä, jotka koneilta jäisivät huomioimatta. Muilla menetelmillä käsin tehtyjä piirroksia voidaan kuitenkin tarkentaa.

Kati Salon, Hanna Kivikeron, Kristiina Mannermaan ja Markku Niskasénin artikkelit ihmisluiden käsittelystä ruumishautakaivauksilla toistaa sekä itseään että muissa artikkeleissa tulevia tietoja, mutta antaa silti paljon hyödyllisiä käytännön ohjeita. Tärkeimmäksi ohjeeksi nostetaan, että yhden vainajan luut tulisi pyrkiä pitämään yhdessä ja ruumishautaukset tulisi kaivaa konteksteina hautauskerrallaan. Kirjoittajat ottavat kantaa hautojen avaamisjärjestykseen sekä ohjeistavat, että luuta kovempia metallilastoja ja muita kaivuvälineitä tulisi välttää. On selvää, että ohjeet on tarkoitettu Suomen maaperällä

työskenteleville arkeologeille, sillä puutikut tai muovikauhat ovat täysin hyödyttömiä klassillisella maaperällä, jossa vain terävä veitsi pystyy kivistä maahan.¹ Artikkelissa kerrotaan myös, miten vainajan luut tulisi puhdistaa ja pakata, esimerkiksi oikean ja vasemman käden luut tulisi erottaa toisistaan. Lisäksi olisi parasta, jos yhtä vainajaa kaivaisi vain yksi henkilö, minkä lisäksi kaikkien kaivamiseen osallistuneiden henkilöiden tiedot tulisi kirjata ylös mahdollisten DNA-tutkimusten varalle. Tarja Sundell ja Mikko Putkonen nimittäin kertovat artikkelissaan, että muinais-DNA-tutkimuksen haasteellisin ongelma on kontaminaatio eli saastuminen modernilla DNA:lla. Siksi tutkijoiden on käytettävä suojavarustusta (käsineet, hengityssuojain) etenkin silloin, jos he käsittelevät DNA-tutkimuksiin kaavailtuja luita. Muinais-DNA:sta voidaan saada tietoa yksilön ominaisuuksista, taudeista, sukulaisuussuhteista ja ihmisen evoluutiosta sekä kotieläinten kesyttämisestä.

Jälkityöt

Mia Lempiäinen kertoo, että kasvijään- eli makrofossiilitutkimuksen avulla voidaan määrittää haudan ikä tai hautausajankohta sekä tutkia kasveihin liittyviä hautaamistapoja, kuten mitä kasveja on asetettu haudan päälle tai alle. Hän kehottaa ottamaan maanäytteitä erityisesti sellaisista haudoista, joissa on säilynyt myös luuta ja metalliesineitä tai muuta orgaanista ainesta kuten kangasta, nahkaa tai puuta. Näytteidenotto kannattaa keskittää vainajan pään ja niskan alle sekä lantion- ja vatsanseudulle.

Kun haudoista löytyy eläinten luita, on ensimmäiseksi pyrittävä selvittämään, kuuluvatko ne hautaukseen vai ovatko ne alueella tapahtuneen myöhemmän toiminnan tulosta. Kristiina Mannermaan mukaan ainoa keino varmaan tulokseen on usein radiohiiliajoitus. Kun eläimen luut kuuluvat hautaukseen, niiden perusteella voidaan

tehdä päätelmiä yhteisölle tärkeistä eläimistä, vainajien koristelusta, ajatuksista kuolemanjälkeisestä elämästä sekä joissakin tapauksissa myös yksilön varallisuudesta ja yhteisön sosiaalisesta rakenteesta. Eläinten luut olisi hyvä tunnistaa jo kentällä, vaikka lajitarkkaan tunnistukseen ei tarvitse pyrkiäkään. Niiden löytöyhteyden dokumentoinnin lisäksi olisi tärkeää kirjata ylös, löytyivätkö luut anatomisessa järjestyksessä vai irrallaan.

Jaana Riikonen toteaa, että tarkkaa tutkimusta vaativat kohdat, kuten ne, joissa on metalliesineitä, tekstiileitä tai muuta orgaanista ainesta kannattaa aina nostaa maapaakkuna. Siihen käytettävän kipsivanteen täytyy kiertää maapaakun reunoja, joka kaartuu vain hieman paakun päälle. Maapaakut nostetaan metallilevyn avulla ja säilytetään vanerilevyllä. Kipsin ja vanerilevyn saumakohta kannattaa tilkitä, jotta hiekka ei valu kuivuessaan. Jos paakkuja on säilytettävä pitkiä aikoja, ne kannattaa pakastaa. Laboratoriokaivauksen suurimpana etuna on kaivaustuloksen tarkkuus. Mikroskoopilla näkee pienimmätkin löydöt ja kaivamiselle on runsaasti aikaa.

Markku Oinosen mukaan hautalöytöjen avulla on mahdollista selvittää menneisyyden koko elinympäristö ja siksi niitä ei pidä käsittää pelkästään arkeologisesti kiinnostavina esineinä. Löytömateriaalin radiohiilimäärien ja isotooppisuhteiden avulla voidaan selvittää auringon aktiivisuutta, ilmaston- ja elinkeinojen muutosta, migraatioita, ihmisen ruokavalioita ja uskomuksia. Monitieteisten projektien kautta menneisyydestä on mahdollista saada monipuolisempi kuva.

Paleoepidemiologia tutkii muinaisia tauteja ja niiden vaaratekijöitä ihmisluiden, loisten ja mikrobien avulla. Heikki S. Vuorinen toteaa, että tämän nuoreen tieteenalan tärkein tavoite on päästä yhteisymmärrykseen eri tautien tunnistuskriteereistä, jotta tautien esiintyvyyttä voidaan vertailla ajallisesti ja maantieteellisesti. Hän myös toivoo, että tulevaisuudessa tutkijat ottaisivat laajemmin huomioon lapsivainajat, jotka paljastavat aikuisvainajia herkemmin

muinaisen väestön terveydentilan muutoksia.

Lopuksi muumioista

M. Núñez, K. Paavola, E. Garcia-Guixé, J. Baxarias, R. Dinarès, V. Fontaine ja J. Herrerin kertovat artikkelissaan kahdesta muumioaineistosta. Toisen vainajat ovat muumioituneet pohjoissuomalaisen kirkkojen lattioiden alla 1500–1800-luvuilla ja toiset ovat Monthemhat-projektin yhteydessä tutkittuja egyptiläisiä muumioita ajalta 1300 eKr.–400 jKr. Muumioiden tutkimuksessa tärkeää on, etteivät ne vahingoitu. Siksi antropologista ja patologista tietoa etsitään vaatteiden, kääreiden ja ihon läpi niitä rikkomattomilla tekniikoilla (radiologia, endoscopia, CAT-skannaus, DNA-analyysit). Yleensä muumiot on myös tutkittava säilytyspaikassaan. Tämän takia tutkimus on riippuvaista saatavilla olevista menetelmistä. Pohjoissuomalaiset vainajat ovat muumioituneet kylmän ilman ja hyvän ilmanvaihdon seurauksena. Monet vainajat myös pystyttiin identifioimaan hautapaikan tai haudassa olevan nimen perusteella. Suomalaisiin vainajiin ei ole vielä kajottu, mutta Montemhat-projektin tutkijat pääsivät tutustumaan muun muassa egyptiläisten muumioiden palsamointitekniikoihin. Koska osalta muumiosta oli ryöstetty katukaupassa arvokkaita tekstiileitä, heidän sukupuolensa, patologioitaan ja palsamointitavat nähtiin myös paljaalla silmällä.

Yleisiä huomautuksia

Kirjan toimituksessa on selkeitä huolimattomuuksia niin kielen kuin taitollisten näkökulmien suhteen. Artikkeleiden sisäinen sekä niiden välinen toisto on välillä häiritsevää ja siihen olisi pitänyt kiinnittää huomiota viimeistään toimituksen loppuvaiheessa. Taiton tekijän olisi kannat-

tanut perehtyä johonkin taiton perusteita käsittelevään teokseen leski- ja orporivien välttämiseksi. Lisäksi Rannan artikkelia lukuun ottamatta kaikki muut artikkelit alkavat otsikolla ”Johdanto”, joka on otsikkona aivan turha.

Kirjan julkaiseminen Museoviraston www-sivuilla on ilahduttavaa, sillä siten sitä pääsevät lukemaan kaikki kiinnostuneet. Netistä ladattavassa kirjassa kuvien laatu on kuitenkin heikko ja joskus ne ovat niin rakeisia, ettei niistä saa mitään selvää. Julkaisijatahon kannattaisi ladata nettiin sellainen versio, jossa kuvat toimisivat luetavan tekstin apuna.

Arkeologikunta on melko hyvin muistanut Christian Carpelanin *Muinaistutkijassa* 1/2005 artikkelissaan ”Reliikki, relikti – jäännös, jäännös, Arkeologeilla sanat sekaisin” toteaman seikan, että oikeakielisesti puhumme jäännöksistä emmekä jäänteistä. Vaikka jäännös sanaa mediassa viljelläänkin, eikä kielen voida ajatella olevan täysin muuttumaton, virallisen suomen kieliopin mukaisesti jäännös tarkoittaa yhä eri asiaa kuin jäännös. Pääsääntöisesti kirjassa käytetään jäännös-sanaa, mutta paikoitellen puhutaan myös jäännöksistä.

Hautojen esineistön käsittely on minimissään. Teos on osteologiapainotteinen, mikä voi olla hyvin pitkälti riippuvaista seminaariin tarjotuista esitelmistä tai sen järjestäjätahosta. Monissa haudoissa ei ole kuitenkaan säilynyt ihmisluuta, joten hautaesineistön tutkimuksen mahdollisuuksia olisi teoksen puitteissa voitu käsitellä huomattavasti enemmän. Erityisesti historiallisen ajan hautauksissa tekstiilit ja muut vaatetukseen liittyvät löydöt saattavat olla haudan ainoita esineitä, jolloin niiden asema haudan ajoittajana ja haudatun identifioijana nousee merkittäväksi. Suomalaiset arkeologit ovat edelleen varsin tietämättömiä siitä, millä tavoin tekstiilit tulee dokumentoida ennen niiden nostamista maapaakussa. Tekstiilien tutkimus on viime aikoina harpannut pitkän askeleen osittain luonnontieteiden ansiosta. Esimerkiksi villan strontiumisotooppianalyysit tarjoavat mahdollisuuden ymmärtää paremmin yh-

teisön vaihdon, kaupan ja sosiaalisten suhteiden maantieteellistä laajuutta. Missään vaiheessa, edes etiikan yhteydessä, teoksessa ei pohdittu hautatutkimuksen tärkeyttä ja mahdollisuuksia yleisellä tasolla. Lukijan on itse koottava syyt hautatutkimuksen mielekkyyteen yksittäisten artikkelien perusteella. Vaikka tarkoituksena onkin ollut koota menetelmäkirja, ei näin perustavalaatuinen kysymys ole itsestäänselvyys ja se olisi siksi ollut yhden luvun arvoinen. Teoriaa ja menetelmiä ei voida erottaa toisistaan ilman onnahtavaa vaikutelmaa.

Kirja käy hyvin opaskirjasta opiskelijoille ja arkeologeille, jotka ovat lähdössä hautatutkimuksiin. Se sisältää ehdottomasti paljon hyödyllistä tietoa hautatutkimuksen nykytilasta ja kehittymisen haasteista sekä antaa runsaasti ohjeita, jotka tulee ottaa huomioon tutkimuksen eri vaiheissa.

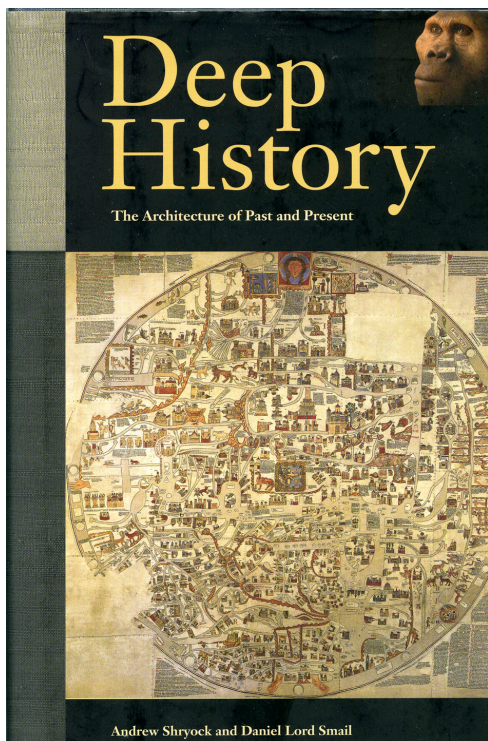
FT Sanna Lipkin on tutkinut hautoja sekä Oulussa että Crustumeriumissa lähellä Roomaa.

Loppuvuitteet

- ¹ Esimerkiksi Italiassa vainajat nostaa maasta aina osteologi ja yleensä loppuunkaivaminen tehdään laboratorioolosuhteissa.

Riku Kauhanen

Deep History – The Architecture of Past and Present

Deep History – The Architecture of Past and Present, toim. Andrew Shryock & Daniel Lord Smail, University of California Press, 2011, ISBN 978-0-520-27028-2

Yleistä

Deep History. The Architecture of Past and Present esittelee antropologian, arkeologian, kielitieteen, etologian (käyttäytymistiede, ei etnologia!), evoluutiobiologian sekä sosiologian voimin tehtyä tutkimusta ”syvästä historiasta”, siis esihisto-

riaksi tai ”kaukaiseksi” menneisyydeksi mieltämästämme ajasta.

Deep History jakautuu neljään aihepiiriin ja kymmeneen lukuun, jotka täydentävät toisiaan. Ensimmäiset luvut, ”Introduction” sekä ”Imagining the Human in Deep Time” tutustuttavat lukijan nykyiseen aikakäsitykseen sekä sen heijastumiin tieteellisessä tutkimuksessa. Seuraavat luvut ”Body”, ”Energy and Ecosystems” sekä ”Language” esittelevät ihmisenä olemisen peruselementtejä. Luvut ”Food” ja ”Deep Kinship” käsittelevät puolestaan yhteisöllisyyttä, sitä miten ihminen, kulttuuri ja siihen liittyvät asiat ovat kehittyneet yhdessä. Viimeisen osion luvut ”Migration”, ”Goods” sekä ”Scale” esittelevät ihmisen ja häntä seuraavien asioiden leviämistä maapallolla sekä tästä koituneita muutoksia.

Käsittely ja sisältö muistuttavat kotimaista teosta *Ennen muinoin – miten menneisyyttämme tutkitaan* (2002). *Deep Historyn* artikkelit on toimitettu hyvin. Kirjassa ei juuri esiinny tarpeetonta toistoa eikä teosta tarvitse selailla edestakaisin. Luvut rakentuvat niin, että ne esittelevät aikaisemman tutkimuksen 1800-luvulta alkaen, yleiset käsitykset tutkimusaiheesta, uuden tutkimuksen ja poikkitieteellisen lähestymistavan saavutukset sekä aiheen merkityksen ja tulevaisuuden tutkimusmahdollisuudet.

Muutoksia ajassa ja ajan havaitsijassa

Deep History aloittaa Charles Darwinin *Lajien synnyn* ilmestymisvuodesta 1859. Samana vuonna valmistunut Lontoon

Big Ben¹ ilmoitti siitä lähtien maailmalle sen täsmällisen kellonajan, jonka mukaan elämä, etenkin työelämä, rytmittyi. Ranskassa Sommen laaksossa John Evans löysi kauan sitten sukupuuttoon kuolleiden eläinten jäänteiden vierestä kivityökalun. Ajan mittaamisen tavan lisäksi muuttui ajan syvyys; historia oli paljon ”vanhempi” kuin oli uskottu ja sen sisällä oli tapahtunut muutoksia, joiden mekanismeja Darwin selitti. Korkeasta iästä löytyi myös fyysisiä todisteita.

Paljastukset vaativat kokonaan uusia lähestymistapoja. Teos siirtyy valottamaan niitä uusia metodeja, ajatus tapoja ja tieteenaloja, joita tarvittiin vastaamaan tieteessä heränneisiin kysymyksiin. Esittelyluku kertoo, kuinka pitkät ja lyhyet kronologiat ihmisen menneisyydessä erotettiin, kuinka historioitsijat eivät osanneet asennoitua syvään historiaan ja kuinka tätä historian tutkimuksen menetelmien ulkopuolelle jäävää aikaa alettiin kutsua esihistoriaksi.

Ihmisen historiallinen tausta vaati totutusta poikkeavia älyllisiä lähestymistapoja, laajan mittakaavan mielikuvitusta sekä uudenlaista suhtautumista aikaan. Tiettyjä menneisyyden osia pystyttiin lähestymään ainoastaan tutkimalla sieltä peräisin olevia materiaalisia jäännöksiä.

Ruumis on nimensä mukaisessa luvussa subjektiivinen ja objektiivinen systeemi: meneillään oleva historiallinen projekti joka on muuttunut, muuttuu edelleen ja on nyt, elävänä organismina evoluutiopaineiden tulos. Ruumis on myös historiallinen, tutkittava jäännös. Historiallisena jäänteinä ihminen on paitsi pitkän evoluutioprosessin tuottama elävä laji, myös olento, joka näkee jotakin edeltäjiensä jäännöksissä. Luvussa huomioidaan ruumis muunkin kuin biologisen sopeutuman välineenä: ihmisruumis voi osoittaa statusta ja varallisuutta monin eri keinoin. Siinä missä eläimet, etenkin urokset pullistelevat, kasvatavat nopeasti kokoa tai vaihtavat väritystä voidaan ihmisruumista lihottaa tai laihduttaa, lävistää, tatuoida tai ruskettaa. Ihmisen adaptoituminen ympäristöönsä työkalujen ja kulttuurin avulla on ruumiin jatkamista.

Eväät jatkuvuuteen

”Kalorin historia” sopisi **energiaa ja ekosysteemejä** paremmin kyseisen luvun otsikoksi. Energiansaanti on eliön tärkein tarve, ja luku käsittelee niitä piirteitä, jotka ruokavalion kautta muovaavat eliötä, populaation kokoa ja rakennetta. Ihminen luokitellaan biologisesti ravintoketjussa eläimeksi, jolla on sukupolvien välillä pitkä ajallinen väli, joka huolehtii jälkeläisistään pitkään ja panostaa niihin ja jolla on hidas populaation vaihtuvuus. Ihmispopulaatio kuitenkin käyttäytyy hyvin poikkeuksellisesti tällaiseksi niin sanotuksi K-tyypin lajiksi: sen koko on kasvanut valtavasti. Syy tähän on kirjoittajien mukaan se, että kalorin ”hintaa” on saatu manipuloiduksi ruokavaliolla, eli keskittymällä hyvin energiaa antaviin ravinteisiin esihistoriassa: ensin suurriistaan, sitten viljelykasveihin. Lisäksi tätä hintaa on laskettu tinkimällä ruoansulatukselta: ruoanlaitto eli nuotiossa paistaminen mahdollisti paremman ravinnon ilman, että ylimääräistä energiaa olisi mennyt esimerkiksi mahdollisimman helposti sellaisenaan syötävien ravinteiden etsimiseen tai huonosti sulavan ruoan käsitteilyyn.²

Jakamista käsitellään esittelemällä ruoan ja sukulaisuuden (*kinship*) historiaa ja ilmenemismuotoja. Luvun kirjoittaneiden tutkijoiden mielestä tutkimalla sen historiaa, mitä ihmiset ovat syöneet, voimme tunnistaa jatkuvuutta lähimenneisyydessämme. Juuri ruokaan, sen hankintaan ja käsittelyyn liittyvät taidot ja niiden synnyttämät sosiaaliset ulottuvuudet ovat muovanneet ihmisen. Aikana, jolloin karppeaminen ja erilaiset paleodieetit ovat muotia, on historiallisen taustan ymmärtäminen ruokakulttuurillemme tarpeellista yleisivistystä.

Ruokapöydän äärestä siirrytään näppärästi syöjien keskinäisiin suhteisiin. **Syvä sukulaisuus** ja sen historia on ollut pitkään kiistelty tutkimusaihe. Sukulaisuus on ollut siltä kannalta merkittävä tutkimusaihe, ettei se ennen DNA-tutkimusta näkynyt paleo-

antropologisessa aineistossa. Luku esittelee ihmisapinoiden sukulaisuus- ja läheisyys-suhteita ja sitä, kuinka apinat erottavat ja erottelevat sukulaisiaan sekä kuinka tämä erottelu vaikuttaa käyttökseen. Sukulaisuuden merkityksen osoittaa brittiläisen biologin W. D. Hamiltonin havainto, jonka mukaan yksilö on luonnonvalinnan muttei perinnöllisyyden yksikkö.

Arkeologi Clive Gamble, joka on osallistunut kahteen kirjan artikkeleista, nosti ihmisen globaalin leviämisen yhdeksi suureksi kysymykseksi *Archaeology: the basics* -teoksessaan (2008). Kirjan viimeiset luvut pohtivat juuri levinnän kysymyksiä. Kun ihminen liikkuu ja löytää uusia alueita sekä ympäristöjä, käynnistyy monia rinnakkaisevoluution prosesseja ihmisen, tämän mukanaan tuomien esineiden ja eläinten välillä näiden sopeutuessa uuteen ympäristöön ja toisiinsa. **Migraatio** on palannut keskusteluihin uusien tieteellisten metodien syntymisen ja vanhojen paranemisen myötä. Haasteena migraatiotutkimuksessa on yhdistää syvä ja ”matala” historia. Etenkin Suomessa kivi- ja varhaismetallikauteen liittyvä migraatiokeskustelu on ollut yksi keskeisistä menneisyytemme tutkimuskysymyksistä. *Deep History* esittelee kolme erilaista migraatiomallia; hajaantumisen, syrjäyttämisen sekä diasporan.

Ihmistä siirrytään **tavaroihin**. Luku ”Goods” on hyvin semioottinen ja käsittelee sitä, mitä ja miten eri esineet kommunikoivat. Luvussa palataan kirjassa useissa kohdin esimerkkeinä käytettyihin kivikautisiin kotilokoruihin, joita valmistettiin jo 70 000–90 000 vuotta sitten. Keskeisiä ovat esineet, jotka ovat kiertäneet ihmisyhteisöissä; nämä tavarat viestivät statuksesta ja arvovallasta. Samoin luvussa esitellään esineitä ruumiin jatkeena. Semiotiikan lisäksi keskeisenä teemana on esineiden ja ihmisten rinnakkaisevoluutio. Esineet ovat monella tavalla parasitiisuhteessa ihmiseen.

Kirjoittajien mukaan esineiden toistettavuudella on syvä historia. Esimerkkinä tästä he käyttävät pyhäinjäännöksiä, reliikkejä, jotka Rooman valtakunnan sortumisen

jälkeen muodostivat oman kulttinsa. Aluksi reliikit olivat ainutlaatuisia, kuolleiden ihmisten jäännöksiä tai pyhiin kosketuksissa olleita esineitä. Fyysisesti niitä ei voinut erottaa toisistaan erityispiirteiden avulla, vaan suuri painoarvo pantiin autenttisuudelle. Reliikkejä oli olemassa massiivisia määriä 500 vuoden ajan, ja esinekaupan ja lahjoitusten kautta niin ne kuin niistä kiinnostunut yleisö liikkuvat pitkiä matkoja. 1200-luvulta alkaen kristillisessä maailmassa ainutlaatuisen korvasi helposti massatuotettava ja kopioitava öylätti. Tällä leivällä oli valtava merkitys ja kulutus, ja vuodessa leivottujen öylättien määrän on täytynyt olla suunnaton. Öylätin prestiisiarvo ei syntynyt tuotteen kestävyydestä. Kirjoittajat väittävät, että ilmeisesti juuri öylätit tuottamallaan ja kulutuksellaan sekä samankaltaisuudellaan leivän kanssa synnyttivät uudet kulutustottumukset.

Kirjoittajat vertaavat moderneja kulutustottumuksiakeskiaikaisiin omaisuuslueteluihin, joissa monet esineet on merkitty rikkonaisiksi, revityiksi, vanhoiksi tai ”surullisiksi”. Surulliset esineet oli tarkoitettu kierrätettäviksi, ja tiettyssä mielessä nykyaikainen kierrätysinto merkitseekin paluuta keskiaikaiseen ajatteluun.

Mittakaavat sen summaavat

Teoksen teemoja pyritään kuroma yhteen mittakaavoilla. Nostan viimeisen luvun esille teoksen tärkeimpänä, sillä siinä huomio kiinnittyy J-käyriin, eli historiallisiin pitkän ajan kehityskulkua kuvastaviin tilastoihin. Pitkälle esihistoriaan ja aina 1700-luvulle asti ihmiskunnan historia on ollut aaltoliikettä, jossa kasvua on seurannut taantuma. Tätä kipupistettä, jonka ylittäminen myös asettaa ympäristön kantorajalle, kutsutaan väestönkasvua mitattaessa malthusilaiseksi rajaksi (taloustieteilijä Thomas Malthusin mukaan). Rajan ylittymistä on aina seurannut väestön väheneminen. Industrialismin aikoihin ihminen kuitenkin onnistui väistämään luonnon vaikutusta ja

ylittämään tämän rajan. Kyseinen ylitys on J-käyrän suora osuus. J-käyrän voi havaita myös tuloissa henkilöä kohti ja energiankulutuksessa.

Luvussa kiinnitetään huomiota syvän historian rajojen ylityksiin ja niiden näkyvyyteen tilastoissa. Kuten teoksessa monesti osoitetaan, ruoan kypsennys tulla moninkertaisti ruoasta saadun energiamäärän. Hyppäys hehtaarin maa-alan 0,1-prosenttisesta hyödyntämisestä ravinnonhankinnassa 1 %:n hyödyntämiseen on voinut olla merkittävämpi muutos ihmiskunnan kannalta kuin tehomaanviljelyn tuoma kasvu 10 %:sta 90:een hehtaarin peltoalalta. Edelleen kirjoittajat toteavat, etteivät pienet mittakaavat katoa, vaikka suuret astuisivatkin mukaan kuvaan. Tapaustutkimuksina luvussa esitellään varhaisten ihmisyhteisöjen kyky nostaa jatkuvasti ympäristön kantokykyä ja siitä saatavia energiamääriä. Jo 10 000–15 000 vuotta sitten ilmastomuutoksen aikana suurriistan väheneminen ei näkynyt tiettyjen ihmisyhteisöjen koossa, vaikka nämä olivatkin suurriistasta riippuvaisia. Nämä muutokset tavoissa, uusien ravinnonlähteiden kokeileminen ja ideoiden levittäminen mahdollistivat sittemmin paimentolaisuuden ja maanviljelyn.

Luku tiivistää sen, miten monella modernilla tai historiassa selkeästi mitattavalla ainutlaatuisella vallankumouksella on syvät juuret. Syvässä historiassa tulisi kiinnittää huomiota ihmisyhteisöjen koon ja tiheyden kasvuun, mikä vaikuttaa keksintöjen tiheyteen sekä informaatioverkkojen suuruuteen ja tiheyteen. Samalla on syntynyt eriarvoisuutta ja tälle uusia termejä.

Teoksen ansiot ja puutteet

Teoksen idea on osoittaa, että nykyisyyden kannalta tutkimisen arvoisia ja merkittäviä mullistuksia tapahtui jo kaukaisessa menneisyydessä eikä vasta historiallisella ajalla tai teollistumisen alussa.

Teoksen suurin ansio on siinä, että se pystyy osoittamaan maallikollekin, miten monien eri tutkimusmenetelmien, välineiden ja näkökulmien, lyhyesti sanottuna eri tieteiden avulla menneisyyttä, etenkin syvää menneisyyttä, pystytään tutkimaan. Samoin teos onnistuu lukuisin esimerkein osoittamaan kaukaisen menneisyyden suuria muutoksia ja niiden jatkuvuuden meidän aikaamme asti muun muassa sisäelimissämme, aivoissamme, ympäristössämme ja kotieläimissämme.

Teoksen ansio ja ongelma on monitieteellisyys. *Deep History* osoittaa, miten monin eri tavoin menneisyyttä voi tutkia ja mitä tällä saavutetaan. Toisaalta kirjan sisältö kärsii tästä. Lähes jokaisessa luvussa esitellään radiohiiliajoitusten ja muiden luonnontieteellisten ajoitusmenetelmien mahdollisuudet ja tarkennukset aikaisempaan tietoon, mikä tuo toistoa. Teos olisi voinut pyrkiä selkeämmin olemaan metodihistoriallinen, jolloin tältä olisi voitu välttyä. Samoin monitieteellisen lähestymistavan verholla on valittu populaareja aiheita, joista on ”kiva kirjoittaa”. Tämä näkyy paikoitellen turhina kappaleina, jotka ovat hädin tuskin sivun mittaisia. Monitieteellisyiden nimissä voidaan esitellä paljon tutkimusaineistoja vihjaten, että nämä olisivat analogisia syvän menneisyyden kanssa.

Esimerkkinä turhista kohdista on se, että kirjassa käsitellään monia ihmisruumiille annettuja metaforia, kuten esimerkiksi kolikoita, joissa on kuvattu hallitsijan pää tai karttoja, joissa maailma nähdään ihmisruumiina tai keho kuvataan siinä. Epäilemättä ihmisruumiin avulla jäsennetty maailmankuva on kiinnostava tutkimusaihe, mutta tämän teoksen puitteissa lähinnä tilantäytettä. Samoin neurologian saavutukset tuntuvat olevan päälle liimattuja kirjoittajien (historian professori sekä antropologian professori) kokoamassa ihmisyyden historian suuressa palapelissä, vaikka ne kieltämättä ovat tärkeitä.

Arkeologinen näkökulma teoksessa on vahvasti prosessualistinen, mikä näkyy uskossa tieteellisten metodien vahvuuteen ja luonnontieteiden merkityksen koros-